

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

АГРАРНЕ ПРАВО

Навчальний посібник

Львів
2020

УДК 349.6(075)
ББК 67.9(4УКР)307я73
A25

*Рекомендовано до друку
Науково-методичною радою
Національного університету «Львівська політехніка»
(протокол № 50 від 14 вересня 2020 року)*

Рецензенти:

О. М. Балинська, доктор юридичних наук, професор (Львівський державний університет внутрішніх справ)

І. М. Жаровська, доктор юридичних наук, професор (Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»)

Ю. М. Юркевич доктор юридичних наук, доцент (Львівський державний університет внутрішніх справ)

Долинська М. С., Заболотна Н. Я., Марич Х. М.

A25 Аграрне право: навчальний посібник. Львів: Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», 2020. 252"с.

ISBN" 9: /839/: 225/23/4

Авторський колектив:

Долинська М. С. – доктор юридичних наук, професор: розділи 4,5

Заболотна Н. С. – кандидат юридичних наук: розділи 1,2,7

Марич Х. М. – кандидат юридичних наук: розділи 3,6

У навчальному посібнику викладено базові положення аграрного права та законодавства, що регулює аграрно-правові відносини.

Посібник рекомендовано для викладачів, аспірантів і студентів закладів вищої освіти, наукових та практичних працівників.

Всі права застережені. Жодна частина цього видання не може бути відтворена будь-яким способом та у будь-якій формі без письмового дозволу власників інтелектуальних прав.

УДК 349.6(075)
ББК 67.9(4УКР)307я73

ЗМІСТ

Передмова	6
Розділ 1. Аграрне право як самостійна галузь права ...	8
1.1. Аграрне право України як галузь права. Формування аграрного права, сучасний стан та напрямки його подальшого розвитку.....	8
1.2. Предмет та методи аграрного права.....	12
1.3. Принципи аграрного права	18
1.4. Система аграрного права. Співвідношення аграрного права з іншими галузями права	23
1.5. Джерела аграрного права	29
Розділ 2. Правові засади державного регулювання сільського господарства України	40
2.1. Поняття, функції, форми та методи державного регулювання сільського господарства України	40
2.2. Система центральних органів виконавчої влади, що здійснюють управління агропромисловим комплексом України.....	47
2.3. Правові форми державної підтримки суб'єктів аграрного господарювання	51
2.4. Правове становище Аграрного фонду	62
Розділ 3. Суб'єкти аграрних відносин	74
3.1. Поняття, особливості та види суб'єктів аграрних відносин	74
3.2. Суб'єкти аграрних відносин, що займаються сільськогосподарською виробничою діяльністю.....	81

3.3. Суб'єкти аграрних відносин, що займаються діяльністю пов'язаною з сільськогосподарським виробництвом.....	84
----------------------------------------------------------------------------------------------------------------	----

Розділ 4. Правове становище фермерських господарств..... 95

4.1. Поняття та порядок створення фермерського господарства.....	95
4.2. Земельні правовідносини у фермерському господарстві.....	107
4.3. Майнові правовідносини у фермерському господарстві.....	114
4.4. Правове регулювання господарської діяльності фермерського господарства.....	118
4.5. Підстави та порядок припинення фермерського господарства.....	121

Розділ 5. Правові засади діяльності сільськогосподарських кооперативів та особистих селянських господарств..... 136

5.1. Поняття та основні види сільськогосподарських кооперативів.....	136
5.2. Порядок створення сільськогосподарських кооперативів.....	143
5.3. Земельні та майнові правовідносини у сільськогосподарських кооперативах.....	147
5.4. Правові підстави і порядок припинення сільськогосподарських кооперативів.....	153
5.5. Поняття та ознаки особистих селянських господарств.....	156
5.6. Правовий режим земель та майна, які	

використовуються для ведення особистого селянського господарства 159

Розділ 6. Договірні відносини виробників сільськогосподарської продукції 173

6.1. Поняття та особливості договорів в сфері сільського господарства 173

6.2. Види договірних зобов'язань в сфері сільського господарства 179

6.3. Особливості окремих договорів в сфері сільського господарства 182

6.4. Договір контрактації сільськогосподарської продукції 196

Розділ 7. Юридична відповідальність за порушення аграрного законодавства 212

7.1. Поняття та види юридичної відповідальності за порушення аграрного законодавства 212

7.2. Дисциплінарна відповідальність працівників сільськогосподарських організацій 215

7.3. Майнова відповідальність за порушення аграрного законодавства 218

7.4. Адміністративно-правова відповідальність за порушення у сфері аграрних правовідносин 221

7.5. Кримінальна відповідальність за порушення у сфері аграрних правовідносин 226

Список рекомендованих джерел 236

ПЕРЕДМОВА

Аграрне право є однією з галузей права України, що має свій предмет, метод, принципи, систему та джерела. Аграрно-правові норми регулюють відносини, що об'єднанні особливою сферою господарювання і які виникають в процесі сільськогосподарської виробничої та пов'язаної з нею діяльності. Особливе значення сільськогосподарського виробництва для суспільства, не лише у забезпеченні потреб людства в продуктах харчування, але і в тому, що воно суттєво впливає на зайнятість населення та ефективність всього національного виробництва. Виведення аграрного сектора економіки на світовий рівень розвитку є стратегічною метою аграрної політики держави, що потребує наукового переосмислення стану сучасного аграрного законодавства та наукового обґрунтування заходів в рамках земельної та аграрної реформ.

Все це обумовлює потребу дослідження низки аграрно-правових інститутів, аналізу сучасного стану та перспектив розвитку аграрного права.

Навчальний посібник «Аграрне право» підготовлено викладачами кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» відповідно до програми курсу «Аграрне право».

Метою підготовки навчального посібника «Аграрне право» є узагальнення теоретичних положень чинного

законодавства, наукових підходів, практики правозастосування у сфері сільського господарства.

У навчальному посібнику систематизовано теоретико-правові положення щодо правового регулювання аграрних відносин, правового статусу суб'єктів аграрного господарювання, державного регулювання та юридичної відповідальності в сфері сільського господарства.

Навчальний посібник «Аграрне право» підготовлено, зважаючи на положення Конституції України, законів України, нормативно-правових актів Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України у сфері сільського господарства.

Комплексне оволодіння матеріалом, передбаченим програмою курсу «Аграрне право», досягається через опрацювання теоретичних питань, представлених в окремих розділах посібника, у поєднанні з роботою над завданнями для самостійної роботи, тестами, підготовкою рефератів, теми яких запропоновані після кожного розділу. Комплексний підхід до засвоєння матеріалу допомагає сформулювати вміння та навички практичної роботи у цій сфері.

Навчальний посібник «Аграрне право» рекомендовано для студентів, аспірантів і викладачів закладів вищої освіти, наукових працівників, а також для широкого загалу читачів, які цікавляться проблемами аграрного права України.

Розділ I
АГРАРНЕ ПРАВО ЯК САМОСТІЙНА ГАЛУЗЬ
ПРАВА

1.1. Аграрне право України як галузь права. Формування аграрного права, сучасний стан та напрямки його подальшого розвитку

1.2. Предмет та методи аграрного права

1.3. Принципи аграрного права

1.4. Система аграрного права. Співвідношення аграрного права з іншими галузями права

1.5. Джерела аграрного права

1.1. Аграрне право України як галузь права.
Формування аграрного права, сучасний стан та
напрямок його подальшого розвитку

Термін «аграрне право» вперше був введений в 1908 р. німцем Ріхардом Парком, що видав в 1927 р. книгу про основи пруського аграрного права. Пізніше цей термін широко розповсюдився. Вже в 1954 р. у Флоренції за ініціативою італійських учених юристів-аграрників був скликаний перший міжнародний науковий конгрес з питань аграрного права, відповідно до рішення якого в 1958 р. був створений інститут порівняльного міжнародного аграрного права. У його першій асамблеї, яка відбулася в квітні 1960 р., брали участь і радянські вчені.

Аграрне право як комплексна галузь права, сформувалась у 70-х рр. минулого століття внаслідок об'єднання в єдиний комплекс правових норм, які

регулювали суспільні відносини в колгоспах, державних сільськогосподарських підприємствах, інших сільськогосподарських виробничих структурах, що існували у той час. Біля витоків формування сільськогосподарського (аграрного) права як комплексної галузі стояли й українські вчені. Серед них Н. І. Титова, В. З. Янчук, В. І. Семчик, О. О. Погрібний, А. М. Статівка та ін. Новим поштовхом для розвитку аграрного права стало виникнення суверенної держави України. Зокрема, цьому сприяли проведення на селі земельної та аграрної реформ. Характеризуючи визначення аграрного права, необхідно враховувати, що це: комплексна галузь права, яка є сукупністю різних за юридичною природою норм, що регулюють органічний за змістом комплекс аграрних суспільних відносин, а саме: земельних, трудових, майнових, організаційних, управлінських та ін.; інтегрована галузь права, норми якої регулюють відносини багатьох аграрних суб'єктів: фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів, особистих селянських господарств, приватних і державних аграрних підприємств та ін.; спеціалізована галузь права, оскільки в основі діяльності всіх аграрних суб'єктів є сільськогосподарська виробнича та пов'язана з нею діяльність (ця діяльність пов'язана із використанням природних властивостей земель сільськогосподарського призначення); аграрне право відповідає окремій аналогічній галузі економіки (адекватність галузі права й галузі економіки).

Аграрне право є самостійною галуззю права та складовою частиною системи права України. Аграрне

право певною мірою є правонаступником як колишнього колгоспного, так і сільськогосподарського права.

Необхідність існування аграрного права, як комплексної галузі обумовлюється специфікою діяльності суб'єктів аграрних відносин. Адже у сільськогосподарській діяльності органічно поєднується сільськогосподарська діяльність із землевикористанням, а землі виступають основним засобом виробництва. Зазначена специфіка суспільних аграрних відносин є першоосною для вирішення їх як предмета правового регулювання окремою комплексною, інтегрованою і спеціалізованою галуззю аграрного права.

Аграрне право як комплексна галузь права, сформувалась у 70-х рр. минулого століття внаслідок об'єднання в єдиний комплекс правових норм, які регулювали суспільні відносини в колгоспах, державних сільськогосподарських підприємствах, інших сільськогосподарських виробничих структурах, що існували у той час.

Об'єктом аграрних відносин цих різних суб'єктів стала насамперед їх сільськогосподарська виробнича діяльність, яка має єдину спрямованість перш за все на використання земель сільськогосподарського призначення для виробництва аграрної (сільськогосподарської) продукції. Ця діяльність є безпосередньо сільськогосподарською або може бути тісно з нею пов'язаною.

Новим поштовхом для розвитку аграрного права стало виникнення суверенної держави України. Зокрема,

цьому сприяли проведення на селі земельної та аграрної реформ.

Становлення аграрного права як нової галузі (на відміну від класичних галузей права) стало можливим лише на базі вже сформованої відповідної галузі законодавства, яке істотно розширилося та набуло якісно нового змісту.

Аграрне право як галузь права:

комплексна галузь права, яка є сукупністю різних за юридичною природою норм, що регулюють органічний за змістом комплекс аграрних суспільних відносин, а саме: земельних, трудових, майнових, організаційних, управлінських та ін.;

інтегрована галузь права, норми якої регулюють відносини багатьох аграрних суб'єктів: фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів, особистих селянських господарств, приватних і державних аграрних підприємств та ін.

спеціалізована галузь права, оскільки в основі діяльності всіх аграрних суб'єктів є сільськогосподарська виробнича та пов'язана з нею діяльність (ця діяльність пов'язана із використанням природних властивостей земель сільськогосподарського призначення).

аграрне право відповідає окремій аналогічній галузі економіки (адекватність галузі права й галузі економіки).

В деякій мірі норми аграрного права України регулюють соціальні проблеми сільського населення держави.

Отже, аграрне право України – це комплексна, інтегрована та спеціалізована галузь права, до складу якої

входять правові норми, які регулюють аграрні відносини, що складаються у сфері виробничої та пов'язаної з нею сільськогосподарської діяльності під час використання земель сільськогосподарського призначення різними аграрними суб'єктами.

1.2. Предмет та методи аграрного права

Аграрне право складає сукупність правових норм, які зумовлені специфікою єдиної сфери виробництва сільськогосподарської продукції. Саме цим чинником визначається єдина предметно-змістовна спрямованість норм аграрного права та їх спеціалізований характер.

Комплексність аграрного права полягає в тому, що частина його норм – похідні від норм основних профільних галузей права: цивільного, адміністративного, трудового та ін. Тому в системі аграрного права є норми, які регулюють майнові, трудові, управлінські та інші відносини.

Спеціалізованість аграрного права означає, що:

- норми основних галузей права не механічно переходять до його складу, а зазнають аграрної спеціалізації. Внаслідок цього вони стають аграрно-майновими, аграрно-трудовими, аграрно-управлінськими та ін.

- характер спеціалізації значною мірою зумовлений особливостями правового статусу суб'єктів аграрних відносин. Зокрема, для фермерських господарств та сільськогосподарських кооперативів, ці норми регулюють

відповідні членські відносини (майнові, трудові, управлінські та ін.).

Інтегрованість норм аграрного права означає узагальнене або єдине правове регулювання відносин різних аграрних суб'єктів. Підставою для інтегрованого правового регулювання аграрних відносин цих суб'єктів є те, що всі вони – користувачі земель сільськогосподарського призначення як основного й незамінного засобу виробництва в процесі здійснення ними виробничої та пов'язаної з нею іншої діяльності.

До системи аграрного права належать також і власні первинні норми, які регламентують суспільні відносини, комплексний характер котрих лише генетично походить від основних профільних галузей, але за своєю суттю вони є аграрно-правовими. Зокрема, до цієї частини аграрно-правових норм належать норми, які регулюють відносини з використання земель сільськогосподарського призначення, (регламентація сільськогосподарської виробничої діяльності із використанням природних властивостей земель сільськогосподарського призначення як об'єкта аграрних відносин).

В умовах ринкової економіки в Україні виникли та набрали розвитку фермерські господарства, сільськогосподарські кооперативи (виробничі та обслуговуючі), особисті селянські господарства, приватні аграрні підприємства тощо.

Приватна власність поширилась і на майнові аграрні відносини, що сприяло виникненню нових суб'єктів аграрних відносин – фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів, особистих

селянських господарств, приватних та орендних аграрних підприємств тощо.

Предмет аграрного права розширився та увібрав у себе систему оновлених і нових суспільних відносин.

Крім безпосередньо земельних відносин, до предмета аграрного права належать земельно-трудова відносини. Аграрне право регулює правовий режим земель сільськогосподарського призначення лише правовий режим останніх. Однак, норми земельного права є загальними положеннями, вихідними засадами, які дістають специфічний вияв у нормах аграрного права, що регулюють господарсько-виробничу діяльність, пов'язану з раціональним використанням сільськогосподарських земель різними аграрними суб'єктами.

Земельно-трудова відносини складаються переважно під час використання земель як основного засобу виробництва сільськогосподарської продукції. Однак, у аграрному праві можуть існувати земельні або трудові відносини окремо.

У сучасних умовах особливо важливу роль мають норми локальної правотворчості, зокрема, статuti аграрних товаровиробників.

Із земельно-трудовами щільно пов'язані й майнові аграрні відносини, в які вступають різні аграрні суб'єкти. Аграрне законодавство України визначає спеціалізацію майнового статусу сільськогосподарських виробничих та інших кооперативів, сільськогосподарських господарських товариств, приватних агрофірм, фермерських господарств, особистих селянських господарств.

До предмета аграрного права належать також організаційні та управлінські відносини, які теж можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми.

За умов ринкової економіки посилилося значення внутрішніх відносин, які набувають самостійного характеру щодо вирішення проблем організації і управлінської діяльності в усіх структурних формах сільськогосподарського виробництва.

Зовнішні організаційно-управлінські відносини у реформованому секторі аграрної економіки стосовно державного управління ними також зазнали змін.

Предмет аграрного права України – це сукупність комплексних, інтегрованих і спеціалізованих суспільних аграрних відносин, які за своїм змістом є земельними, трудовими, майновими, організаційно-управлінськими, які функціонують у процесі здійснення різними аграрними суб'єктами сільськогосподарської виробничої та пов'язаної з нею іншої діяльності.

Предмет аграрного права – це комплекс різноманітних відносин, які пов'язані між собою, основою яких є відносини по виробництву сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації.

Метод регулювання завжди повинен бути адекватним характеру і суті відносин, які регулюються.

Оскільки, аграрне право як комплексна галузь, що увібрала в себе різні (не однорідні) суспільні відносини, об'єднані сільськогосподарською виробничою діяльністю, то слід вести мову не про один метод правого регулювання. У даному випадку може йти мова про наявність в аграрному праві елементів методів тих галузей

права, які увійшли до цієї комплексної галузі права, зокрема, земельного права. Отже, в аграрному праві поєднуються декілька методів правового регулювання.

Методи правового регулювання – це встановлені або санкціоновані державою прийоми, способи, засоби правового впливу на суб'єктів права.

Методи правового регулювання, що використовуються у аграрних відносинах, містяться в законах, підзаконних актах та інших нормативно-правових актах, які є джерелом аграрного права.

Ринкові перетворення в Україні сприяли тому, що сучасні аграрно-земельні відносини виникають як правовідносини власності приватної земельної власності, і для їх регулювання застосовується методу юридичної рівності сторін у майнових аграрних відносинах.

Отже, аграрному праву притаманні такі основні методи правового регулювання:

- припису, заборони, що являють собою імперативний метод,
- дозволу, що являє собою диспозитивний метод.

У ході організації виробництва сільськогосподарської продукції різними аграрними суб'єктами, замість характерного раніше методу імперативного державного впливу найбільш відповідним є метод диспозитивного впливу на поведінку цих суб'єктів, тобто надання їм можливості вільно й самостійно регулювати свої взаємовідносини у встановлених межах.

Вибір методу правового регулювання певних видів аграрних відносин здійснюється відповідним органом державної влади самостійно, а коли це непередбачено

чинним законодавством випадках, то це відбувається за згодою з іншими державними органами чи громадськими організаціями.

Метод поєднання імперативних і рекомендаційних норм у сучасних аграрних відносинах має правомірну тенденцію до посилення елементів рекомендацій держави та інших органів в їх регламентації.

Також характерною ознакою сучасної методології аграрного права України є поєднання державного правового регулювання аграрного сектора економіки з господарською самостійністю аграрних суб'єктів.

Вищезазначені методи аграрного права є загальними для всіх джерел права України.

У аграрному праві є ще й специфічні методи, які можна поділити в залежності від сфери застосування на зовнішні та внутрішні. Специфічні методи аграрного права зумовлені особливостями використання сільськогосподарських земель, як засобу виробництва.

До зовнішніх відносин відносяться, наприклад, такі методи: членський (засновницький), договірний, дозвоільно - ліцензійний.

До внутрішніх, наприклад, належать методи: додержання технологій та законодавства про охорону довкілля при вирощення, переробці та реалізації сільськогосподарської продукції, колективного прийняття рішень, локально-правового регулювання, колективної демократії.

1.3. Принципи аграрного права

Принципи права – це основні вихідні засади, ідеї, положення, які закріплені в правових нормах і відображають закономірності певної галузі права. Проте принципи права можуть мати й ширший, міжгалузевий характер.

Принципи права мають значення особливої ланки структури права, пронизують зміст права на всіх рівнях його побудови, всі елементи правової системи.

Особливе значення принципів у структурі права полягає у тому, що вони є основоположними регулятивними елементами структури. Як глибинні елементи вони і здатні спрямовувати розвиток і функціонування всієї правової системи, сприяти усуненню прогалин у праві, відміні застарілих і прийняттю нових юридичних норм.

Принципи не лише визначають зміст відповідної галузі права, а є тим рушійним елементом, що зумовлює розвиток галузі права.

Для комплексних галузей права принципи права як суб'єктивний чинник, що засвідчує роль держави у регулюванні відповідних суспільних відносин, мають особливе значення. Вони є тією вирішальною кваліфікаційною ознакою, що дає змогу виокремити відповідну галузь права.

Аграрне право характеризується власними специфічними принципами, які відображають його об'єктивний характер, що відповідає рівню розвитку суспільних відносин у цій сфері.

Основними принципами права на сучасному етапі розвитку українського суспільства є такі загальні правові принципи, які повинні відобразитися в законодавстві (в тому числі – й в аграрному):

- 1) верховенства права;
- 2) не втручання держави в господарську діяльність суб'єктів щодо виробництва аграрної продукції;
- 3) всебічної охорони прав власності.

Аграрне право як комплексна галузь права має систему спеціальних принципів, наявність яких зумовлена тим, що аграрні відносини безпосередньо або опосередковано пов'язані з процесом сільськогосподарського землекористування, а селяни виробляючи сільськогосподарську продукцію, забезпечують продовольством усю державу.

Загалом принципи аграрного права – це виражені у нормах права, які регулюють аграрні відносини, основні вихідні засади, ідеї, положення, які визначають зміст цієї галузі права.

Зміст принципів аграрного права на думку М. Козиря та Г. Бистрова відображають такі принципи:

- а) врахування специфіки й особливостей сільськогосподарського виробництва;
- б) рівність учасників аграрних правовідносин;
- в) право добровільного вибору селянами форм трудової та господарської діяльності;
- г) розширення системи юридичних гарантій для свободи аграрного підприємництва;
- г) закріплення за державою регулятивних функцій у сфері аграрного підприємництва;

д) органічний зв'язок трудової діяльності з природно-кліматичними умовами аграрного підприємництва, екологічна спрямованість цієї діяльності та ін.

Серед принципів аграрного права проф. Н. Титова виокремлює такі:

1) пріоритетність сільського господарства в системі всіх інших галузей народного господарства. Основною складовою цього принципу є пріоритетність сільськогосподарського землевикористання серед інших видів користування землею;

2) рівність суб'єктів аграрних відносин;

3) право добровільного вибору селянами організаційно-правових форм господарювання;

4) тісний органічний взаємозв'язок трудових і земельних відносин,

5) стабільна державна підтримка сільськогосподарського товаровиробника. Держава повинна забезпечувати охорону земель сільськогосподарського призначення, створювати соціально-економічні умови життя і праці селянина;

б) принцип реальної гарантованості суб'єктивних прав селян як громадян України й як суб'єктів аграрних відносин.

Н. Титова вказує на наявність спеціальних принципів аграрного права, наявність яких зумовлена особливостями мети та змісту аграрних відносин. На її думку, слід зважати на два чинники:

1) селяни своєю працею створюють життєво необхідні й незамінні блага для всього суспільства:

виробляючи сільськогосподарську продукцію, вони вирішують одну з найважливіших суспільних проблем – продовольчу;

2) аграрні відносини безпосередньо або опосередковано пов'язані з процесом сільськогосподарського землевикористання.

До спеціальних принципів аграрного права належать:

1) пріоритетність сільського господарства в системі всіх інших галузей народного господарства, основою якого є пріоритетність сільськогосподарського землекористування серед інших видів користування землею.

2) рівність суб'єктів аграрних відносин. Рівність фермерських господарств, особистих селянських господарств, приватних аграрних підприємств та інших суб'єктів аграрних відносин, в тому числі великих аграрних державних підприємств, є закономірним відображенням демократичних засад у розвитку аграрного підприємництва.

3) право добровільного вибору селянами організаційно-правових форм господарювання на землях сільськогосподарського призначення, а також характеру, напрямів і способів їхньої господарської та іншої діяльності, як і вільного розпорядження виробленою продукцією, зокрема, сільськогосподарською. Цей принцип базується на засадах вільного демократичного вибору форм господарювання й конституційних гарантіях права приватної та інших форм власності.

4) органічний взаємозв'язок трудових і земельних відносин, оскільки сільськогосподарське землекористування означає використання в процесі трудової діяльності об'єктивних природних властивостей земель, з метою одержання сільськогосподарської продукції.

Ведення сільського господарства завжди пов'язане з природним виробничим ризиком, кліматичними умовами, тривалим проміжком часу між вкладенням праці й одержанням прибутків виробленої (виготовленої) продукції та іншими факторами.

5) невтручання державних органів у виробничо-господарську діяльність сільськогосподарських товаровиробників.

6) принцип законності, відповідальності за вину.

Цими юридично закріпленими принципами пройняті основні правові норми та інститути аграрного права. Принципи не є сталими та змінюються відповідно до зміни основних завдань, які вирішуються в аграрному секторі економіки держави.

Очевидно перелік принципів, зокрема спеціальних, аграрного права не є вичерпним. Їх особливістю є те, що вони незакріплені законодавчо і переважно обґрунтовуються в аграрно-правовій доктрині. Але їх значення полягає у тому, що вони можуть застосовуватись як засіб подолання прогалин у праві, що у разі певної загальмованості розвитку аграрного законодавства має важливе значення для розвитку аграрного права загалом.

Той факт, що вони не є нормативно закріплені, не є перешкодою застосування аналогії права за наявності прогалин у правовому регулюванні аграрних відносин.

Як зазначає О. Скакун, принципи права можуть бути прямо сформульовані в законодавчих актах, виникати із загального змісту таких актів, зумовлювати тим самим напрями правотворчої, правозастосовної та іншої юридичної діяльності.

Водночас, як справедливо зауважує Т. Коваленко, виникає питання щодо того, які саме принципи – загальнолюдські (міжнародні), загально правові (загальні, основні), міжгалузеві, галузеві – повинні застосовуватися під час аналогії права у аграрних відносинах.

Зважаючи на специфіку предмета аграрного права України та його методи з огляду на потреби гарантування продовольчої безпеки держави та права кожного на достатнє харчування, пі час подолання аграрно-правових прогалин пріоритет матимуть галузеві принципи, загальні засади саме аграрного права України. У разі їх відсутності можливим є застосування конституційних, загально правових та міжнародних правових принципів.

1.4. Система аграрного права. Співвідношення аграрного права з іншими галузями права

Аграрне право – система правових норм, якими регулюються аграрні відносини у сфері господарської діяльності фермерських та особистих селянських господарств, інших сільськогосподарських підприємств, установ і організацій з виробництва сільськогосподарської

продукції на землях сільськогосподарського призначення, а також її переробки, зберігання й реалізації.

Терміном «аграрне право» охоплюються взаємопов'язані, але не тотожні поняття. Аграрне право слід розглядати як галузь права, галузь правової науки і навчальної дисципліни.

Система аграрного права, як навчальна дисципліна передбачає послідовну наявність 3 складових, якими є: загальна частина; особлива частина; спеціальна частина.

Система науки аграрного права – це теоретичні положення про предмет, методи, принципи, джерела, суб'єктів аграрного права, аграрні правовідносини, державне регулювання аграрних відносин, організацію діяльності аграрних суб'єктів тощо.

Аграрне право України належить до групи комплексних юридичних наук і є складовою юридичної науки як системи знань.

Предмет науки аграрного права включає: загальні дослідження аграрних відносин, пізнання закономірностей їх правового регулювання, виявлення особливостей правових методів впливу на ці відносини, суб'єктивних прав та обов'язків суб'єктів аграрних відносин.

Специфічною рисою аграрного права дослідження, які вивчають особливості сільськогосподарського виробництва та їх вплив на організацію правового регулювання на АПК.

Також аграрно-правова наука містить вчення про аграрне законодавство, про джерела аграрного права, виявляє й пояснює особливості цих джерел, їх структуру, співвідношення, зв'язок і взаємозалежність, виходячи із

загальнотеоретичних положень – вчення про зовнішню форму права, правотворчість, про правовий інститут, галузь права. Вивченню підлягає й практика застосування нормативно-правових актів аграрного законодавства державними органами та аграрними суб'єктами.

Наука аграрного права досліджує аграрні правові норми, з'ясовує ефективність їх застосування. Основою такого дослідження є загальне вчення про норми права та їх реалізацію.

Аграрно-правова наука аналізує систему аграрного права як галузі, науки і навчальної дисципліни, сприяє конструюванню цієї системи. Предметом аграрно-правової науки є також методика дослідження аграрних правовідносин і методика викладання аграрного права як навчальної дисципліни тощо.

Наукові дослідження в галузі аграрного права проводяться з урахуванням досягнень і теоретичних положень інших галузевих правових наук; передбачаються й міжгалузеві комплексні дослідження, враховуючи особливість аграрних суб'єктів.

Аграрно-правова наука досліджує також досвід зарубіжних країн, наприклад, в порівняльно-правовому аналізі земельних та майнових відносин між агровиробниками цих країн.

Отже, наука аграрного права – це система знань про аграрні відносини, аграрне право як галузь права, його систему, предмет і методи правового регулювання, аграрно-правові норми й правові інститути, аграрне законодавство як систему, практику його застосування та окремі нормативно-правові акти, що регулюють аграрні

відносини, з метою взаємодії, розвитку й напрямів удосконалення.

Аграрно-правова наука покликана програмувати правильний і послідовний розвиток сучасного аграрного законодавства, опрацьовувати систему правових інститутів аграрного права України, вирізняти та обґрунтовувати їх доцільність і суть.

Не можна ототожнювати систему галузі аграрного права й систему науки аграрного права. Незважаючи на тісний зв'язок, ці поняття відрізняються. Зміст науки аграрного права, завдяки включенню до її складу загальних понять, ідей, класифікацій, завжди ширший за зміст галузі аграрного права. Водночас слід підкреслити, що як система науки сільськогосподарського права, так і система сільськогосподарського права як навчальної дисципліни, тяжіють до галузі сільськогосподарського права.

Наука аграрного права України характеризується певними функціями й методами, які загалом притаманні юридичній науці як системі. Сучасний етап розвитку аграрно-правової науки передбачає необхідність активізації евристичної, прогностичної, практико-прикладної й політичної функцій, а також теоретичних методів наукового дослідження державно-правових явищ.

Аграрне право як наука – це система наукових знань про аграрне право, наукові теорії, уявлення, ідеї та концепції.

Отже, наука аграрного права України – це комплексна, інтегрована й спеціалізована галузь

юридичної науки, що базується на галузі аграрного законодавства та галузі аграрного права.

Єдність галузей права України, як суверенної держави, проявляється в нерозривному зв'язку між собою всіх галузей права. Аграрне право також перебуває у діалектичному зв'язку з конституційним, земельним, цивільним, господарським, трудовим, фінансовим, цивільним процесуальним правом.

Цей зв'язок історично зумовлений єдністю суспільних відносин як єдиного цілого. Діалектичний взаємозв'язок зазначених галузей права з аграрним правом проявляється через системи правовідносин, як форми і засобу застосування норм права. Між конституційним правом і аграрним правом існує відповідне співвідношення. Через галузь аграрного права впроваджуються (застосовуються) ті норми Конституції, для яких (залежно від особливостей суб'єкта і об'єкта аграрних правовідносин) є властивими юридична сила прямої дії. Такою є правова норма ст. 36 Конституції України, що визначає права громадян на об'єднання для досягнення і реалізації певних прав. Порушення цієї конституційної норми має місце у випадку вчинення перепон для здійснення такого об'єднання. Щодо співвідношення аграрного права і земельне права. Земельними є правовідносини щодо права власності на землю і права землекористування, правосуб'єктності учасників земельних правовідносин, процедурно-процесуальних відносин, пов'язаних із здійсненням землевпорядкувальних робіт, правовий режим земель населених пунктів та інші земельні правовідносини. Усі

вони є предметом земельного права як галузі права. Однак організаційно-правові правомочності суб'єктів права власності на землі сільськогосподарського призначення і права користування ними з боку державних сільськогосподарських підприємств розглядаються як аграрні правовідносини, їхнім предметом, цілями і завданнями є організаційно-управлінське забезпечення раціонального використання земельних ділянок для сільськогосподарських цілей, забезпечення їхнього екологічного використання, продуктивності і якості як природного ресурсу. Додержання цих організаційно-управлінських вимог покладається на керівні органи і посадові особи, власників і суб'єктів землекористування. Ці правомочності охоплюють собою додержання земельного законодавства і належну охорону і збереження земель. Якщо земельним правом регулюються суспільні відносини з приводу відтворення, використання, охорони земель, то аграрним правом – використання земель сільськогосподарського призначення; земельні ділянки для потреб оборони господарського права і аграрного права. В аграрному праві йдеться про специфічні правомочності суб'єктів аграрного права, що є юридичними особами. Зокрема з метою правового забезпечення охорони і захисту майнових прав фермерського господарства відповідним галузевим правовим актом йому надано права юридичної особи.

Зовнішні ж відносини власності є одночасно предметом аграрного і цивільного права. Саме у цій частині відносини права власності є основою аграрно-ринкових економічних відносин. Цивільне право

характеризується статикою. Аграрне право ж розглядає динаміку, тобто яким чином норми розглядаються в господарстві. Аграрне право і цивільне право – правовідносини, що регулюються цивільним кодексом покликані визначати і регулювати майнові правомочності громадян і юридичних осіб. Цю мету спрямовані досягати і норми аграрного права. Вчення про статус юридичної особи і визначення норми про неї викладені в провідних галузях права (цивільному). Таким же двоєдиним співвідношенням належить розглядати систему аграрно-договірних зобов'язань, стороною в яких є аграрно-виробничі чи підприємницькі аграрні підприємства. Цим співвідношенням слід розглядати ті договори, без яких неможлива виробничо-господарська діяльність у сільському господарстві. Аграрне право і теорія права – аграрне право становлять правові норми і правові інститути, покликані регламентувати цілу систему трудових відносин між членами і конкретним колективним сільськогосподарським підприємством, між працівником і державним аграрним підприємством або ж міжгосподарським об'єднанням та ін.

1.5. Джерела аграрного права

Особливостями джерела аграрного права як комплексної галузі права є те, що у нормативних актах, що стосуються аграрного права, містяться норми, якими регулюються як аграрні відносини, так і відносини інших галузей права – земельного, господарського, адміністративного, трудового та ін.

Акти основних галузей законодавства, якими регулюються аграрні відносини також входять до складу аграрного законодавства.

До джерел аграрного права належать закони, підзаконні акти, постанови, положення, правила, інструкції, примірні статути, статути.

До нормативно-правових актів за юридичною силою належать закони й підзаконні акти.

Закон – це нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної влади або самого народу, який регулює найважливіші суспільні відносини, виражає волю й інтереси більшості населення і має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів.

Підзаконні нормативно-правові акти – це нормативні акти компетентних органів, що видаються на підставі закону, відповідно до нього і для його виконання.

Окрему групу законів і нормативно-правових актів, в яких містяться норми приватного і публічного права, становлять акти, якими встановлюються спеціальні правила щодо стабілізації агропромислового виробництва, формування ринку сільськогосподарської продукції і продовольства, заходи щодо державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, вдосконалення організаційної структури державного управління й місцевого самоврядування в агропромисловому комплексі країни.

Важливе місце серед джерел аграрного права посідають закони України, що стосуються розвитку

селекції, насінництва, племінного тваринництва, ветеринарії, меліорації земель.

До джерел аграрного права належать і закони, якими вирішуються питання розвитку сільськогосподарської кооперації і соціального розвитку села (Закони України «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві»).

Особливе значення в аграрному праві має застосування актів санкціонованої і делегованої правотворчості повноважними органами законодавчої і виконавчої влади щодо окремих суб'єктів аграрного права.

На відміну від багатьох галузей українського права, аграрне право не має єдиного кодифікованого законодавчого акту, однак, прийнято Верховною Радою значну кількість законів України, які регулюють ті чи інші відносини в агропромисловому комплексі держави.

Правотворча правосуб'єктність сільськогосподарських кооперативів, інших суб'єктів агропромислового комплексу у сфері внутрішньогосподарських взаємовідносин покликана оптимально врегулювати ці відносини шляхом прийняття внутрішньогосподарських локальних нормативних актів

Також джерелами аграрного права є постанови Пленуму Верховного Суду України, Вищого господарського суду України у справах, стороною в яких виступають сільськогосподарські підприємства.

Закони України, що стосуються агропромислового комплексу поділяються на:

1) уніфіковані акти про організаційно-правову перебудову структури агропромислового комплексу, аграрну реформу та створення ефективних товаровиробників сільськогосподарської продукції. До цієї групи належать закони: «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про особисте селянське господарство», «Про споживчу кооперацію», «Про кредитні спілки»;

2) уніфіковані акти законодавства про правовий режим земель сільськогосподарського призначення й земельну реформу;

уніфіковані акти законодавства про селекцію, насінництво, тваринництво і меліорацію земель: закони України: «Про насіння і садивний матеріал», «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них», «Про племінну справу в тваринництві», «Про ветеринарну медицину».

Диференційовані акти аграрного законодавства – це нормативно-правові акти, що розробляються з урахуванням відмінностей у статусі суб'єктів аграрного підприємництва. До диференційованих належать закони: «Про зерно та ринок зерна в Україні»; «Про насіння й садивний матеріал»; «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» та інші.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрне право України: підручник / За ред. О. О. Погрібного. Видавництво: Істина, К., 2007. 448с.

2. Аграрне право: підручник / за ред. В. П. Жушмана та А. М. Статівки. Х., 2010. 296 с.
3. Аграрне право України: навчальний посібник / за ред. М. В. Єрмоленка. К., 2010. 245 с.
4. Багай Н. Нові правові інститути аграрного права України (наукові підходи) . *Держава і регіони: Науково-виробничий журнал. Серія: право.* 2001. № 1. С. 51 – 61.
5. Багай Н. О. Кодифікація аграрного законодавства України: окремі питання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2013. Вип. 6 – 1(2). С. 124 – 126.
6. Ващишин М. Я. До питання про критерії самостійності аграрного права як галузі права. *Право і суспільство.* 2014. № 4. С. 114 – 119.
7. Ващишин М. Я. Тенденції розвитку аграрного права як галузі права. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право.* 2014. Вип. 197(3). С. 63 – 68.
8. Гаєцька-Колотило Я. З. Аграрне право: перспектива бути. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матеріали Всеукраїнського круглого столу (25 травня 2012 р.): зб. наук. праць заг. ред. проф. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. К. : Видав. Центр НУБіП України, 2012. С. 48 – 50.*
9. Гаєцька-Колотило Я., Жиравецький Т. До питання про становлення та розвиток Львівської наукової школи земельного, аграрного та екологічного права. *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 2014. Вип. 60. С. 240 – 247.

10. Гафурова О. Відносини соціального розвитку села як складова предмету аграрного права. *Правничий вісник Університету «Крок»*. 2010. Вип. 6(1). С. 52 – 59.
11. Єрмоленко В. М. Ретроспектива сучасного аграрного права. Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин: *збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 17-18 травня 2013 р.). Хмельницький університет управління та права, 2013. С. 304 – 307.
12. Єрмоленко В. М. Теоретичні проблеми аграрних правовідносин: монографія / В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, І. М. Заріцька; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ : Компринт, 2013. 668 с.
13. Кравець Н. В. Щодо поняття та змісту принципу екологізації виробництва як принципу аграрного права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1(2). С. 127 – 130.
14. Костенко С. О. Трансформація предмету аграрного прав. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 290 – 295.
15. Коваленко Т. Аналогія в аграрному праві України: умови та межі застосування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2011. Вип. 88. С. 46 – 51.
16. Коваленко Т. Об'єктивні передумови формування аграрного права України. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1. С. 80 – 84.

17. Коваленко Т. Суб'єктивні передумови виникнення і становлення аграрного права України. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 2. С. 77 – 82.
18. Статівка А. М. Про аксіологічні аспекти сучасного аграрного права. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: *Право*. 2016. Вип. 243. С. 53 – 67.
19. Савельєва О. М. До питання перспективи розвитку аграрного права України в умовах забезпечення сталого розвитку аграрного сектору. *Право і суспільство*. 2014. № 12. С. 111 – 115.
20. Савельєва О. М. Стратегічні напрями розвитку аграрного права України. *Право і суспільство*. 2014. № 6.1(2). С. 148 – 152.
21. Савельєва О. М. Про систему принципів аграрного права України. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 116. С. 127 – 133.
22. Савельєва О. М. Щодо меж предмета правового регулювання аграрного права України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. Вип. 182(2). С. 61 – 68.
23. Семчик В. І. Аграрне право як комплексна галузь права України. Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: *матеріали Всеукраїнського круглого столу (25 травня 2012 р.): зб. наук. праць* заг. ред. проф. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. К. Видав. Центр НУБіП України. 2012. С. 7 – 9.
24. Уркевич В. Аграрні правовідносини й предмет аграрного права. *Право України*. 2008. № 9. С. 76 – 80.

25. Федорович В. І. Про співвідношення земельного та аграрного права / Стан та перспективи розвитку аграрного права. *мат. Міжнар. наук.-теор. конф.*, (Київ, 26 – 27 травня 2005 р.) *під ред. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила*. К.: Магістр ХХІ сторіччя. 2005. С. 189 –193.
26. Чабаненко М. М. Про метод в аграрному праві. *Право України*. 2004. № 1. С. 122 – 124.
27. Чабаненко М. М. Питання методології дослідження системи аграрного права. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2015. Вип. 213(1). С. 53 – 61.
28. Чабаненко М. М. Підгалузі аграрного права. *Юридичний вісник*. 2014. № 4. С. 181 – 185.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Поняття, види і зміст аграрних правовідносин.
2. Характеристика предмета та методів аграрного права.
3. Аграрне право як самостійна галузь права.
4. Мета та зміст аграрної реформи.
5. Класифікація джерел аграрного права.

ДОДАТКОВІ ПИТАННЯ

1. Дайте визначення аграрному праву.
2. Назвіть ознаки аграрного права.
3. Визначте предмет та методи аграрного права.
4. Охарактеризуйте систему аграрного права.
5. Назвіть принципи аграрного права.

6. Розкрийте співвідношення аграрного права з іншими галузями права.
7. Наведіть визначення аграрних правовідносин у вузькому та широкому розумінню.
8. Охарактеризуйте особливості сучасного аграрного законодавства.
9. Розкрийте сутність аграрного законодавства.
10. Визначте тенденції розвитку сучасного аграрного законодавства.

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ

1. Основою суспільних відносин, що регулюються аграрним правом є:
 - а) земельні відносини;
 - б) по виробництву сільськогосподарської продукції;
 - в) адміністративні;
 - г) цивільні.

2. Аграрне право як галузь права є:
 - а) комплексна галузь;
 - б) самостійна галузь;
 - в) галузь, яка знаходиться в стадії формування як самостійна галузь;
 - г) складова господарського права.

3. Джерела аграрного права класифікують на:
 - а) уніфіковані та диференційовані;
 - б) головні та додаткові;
 - в) основні та другорядні;

г) загальні та спеціальні.

4. Які правові категорії застосовуються при визначенні галузі права:

- а) предмет аграрного права;
- б) метод аграрного права;
- в) предмет і метод аграрного права;
- г) система аграрного права.

5. Аграрному праву притаманний:

- а) імперативний метод;
- б) змішаний метод;
- в) диспозитивний метод;
- г) усі відповіді правильні.

6. Які з перелічених принципів відносять до спеціальних принципів аграрного права:

- а) всебічна охорона власності;
- б) спрямованість на гарантування прав людини;
- в) рівність учасників аграрних правовідносин;
- г) рівність правової захищеності різноманітних форм власності в АПК .

7. Аграрне право України є правонаступником:

- а) колгоспного права;
- б) сільськогосподарського права;
- в) цивільного права;
- г) фермерського права.

8. Особливостями джерел аграрного права виступають:

- а) в аграрному законодавстві більшою мірою, ніж в інших галузях, містяться норми публічного права;
- б) в нормативних актах, що стосуються аграрного права, містяться норми, якими регулюються як аграрні відносини, так і відносини інших галузей права;
- в) відсутність серед джерел локальних нормативних актів сільськогосподарських підприємств;
- г) усі відповіді правильні.

9. Джерела аграрного права за юридичною силою поділяються на:

- а) закони, підзаконні акти, локальні акти;
- б) накази, розпорядження, постанови;
- в) рішення, постанови, положення;
- г) усі відповіді правильні;

10. Джерела аграрного права за силою впливу на регулювання суспільних відносин поділяються на:

- а) імперативні;
- б) диспозитивні;
- в) санкціоновані;
- г) усі відповіді правильні.

Розділ 2

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

2.1. Поняття, функції, форми та методи державного регулювання сільського господарства України

2.2. Система центральних органів виконавчої влади, що здійснюють управління агропромисловим комплексом України

2.3. Правові форми державної підтримки суб'єктів аграрного господарювання

2.4. Правове становище Аграрного фонду

2.1. Поняття, функції, форми та методи державного регулювання сільського господарства України

Державно-правове регулювання сільського господарства становить собою сукупність заходів щодо визначення системи органів державного управління в аграрній сфері, прийняття й виконання аграрно-правових актів, закріплення певних повноважень цих органів.

В аграрній сфері вживаються такі поняття як «управління» і «регулювання». Різниця між цими поняттями полягає в широті впливу на певні види суспільних відносин. Регулювання безпосередньо не пов'язане з підпорядкуванням, але припускає управлінський вплив. Вживання в законодавстві термінів «управління», «регулювання» засвідчує ширину і глибину втручання державних органів у ту чи іншу сферу.

Державне управління агропромисловим комплексом це вплив на розвиток виробництва, а регулювання – це такий цілеспрямований вплив суб'єктів на об'єкт, коли визначаються напрям, межі функціонування об'єкта, глобальні стратегічні цілі, головні завдання, засоби їх розв'язання. Державне регулювання відрізняється від державного управління специфікою методів і форм впливу, а також суб'єктами.

Ознаками державного регулювання відносин в аграрній сфері є: його державно-правовий характер; в ньому виявляється внутрішня функція держави; його зміст – підтримка у певному режимі грошово-фінансової системи; регулювання витрат держави і життєвого рівня населення; регулювання соціальної інфраструктури; регулювання зовнішньоекономічних зв'язків; регулювання на макrorівні структури виробництва; розробка організаційно-економічних заходів щодо охорони навколишнього середовища та ін. Державне регулювання сприяє досягненню сільським господарством максимальної ефективності.

Суб'єктами державного управління агропромисловим комплексом є органи державного управління, які здійснюють державно-правове регулювання сільським господарством, забезпечують додержання аграрного законодавства, управління підлеглими структурами, а також органи сільськогосподарських інспекцій і контролю за діяльністю сільськогосподарських товаровиробників.

Об'єктами державно-правового регулювання є матеріальні засоби й форми ведення

сільськогосподарського виробництва, зокрема, землі сільськогосподарського призначення; усі ланки сільськогосподарського виробництва (рослинництво, тваринництво, садівництво, городництво); відносини ветеринарного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників і громадян-власників худоби й птиці.

Завдання державного регулювання сільського господарства передбачають: правове регулювання агропромислового комплексу; формування системи економічних інститутів державного управління; розробку й узгодження стратегії економічної, соціальної і науково-технічної політики; зміцнення умов функціонування ринкових відносин; регулювання пропозицій та попиту на товари; перерозподіл доходів населення і суб'єктів господарювання; стимулювання виробництва нової продукції; бюджетне фінансування регіональної політики; збереження навколишнього природного середовища.

Метою організаційної діяльності державних органів у сільському господарстві є забезпечення чіткої, максимально ефективної діяльності цієї галузі й міцно пов'язаних із нею інших галузей АПК.

Функції державного регулювання агропромисловим комплексом держави здійснюють державні органи влади, що визначають стратегічні цілі і завдання агропромислового виробництва, забезпечують матеріально-фінансову підтримку аграрного сектора, здійснюють контроль і нагляд за дотриманням аграрного законодавства.

Функції держави з регулювання розвитку АПК:

- визначення пріоритетних напрямів розвитку АПК та напрямів спрямування інвестицій на його розвиток;
- регулювання земельних відносин;
- здійснення заходів щодо стабілізації продовольчого постачання;
- здійснення підтримки пріоритетних галузей і сфер АПК через пряме бюджетне фінансування, кредитування, механізм дотацій, цільове субсидіювання;
- сприяння розвитку нових форм господарювання;
- встановлення механізму формування державних замовлень та контрактів на поставку сільськогосподарської продукції та сировини для державних потреб;
- регулювання цін на деякі види продовольства;
- визначення рівня орієнтовних закупівельних цін і механізми їх індексації відповідно до інфляційних процесів;
- забезпечення митного регулювання щодо продукції АПК;
- державний моніторинг земель;
- державна реєстрація прав на земельні ділянки тощо.

Управлінська діяльність може виражатись у правових формах: законотворча; правозастосовуюча; виконавча (управлінська); правоохоронна.

Усі форми діяльності органів державного регулювання в галузі сільського господарства взаємозалежні.

Правотворчу діяльність – здійснюють уповноважені органи держави, законодавчої і виконавчої влади щодо

видання відповідних правових актів з питань сільського господарства.

Правові акти органів держави спрямовані на удосконалення організації і діяльності галузевого апарата, поліпшення планування, морального і матеріального стимулювання роботи працівників сільського господарства; впровадження в сільськогосподарське виробництво досягнень науки, економічних стимулів господарювання; якнайефективніше використання матеріально-технічних і фінансових засобів; зміцнення законності.

Правотворчість суб'єктів державного регулювання полягає в розробці, обговоренні і прийнятті законодавчих та інших нормативних актів.

Суб'єктами правотворчості також є органи виконавчої влади.

Правотворча діяльність держави та її органів визначається важливістю ролі права в регулюванні суспільних відносин в аграрному секторі економіки України.

Правозастосовна діяльність дістає своє юридичне відображення у виданні правових актів індивідуального характеру, які містять державно-владні розпорядження стосовно суб'єктивних прав і юридичних обов'язків різних органів, посадових осіб, суб'єктів сільськогосподарського виробництва.

Правоохоронна діяльність полягає у здійсненні органами держави контрольно-наглядових повноважень, проведенні перевірок фактичного виконання виконавчо-розпорядчих функцій; прийнятті рішень щодо відновлення

порушених прав підприємств і організацій; вживанні заходів з попередження неправомірних дій у майбутньому. При цьому органи держави застосовують кримінально-правові й адміністративно-правові засоби захисту.

Методи державного регулювання сільського господарства – це способи, прийоми, що застосовуються в процесі регулятивної діяльності органами законодавчої і виконавчої влади для розв'язання завдань у сфері сільськогосподарського виробництва з метою досягнення певних результатів та можна їх умовно поділити на загальні та спеціальні.

До загальних методів належать економічні й адміністративні. Вони реалізуються на всіх рівнях державного регулювання, спрямовані безпосередньо на виробництво сільськогосподарської продукції, можуть застосовуватися до кожного об'єкта управління.

Спеціальні методи є складовою загальних методів, що їх конкретизують загальні методи, і разом з іншими методами сприяють здійсненню загального регулювання сільського господарства.

Найважливішим серед методів державного регулювання сільського господарства є: переконання, дозволу, метод прямих вказівок, адміністративний, економічний, метод рекомендацій.

Метод переконання становить комплекс виховних, роз'яснювальних і заохочувальних дій, які здійснюються з метою забезпечення високої організованості й дисципліни, сумлінного виконання та дотримання соціальних і технічних норм.

Метод дозволу, в основі якого посилення самостійності в діяльності господарств, значне підвищення кваліфікованості кадрів, зростання активності сільськогосподарських виробників в управлінні виробництвом.

Метод прямих вказівок полягає у підготовці актів, в яких визначається конкретне поводження, що не допускає будь-яких відхилень, і якими керується суб'єкт у своїй господарсько-виробничій діяльності.

Метод рекомендацій полягає в тому, що державні органи пропонують той чи інший варіант рішення, а господарства самі визначають його прийнятність.

Адміністративні методи державного регулювання – способи і прийоми впливу на керуючу й керовану системи, їх окремі елементи із використанням відносин субпідрядності. Особливість цих методів полягає в тому, що за їх допомогою здійснюється прямий вплив на керований об'єкт; визначаються найближчі завдання останнього, порядок і терміни їх виконання, ресурси й умови роботи керованого об'єкта.

Якщо економічні методи спонукають діяти у певному напрямі, то адміністративні змушують до цього. Накази, завдання, постанови, розпорядження, вказівки характеризуються обов'язковістю виконання. Водночас адміністративні методи мають не тільки самостійне значення, а є опосередкованою ланкою для здійснення інших методів, наприклад економічних.

Економічні методи це така сукупність засобів впливу, яка ґрунтується на застосуванні системи економічних стимулів (оплата праці, преміювання, ціна,

собівартість, госпрозрахунок, прибуток, рентабельність, кредит тощо), які сприяють матеріальній зацікавленості й передбачають матеріальну відповідальність управлінських працівників і колективів.

Методом державного регулювання сільського господарства також є й ціноутворення.

Відповідно до Закону України від 17 жовтня 1990 р. «Про пріоритетність соціального розвитку села й АПК у народному господарстві» (в редакції Закону від 15 травня 1992 р.) провадиться державне інвестування розвитку соціальної сфери села й АПК. Будівництво в сільській місцевості об'єктів освіти, охорони здоров'я, водопроводів, ліній газопостачання, електропостачання тощо здійснюється за рахунок державного й місцевого бюджетів.

Економічним методом є пільгове кредитування. Для підтримки фермерських господарств і створення стабільних умов одержання кредиту банку, використовуються кошти Українського державного фонду підтримки фермерських господарств.

2.2. Система центральних органів виконавчої влади, що здійснюють управління агропромисловим комплексом України

Систему органів управління у сфері сільського господарства поділяють на два види: органи загальної компетенції та органи спеціальної компетенції. Особливістю управління у сфері сільського господарства загальної компетенції є те, що вони здійснюють зазначену

діяльність і разом з тим вирішують інші завдання, віднесені до їхньої компетенції, - розвиток економіки, соціальної сфери, національної безпеки та оборони тощо. На відміну від них, для органів спеціальної компетенції управління у сфері сільського господарства є головним або одним з головних напрямів їхньої діяльності України.

Систему спеціалізованих органів державного управління агропромисловим комплексом очолює Центральний орган державного регулювання та управління агропромисловим комплексом – Міністерство аграрної політики та продовольства України. Але у вересні 2019 року Кабінет міністрів України ухвалив рішення про реорганізацію Міністерства аграрної політики та продовольства шляхом приєднання до Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Хоча відновлення профільного міністерства сприятиме підвищенню якості механізмів запровадження обігу сільськогосподарських земель та очікуваній результативності земельної реформи в цілому. Відновлене міністерство аграрної політики зможе більше уваги звертати на цілком очевидні виклики запровадження обігу сільськогосподарських земель, оскільки саме йому доведеться розв'язувати проблем надмірної концентрації земель, зменшення зайнятості на селі, розвитку сільських територій тощо, які можуть загостритися у разі запровадження моделі вільного обігу землі. Міністерство аграрної політики України, яке було утворене наприкінці 1999 року на базі Міністерства агропромислового комплексу України саме для забезпечення прискорення аграрної реформи. І весь період діяльності цього органу аж

до його ліквідації у 2019 році здійснення аграрної і земельної реформи було серед його пріоритетів.

Сільське господарство слід розглядати як комплексну сферу виробництва сільськогосподарської продукції, використання природних ресурсів, проживання та зайнятості людей. Саме тому практично в усіх країнах функціонує спеціалізоване міністерство, яке відповідальне за сільськогосподарський напрямок.

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує:

формування та реалізує державну політику економічного, соціального розвитку і торгівлі, державну промислову політику, державну військово-промислову політику, державну інвестиційну політику, державну зовнішньоекономічну політику, державну політику у сфері технічного регулювання, стандартизації, метрології та метрологічної діяльності, управління об'єктами державної власності, розвитку підприємництва, державно-приватного партнерства, інтелектуальної власності, інноваційної діяльності в реальному секторі економіки, туризму та курортів (крім здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів), державних та публічних закупівель, а також державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів;

формування та реалізацію державної політики у сфері державної статистики, державного матеріального резерву, експортного контролю;

формування державної політики у сфері захисту прав споживачів, державної політики з контролю за цінами, державної регуляторної політики та державної політики з питань ліцензування, дозвільної системи, нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;

реалізацію державної політики у сфері організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності;

формування та реалізує державну аграрну політику, державну політику у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави, охорони прав на сорти рослин, тваринництва, насінництва та розсадництва;

формування та реалізацію державної політики у сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства та безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства, лісового та мисливського господарства, ветеринарної медицини, безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, у сфері карантину та захисту рослин, у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру, державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів;

формування державної політики у сфері нагляду (контролю) у системі інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу;

формування та реалізує державну політику у сфері праці, зайнятості населення, трудової міграції, трудових відносин, соціального діалогу;

формування та реалізацію державної політики у сфері промислової безпеки, охорони праці, гігієни праці, поводження з вибуховими матеріалами, здійснення державного гірничого нагляду, здійснення державного нагляду та контролю за додержанням вимог законодавства про працю та зайнятість населення.

2.3. Правові форми державної підтримки суб'єктів аграрного господарювання

Центральним документом є Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року. Цей Закон визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення. Однак, він не визначає зміст поняття «державна підтримка сільського господарства». Проте його аналіз дає підстави для виділення двох форм такої підтримки – прямої та непрямой. Пряма державна підтримка сільського господарства надається як пряма допомога держави сільськогосподарським товаровиробникам у здійсненні ними виробничої діяльності, до якої належить бюджетні трансферти та субсидії сільському господарству, пільгові ціни на енергоресурси, державні капіталовкладення тощо.

До непрямой форми державної підтримки сільського господарства слід віднести підтримку за допомогою регулювання ринкових цін на товари та послуги. Отже, звідси випливає висновок про те, що державна підтримка сільському господарству полягає у наданні державою сільськогосподарським товаровиробникам як ключовій категорії суб'єктів аграрного виробництва матеріальної допомоги у прямій чи непрямій формі. При цьому держава не втручається у процес аграрного виробництва у момент надання державної допомоги сільському господарству, після чого її отримувач – сільськогосподарський товаровиробник – продовжує вести самостійну підприємницьку діяльність з вирощування та реалізації сільськогосподарської продукції.

Крім Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» серед основних нормативно-правових актів, що передбачають державну підтримку аграрної галузі та сільськогосподарських товаровиробників в Україні, є Закони України: «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.», Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р. та ін.

Згідно з вищевказаними нормативними актами, державна підтримка аграрного сектору України здійснюється за наступними напрямками:

Цінове регулювання. Після прийняття у 2004 р. Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» було запроваджено цінове регулювання ринку найважливіших видів сільгосппродукції через уведення мінімальних

закупівельних цін (на зернові, насіння сояшнику, тваринницьку продукцію). Для здійснення ефективної цінової політики у 2005 р. було створено Аграрний фонд;

- Субсидії та дотації на виробництво та придбання ресурсів. Для підтримки тваринницької галузі у 2003 р. введено доплати сільськогосподарським товаровиробникам за збереження поголів'я корів м'ясного та молочного напрямку, овець та кіз тощо, у 2004 р. – бюджетні субсидії сільськогосподарським товаровиробникам за продані ними тварини переробним підприємствам. У 2006 р. запроваджено виробничі дотації у рослинництві – бюджетні виплати на гектар зернових, ріпаку, льону. Субсидії на придбання ресурсів передбачають компенсацію вартості добрив (діяла лише у 2004 р.) і компенсацію 30 % вартості придбаної вітчизняної техніки (діє з 2002 р.);

- Фінансово-кредитна підтримка. З 1 липня 2012 р. набув чинності Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», який передбачає надання сільськогосподарському товаровиробнику коштів з державного бюджету у вигляді субсидій для оплати частини страхового платежу (страхової премії), нарахованого за договором страхування. Цей Закон сприятиме розвитку страхового ринку в сільськогосподарському виробництві та дозволить товаровиробникам знизити витрати на страхування сільськогосподарської продукції. Також з 2000 р. надається часткова компенсація процентних ставок на отримання кредитів комерційних банків і здійснення лізингових

платежів. Розмір кредитної ставки, що компенсується, максимальний розмір кредитної ставки за залученими кредитами, а також порядок компенсації лізингових платежів визначаються Постановою КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів» від 11.08.2010 р.;

- Податкове стимулювання у вигляді фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП), а також спеціального механізму сплати податку на додану вартість (ПДВ). ФСП – податок, який сплачують сільськогосподарські товаровиробники, в яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 % загального обсягу виробництва. Об'єктом оподаткування є площа сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ), що перебувають у власності сільськогосподарського товаровиробника або надані йому для користування, у т. ч. на умовах оренди, а базою оподаткування – нормативна грошова оцінка 1 га відповідних сільгоспугідь або земель водного фонду станом на 1 липня 1995 р. Платники ФСП не сплачують: податок на прибуток підприємств; земельний податок (крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються для ведення сільськогосподарського товаровиробництва); збір за

спеціальне використання води; збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності (у частині провадження торговельної діяльності). Спеціальний механізм сплати ПДВ передбачає компенсацію сільськогосподарським товаровиробникам коштів за продані ними переробним підприємствам молоко і м'ясо в живій вазі. Так, підрозділом 2 Перехідних положень Податкового кодексу України встановлено, що сума ПДВ переробним підприємством сплачується до спеціального фонду Державного бюджету України і спеціального рахунку, відкритого ним в органі державної казначейської служби, у наступних співвідношеннях: у 2012 р. – відповідно 30 % і 70 %; у 2013 р. – 40 % і 60 %; у 2014 р. – 50 % і 50 %. Суму ПДВ, перераховану на спеціальний рахунок, переробне підприємство використовує виключно для виплати компенсації сільськогосподарським товаровиробникам за продані ними молоко і м'ясо в живій вазі;

- Спеціалізована підтримка за окремими напрямами та програмами (розвиток фермерства, кредитної кооперації, рослинництва, тваринництва, підвищення родючості ґрунтів, ведення сільського господарства на радіаційно забруднених територіях тощо). З червня 2012 р. у рамках бюджетної програми «Державна підтримка галузі тваринництва» запроваджено дотації селянам за збереження молодняку великої рогатої худоби: за теля віком від 3 до 5 місяців сільськогосподарські товаровиробники отримують 250 грн., від півроку до 8 місяців – 500 грн., від 9 до 11 місяців – 750 грн. за голову. Загалом на дотації селянам за збереження молодняку великої рогатої худоби передбачено спрямування близько

1 млрд. грн. Також Міністерством аграрної політики та продовольства спільно з Національною академією аграрних наук України розроблено Національний проект «Відроджене скотарство», який передбачає шляхи і механізми нарощування поголів'я великої рогатої худоби, її продуктивності, обсягів продукції скотарства з відповідним організаційно-економічним, технологічним, технічним та нормативно-правовим забезпеченням.

Одним з ключових чинників, що визначають потреби сільського господарства в державній підтримці в сучасних умовах, є вступ України до СОТ.

Серед найбільш важливих домовленостей у рамках СОТ є Угода про сільське господарство, яка слугує головним документом, що регулює світову агропродовольчу торгівлю. Угода про сільське господарство базується на трьох основних ідеях: 1) розширенні доступу на внутрішні ринки країн-учасниць; 2) зниженні внутрішньої підтримки сільського господарства в країнах-учасницях; 3) підвищенні експортної конкуренції, зниженні експортних субсидій країнами-учасницями.

Угодою про сільське господарство встановлюються критерії для класифікації напрямів політики державної підтримки в цілому і політики надання субсидій зокрема, які мають спотворюючий вплив на торгівлю (заходи «жовтої скриньки») і які подібного впливу не мають (заходи «зеленої скриньки»). Крім того, в цій угоді з'являється абсолютно нова, не передбачена в угоді по субсидіях і компенсаційних заходах «синя або блакитна скринька». Щоб було зрозуміліше, у правилах ГАТТ/СОТ сукупність усіх програм – пільгового кредитування

аграріїв, дотування виробництва продуктів тваринництва і рослинництва, різні компенсації тощо, тобто прямі дотації називається «жовтою скринькою». Блакитна скринька – це «жовта скринька з умовами», тобто вона містить заходи, подібні до заходів жовтої скриньки, але вони сприяють скороченню виробництва. Розмір блакитної скриньки не регулюється СОТ.

Згідно із Законом «Про державну підтримку сільського господарства» вперше введено в систему державного регулювання інститут товарних та фінансових інтервенцій, що проводяться з метою стабілізації цін на ринку сільськогосподарської продукції. Така система державного регулювання аграрних ринків широко застосовується в Європейському союзі, США і інших країнах. При цьому згідно із Законом України «Про державну підтримку сільського господарства» товарна інтервенція – продаж сільськогосподарської продукції при зростанні цін на організованому аграрному ринку понад максимальний рівень, що здійснюється з метою досягнення рівня рівноваги, у тому числі шляхом продажу товарних деривативів. Товарні інтервенції здійснюються Аграрним фондом шляхом продажу (поставки) окремих об'єктів державного цінового регулювання на організованому аграрному ринку на умовах споту або форварду з метою встановлення ціни рівноваги (фіксіngu) у розмірі, що не перевищує значення максимальної інтервенційної ціни.

Фінансова інтервенція – придбання сільськогосподарської продукції при падінні спотових цін на організованому аграрному ринку нижче мінімального

рівня, яка здійснюється з метою досягнення рівня рівноваги, у тому числі шляхом придбання товарних деривативів. Фінансові інтервенції здійснюються Аграрним фондом шляхом придбання окремих об'єктів державного цінового регулювання на організованому аграрному ринку на умовах споту або форварду з метою встановлення ціни рівноваги (фіксіngu) у розмірі, який не є меншим значення мінімальної інтервенційної ціни.

Як крайній захід у Законі України передбачено можливість запровадження тимчасового адміністративного регулювання цін, тобто комплексу адміністративних заходів, спрямованих на упередження чи зупинку спекулятивного або узгодженого встановлення цін продавцями та/або покупцями об'єктів державного цінового регулювання на організованому аграрному ринку, яке не може бути виправлено за стандартними процедурами державних інтервенцій.

Рішення про запровадження режиму адміністративного регулювання для окремого об'єкта державного цінового регулювання приймається Кабінетом Міністрів України за поданням Аграрного фонду. Строк дії режиму адміністративного регулювання не може перевищувати шість послідовних календарних місяців, включаючи місяць, у якому було прийнято рішення про його запровадження. Режим адміністративного регулювання поширюється на правовідносини, які виникають як на організованому, так і на неорганізованому ринках України з окремим об'єктом державного цінового регулювання.

Серед видів адміністративного регулювання, які може застосовувати Кабінет Міністрів України у Законі «Про державну підтримку сільського господарства» названо:

а) обмеження рівня торгової націнки (знижки) на гуртовому або роздрібному ринку визначеного об'єкта цінового регулювання;

б) встановлення граничних рівнів рентабельності до витрат: переробників товару, якщо внаслідок такої переробки виробляється об'єкт державного цінового регулювання; осіб, які надають послуги із зберігання (схову) об'єктів державного цінового регулювання;

в) встановлення граничних цін продажу об'єкта державного цінового регулювання на рівні максимальної інтервенційної ціни або його придбання на рівні мінімальної інтервенційної ціни (тільки на період від дати надіслання подання до органів Антимонопольного комітету України до дати прийняття ними висновку щодо наявності узгоджених дій суб'єктами ринку та/або рішення на захист економічної конкуренції).

Якщо заходи з тимчасового адміністративного регулювання цін не призводять до досягнення закупівельних цін рівня мінімальної ціни та/або зниження закупівельних цін до рівня максимальної інтервенційної ціни, то Кабінет Міністрів України зобов'язаний невідкладно подати Верховній Раді України проект закону щодо надання тимчасової бюджетної дотації виробнику окремого об'єкта державного цінового регулювання виходячи з метричної одиниці посівної площі. Зазначений законопроект подається разом із законопроектом про

відповідну зміну напрямів розподілу видатків державного бюджету.

За рішенням Кабінету Міністрів України може запроваджуватися режим заставних закупівель. Згідно із режимом державних заставних закупівель Аграрний фонд (кредитор) надає бюджетну позику виробнику зерна, яке є об'єктом державного цінового регулювання (позичальник), під заставу такого об'єкта, що оформлюється переданням кредитору подвійного складського свідоцтва. Розмір суми бюджетної позики не може перевищувати 80 відсотків розміру мінімальної інтервенційної ціни. Бюджетна позика надається на строк, встановлений сторонами, який не може перевищувати строк одного маркетингового періоду. При цьому Маркетинговий період – це період, який розпочинається з місяця, у якому починає поставлятися (продаватися) окремих вид продукції рослинництва відповідного врожаю, та закінчується останнім числом місяця, що передує місяцю, в якому починає поставлятися (продаватися) такий самий вид продукції рослинництва наступного врожаю. Для інших видів сільськогосподарської продукції маркетинговий період дорівнює одному бюджетному (фінансовому) року. З метою фінансового та бюджетного планування маркетинговий період має бути кратним повному календарному місяцю. Пролонгації та дисконтування (списання) основної суми та процентів не дозволяються.

Згідно із ст. 15 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» при плануванні витрат державного бюджету на черговий рік Кабінет Міністрів України передбачає статтю видатків на

надання дотацій виробникам продукції тваринництва. Бюджетна дотація надається з метою підтримки рівня платоспроможного попиту українських споживачів продукції тваринництва та запобігання виникненню збитковості українських виробників такої продукції, але лише щодо окремих об'єктів, передбачених у цій статті. Суб'єктом (отримувачем) бюджетної дотації або спеціальної бюджетної дотації є безпосередній виробник об'єкта такої дотації. Бюджетна дотація або спеціальна бюджетна дотація виплачується Аграрним фондом у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Розмір бюджетної дотації та порядок її надання встановлюються Кабінетом Міністрів України. Розподіл бюджетних коштів, спрямованих на дотацію для сільськогосподарських підприємств, здійснюється на рівні областей, міста Києва. Цими видами державної підтримки вона не вичерпується, а ст. 17-2 цього ж Закону прямо зазначає на можливість і інших видів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Водночас, ст. 14 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України чітко зазначає, що недопустимими є будь-які обмеження і дискримінація сільськогосподарських товаровиробників і споживачів їх продукції. Зокрема, забороняється введення будь-яких адміністративних, кількісних або якісних обмежень при переміщенні аграрної продукції та продуктів її переробки по всій території України метою запобігання створенню штучного дефіциту аграрної продукції в агроспоживаючих регіонах та спекулятивного збільшення цін на продукти першої необхідності на їх території.

Тарифи (плата) за транспортування об'єктів державного цінового регулювання на експорт залізничним, авіаційним, водним (річковим чи морським) та автомобільним видами транспорту, а також за їх зберігання, навантаження, перевантаження, перевалку та інші послуги транспортних (включаючи оренду або іншу плату за використання рухомого складу), припортових, портових чи складських організацій (включаючи елеватори, зернові склади та зерносховища) встановлюються на рівні тарифів, що застосовуються при наданні таких послуг щодо продукції українського виробництва, яка споживається на території України або переміщується транзитом (виходячи з їх найменшої величини). Встановлення будь-яких надбавок, націнок або інших видів платежів, додаткових до такого найменшого тарифу (плати), не припускається. Перевізники об'єктів державного цінового регулювання не мають права обумовлювати надання своїх послуг (робіт) вимогами щодо страхування будь-яких видів ризиків, пов'язаних із таким перевезенням. У разі порушення цього правила відповідна страхова угода вважається недійсною, а перевізник і страховик та/або їх посадові (службові) особи несуть відповідальність, встановлену законодавством, у тому числі за перешкоджання здійсненню законної підприємницької діяльності тощо.

2.4. Правове становище Аграрного фонду

Положення про Аграрний фонд затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 2005

р. № 543. На сьогоднішній день Аграрний фонд діє на підставі Положення в редакції Постанови Кабінету Міністрів України № 627 від 14 вересня 2016 року.

Аграрний фонд є державною спеціалізованою бюджетною установою, уповноваженою реалізувати цінову політику в агропромисловому секторі економіки.

Ю. І. Купріна вивела наступні ознаки Аграрного фонду:

- 1) це державна бюджетна спеціалізована установа;
- 2) підпорядкованість, підзвітність та підконтрольність центральному органу виконавчої влади з питань аграрної політики;
- 3) компетенція реалізувати цінову політику в агропромисловому секторі економіки;
- 4) статус юридичної особи.

Додатково нею обґрунтовується така визначальна ознака Аграрного фонду як його спеціалізованість, що полягає у реалізації ним цінової політики в аграрному секторі економіки.

У відповідності до Положення про нього, Фонд є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в органах Державного казначейства, печатку, а також штампи і бланки із своїм найменуванням (п. 3), несе відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах належного йому майна відповідно до законодавства (п. 5), здійснює господарську діяльність у сфері закупівлі продовольчої продукції, реалізуючи при цьому господарську компетенцію, визначену п. 7 Положення. Таким чином, Аграрний фонд ніби відповідає усім ознакам

суб'єктами господарювання, які визначені ст. 55 ГК України.

Суттєвим аспектом характеристики правового становища Аграрного фонду саме як суб'єкта господарювання (самостійної одиниці), а не лише «провідника» державної політики є наявність в нього власного, суб'єктивного інтересу, який хоча і має публічну природу, але не ототожнюється з іншими публічними інтересами, зокрема, державними.

Фонд несе відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах належного йому майна відповідно до законодавства.

Основними завданнями Фонду є:

проведення цінової політики в агропромисловому секторі економіки у межах, визначеним законом;

виконання від імені держави функції кредитора на період дії режиму заставних закупівель окремих об'єктів державного цінового регулювання;

виконання бюджетних програм, визначених законом про Державний бюджет України на відповідний рік;

формування державного інтервенційного фонду об'єктів державного цінового регулювання виключно для здійснення товарних та фінансових інтервенцій на організованому аграрному ринку.

Фонд відповідно до покладених на нього завдань:

виступає в установленому законодавством порядку замовником під час закупівлі товарів (робіт, послуг) за рахунок коштів державного бюджету;

продає або купує на Аграрній біржі (до її створення - на акредитованих товарних біржах) об'єкти державного цінового регулювання з або до державного інтервенційного фонду і має право на придбання та продаж об'єктів державного цінового регулювання для потреб державного інтервенційного фонду, а також на продаж об'єктів державного цінового регулювання, які були конфісковані або підлягають продажу відповідно до закону;

здійснює на організованому аграрному ринку товарні інтервенції шляхом продажу (поставки) окремих об'єктів державного цінового регулювання на умовах споту або форварду з метою встановлення ціни рівноваги (фіксингу) у розмірі не більше максимальної інтервенційної ціни;

здійснює на організованому аграрному ринку фінансові інтервенції шляхом купівлі окремих об'єктів державного цінового регулювання на умовах споту або форварду з метою встановлення ціни рівноваги (фіксингу) у розмірі не менше мінімальної інтервенційної ціни;

здійснює закупівлю послуг, пов'язаних з комплексом заходів із зберігання, перевезення, переробки та страхування об'єктів державного цінового регулювання, в установленому Кабінетом Міністрів України порядку;

за рішенням Кабінету Міністрів України здійснює закупівлю або продаж визначених об'єктами державного цінового регулювання товарів, не пов'язаних з державним ціновим регулюванням. При цьому ціни закупівлі або продажу не повинні бути вищими/нижчими більш як на 20 відсотків максимальної/мінімальної інтервенційної ціни,

встановленої на поточний маркетинговий період для об'єкта державного цінового регулювання;

за рішенням Кабінету Міністрів України здійснює закупівлю та продаж матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників;

здійснює з використанням сприятливої ринкової кон'юнктури реалізацію об'єктів державного цінового регулювання з метою забезпечення надходження коштів до спеціального фонду державного бюджету;

за рішенням Кабінету Міністрів України здійснює експорт об'єктів державного цінового регулювання;

утворює державні підприємства, установи та організації;

організовує професійну підготовку та підвищення кваліфікації працівників Фонду;

забезпечує поширення інформації про кон'юнктуру аграрного ринку;

подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо запровадження та скасування тимчасового режиму адміністративного регулювання цін для окремих об'єктів державного цінового регулювання на організованому аграрному ринку;

подає пропозиції щодо переліку об'єктів та періодів державного цінового регулювання;

виконує інші функції відповідно до покладених на нього завдань.

Фонд не може придбавати або продавати об'єкти державного цінового регулювання поза організованим аграрним ринком. Аграрний фонд здійснює товарні або фінансові інтервенції на організованому аграрному ринку

України, використовуючи найкращу кон'юнктуру біржового ринку, що склалася протягом періоду державного цінового регулювання.

Для виконання покладених на нього завдань Фонд має право:

одержувати і використовувати відповідно до законодавства кошти державного бюджету;

одержувати від органів виконавчої влади в установленому порядку необхідну йому інформацію;

укладати цивільно-правові договори;

залучати в установленому порядку до роботи спеціалістів для розгляду питань, що належать до його компетенції.

Органом управління Фонду є дирекція Фонду. До складу дирекції Фонду входять генеральний директор, який призначається на посаду і звільняється з посади Кабінетом Міністрів України.

Аграрний фонд також продає або купує на Аграрній біржі об'єкти державного цінового регулювання з або до державного інтервенційного фонду.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрне право: підручник / за ред. В. П. Жушмана та А. М. Статівки. Х., 2010. 296 с.
2. Аграрне право України : навчальний посібник / за ред. М. В. Єрмоленка. К. : Юрінком Інтер, 2010. 245 с.
3. Аграрне право України: підручник / за ред. О. О. Погрібного. Істина, К., 2007. 448с.

4. Бейкун А. Л. Чинна проблематика значення категорії «державне регулювання» з позиції необхідності забезпечення екологічно сприятливого режиму господарювання в аграрній сфері національної економіки. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип.2. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_32
5. Борисовський Д. В. Ефективність державної фінансової підтримки фермерських господарств. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2014. Вип. 149. С. 105 – 113.
6. Вдовенко Н. М. Аграрний сектор економіки у контексті дії нормативно-правових методів регулювання. *Економіка . Управління. Інновації*. 2014. № 2. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_2_12
7. Корнієнко В. М. Деякі питання правового регулювання аграрного ринку України. *Форум права*. 2013. № 2. С. 248 – 252.
8. Кожух М. С. Господарсько-правовий статус Міністерства аграрної політики та продовольства України. *Форум права*. 2012. № 4. С. 489 – 494.
9. Користін О. Є. Основні аспекти державно-правового регулювання економічної безпеки в аграрній сфері. *Митна справа*. 2014. № 1(2.2). С. 162 – 167.
10. Паламарчук Т. П. Організаційно-правові механізми державної аграрної політики в умовах євроінтеграції. *Інвестиції: практики та досвід*. 2015. № 18. С. 133 – 136.
11. Паламарчук Т. П. Правові основи державного управління аграрним сектором у законодавстві ЄС та

України. *Інвестиції: практики та досвід*. 2015. № 19. С. 115 – 118.

12. Позняков С. П. Правове регулювання інфраструктурної підтримки економічного розвитку аграрного сектору економіки України: шляхи удосконалення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука» Серія: Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 55 – 59.

13. Покальчук М. Ю. Правове становище аграрного фонду. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право*. 2014. Вип. 197(1). С. 97 – 102.

14. Сальман І. Ю. Напрями вдосконалення правового регулювання діяльності в аграрному секторі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 52. С. 219 – 221.

15. Самсонова Я. О. Правові засади розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва як основного напрямку державної аграрної політики України. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_2_24

16. Станіславський В. Правове регулювання діяльності аграрної біржі із забезпечення продовольчої безпеки. *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 68 – 75.

17. Шуміло І. А. Проблеми гармонізації законодавства України про державну підтримку сільського господарства з правилами СОТ. *Стан та перспективи розвитку аграрного права. Міжнар. наук.-теор. конф., 26-27 травня 2005 р.* К.: Магістр ХХІ сторіччя. 2005. С. 291 – 293.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Поняття та функції державного регулювання сільського господарства України.
2. Характеристика форм та методів державного регулювання сільського господарства України.
3. Зміст принципів державного регулювання сільського господарства України.
4. Повноваження Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України та його органів на місцях.
5. Основні напрями вдосконалення системи органів державного регулювання сільського господарства України.

ДОДАТКОВІ ПИТАННЯ

1. Що являє собою державно-правове регулювання сільського господарства в Україні.
2. Назвіть систему центральних органів виконавчої влади, що здійснюють управління агропромисловим комплексом України.
3. Визначте основні пріоритети державної аграрної політики.
4. Що являють собою форми державного регулювання сільського господарства, назвіть їх види.
5. Сформулюйте поняття державної підтримки сільського господарства, назвіть її види.
6. Визначте стратегічні цілі державної аграрної політики України.

7. Визначить правове становище Аграрного фонду України.
8. Охарактеризуйте систему органів державного регулювання сільського господарства в Україні.
9. За допомогою яких методів здійснюється державне регулювання сільського господарства в Україні.
10. Назвіть принципи державного регулювання сільського господарства в Україні, розкрийте їх зміст.

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ

1. Ознаками державного регулювання відносин в аграрній сфері є:
 - а) державно-правовий характер;
 - б) специфіка методів і форм впливу;
 - в) адміністративно-правовий характер;
 - г) цивільно-правовий характер.

2. Об'єктами державно-правового регулювання є:
 - а) землі сільськогосподарського призначення;
 - б) майно сільськогосподарських підприємств;
 - в) рослинництво;
 - г) тваринництво.

3. Що належить до функцій держави з регулювання розвитку АПК:
 - а) сприяння розвитку нових форм господарювання;
 - б) встановлення механізму формування державних органів влади;
 - в) регулювання цін на деякі види продовольства;

г) система аграрного права.

4. Управлінська діяльність може виражатись у таких правових формах:

- а) законотворча;
- б) правозастосовуюча;
- в) правоохоронна;
- г) усі відповіді правильні.

5. Які з перелічених методів належать до загальних:

- а) економічні;
- б) адміністративні;
- в) спеціальні;
- г) усі відповіді правильні.

6. Систему органів управління у сфері сільського господарства поділяють на такі види:

- а) органи загальної компетенції;
- б) органи спеціальної компетенції;
- в) органи державного регулювання;
- г) органи виконавчої влади.

7. Методи державного регулювання сільського господарства це:

- а) способи, прийоми, що застосовуються в процесі регулятивної діяльності органами законодавчої і виконавчої влади;
- б) комплекс виховних, роз'яснювальних і заохочувальних дій, які здійснюються з метою забезпечення високої організованості й дисципліни;

- в) комплекс заходів та рішень щодо відновлення порушених прав підприємств і організацій;
- г) усі відповіді правильні.

8. Аграрний фонд України є:

- а) державною спеціалізованою бюджетною установою;
- б) спеціальною державною установою;
- в) приватною установою;
- г) усі відповіді правильні.

9. Правотворчість суб'єктів державного регулювання полягає в:

- а) розробці, обговоренні і прийнятті законодавчих та інших нормативних актів;
- б) здійсненні органами держави контрольно-наглядових повноважень;
- в) проведенні перевірок фактичного виконання виконавчо-розпорядчих функцій;
- г) усі відповіді правильні.

10. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України забезпечує:

- а) державну аграрну політику;
- б) державну політику у сферах сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави ;
- в) охорони прав на сорти рослин, тваринництва, насінництва та розсадництва;
- г) усі відповіді правильні.

Розділ 3

СУБ'ЄКТИ АГРАРНИХ ВІДНОСИН

3.1. Поняття, особливості та види суб'єктів аграрних відносин

3.2. Суб'єкти аграрних відносин, що займаються сільськогосподарською виробничою діяльністю

3.3. Суб'єкти аграрних відносин, що займаються діяльністю пов'язаною з сільськогосподарським виробництвом

3.1. Поняття, особливості та види суб'єктів аграрних відносин

Характерною рисою аграрних правовідносин є їх неоднорідний суб'єктний склад. Так, суб'єктами аграрних відносин є фізичні особи – громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства та юридичні особи всіх форм власності, що господарюють на землі, і займаються виробництвом, переробкою, реалізацією сільськогосподарської продукції та обслуговуванням сільськогосподарських виробників, а також державні органи, до компетенції яких належить регулювання сільського господарства в Україні.

На думку, В. Уркевича, категорії «суб'єкт аграрних правовідносин» і «суб'єкт аграрного права» співвідносяться як частка і ціле. Звідси суб'єктом правовідносин є особа, яка володіє всіма ознаками суб'єкта

права, певними правами й обов'язками, що виникають як наслідок появи цих правовідносин.

Суб'єктом аграрного права, на думку В. Єрмоленка, є особа, визначена законодавством, яка наділена сукупністю прав і обов'язків, достатніх для забезпечення участі у аграрних відносинах.

В. Корнієнко та Н. Погорецька, дають визначення суб'єктів аграрного права як виробників сільськогосподарської продукції, що володіють відособленим майном, наділені спеціальною правоздатністю і дієздатністю (правосуб'єктністю), господарська діяльність яких здійснюється при використанні землі як основного засобу виробництва для забезпечення населення міста і села необхідними продуктами харчування, сировиною і продовольством рослинного і тваринного походження, на нашу думку є вузьким, оскільки в даній дефініції мова йде лише про один із видів суб'єктів аграрного права, а саме суб'єктів аграрного господарювання.

Суб'єкти аграрних відносин – це учасники суспільних відносин в сфері сільськогосподарської виробничої та пов'язаної з нею діяльності, що є носіями прав і обов'язків закріплених в нормах аграрного права.

В чинному аграрному законодавстві широко використовуються два поняття – «виробник сільськогосподарської продукції» (сільськогосподарський виробник) та «виробник товарної сільськогосподарської продукції» (сільськогосподарський товаровиробник).

Так, відповідно до Закону України «Про сільськогосподарський перепис», виробники сільськогосподарської

продукції – сільськогосподарські товаровиробники, фізичні особи (у тому числі домогосподарства, фізичні особи, що здійснюють діяльність, пов'язану з веденням особистого селянського господарства, самозайняті особи у сфері сільського господарства), які займаються сільськогосподарською діяльністю.

Термін «виробники сільськогосподарської продукції» вживається у Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію», в значенні, наведеному у Законі України «Про сільськогосподарський перепис».

Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», визначає поняття сільськогосподарський товаровиробник – юридична особа незалежно від організаційно-правової форми або фізична особа-підприємець, основною діяльністю якої є виробництво сільськогосподарської продукції та/або розведення, вирощування, вилов риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах) та її переробка на власних чи орендованих потужностях, у тому числі власновиробленої сировини на давальницьких умовах, а також здійснення операцій з її постачання, причому в такій діяльності питома вага вартості сільськогосподарських товарів/послуг становить не менше 75 відсотків вартості всіх товарів/послуг, поставлених протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів сукупно.

У Законі України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 – 2004 років», сільськогосподарський товаровиробник – фізична або юридична особа, яка займається виробництвом

сільськогосподарської продукції, переробкою власновиробленої сільськогосподарської продукції та її реалізацією.

У Податковому Кодексі України, сільськогосподарський товаровиробник, визначається як юридична особа незалежно від організаційно-правової форми або фізична особа-підприємець, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням, вирощуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах) та її переробкою на власних чи орендованих потужностях, у тому числі власновиробленої сировини на давальницьких умовах, та здійснює операції з її постачання.

В Законі України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», сільськогосподарський товаровиробник – юридична особа незалежно від організаційно-правової форми, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням, вирощуванням та виловом водних біоресурсів у внутрішніх водоймах та її переробкою на власних чи орендованих потужностях, у тому числі з власновиробленої сировини на давальницьких умовах, та здійснює операції з її постачання.

Слушною є думка В. Єрмоленка, що сільськогосподарським виробником є фізична або юридична особа, яка здійснює виробництво і самостійну переробку власновиробленої продукції рослинництва і тваринництва. Це визначення пов'язується лише з виробництвом і переробкою сільськогосподарської

продукції незалежно від її подальшої долі (використання у власному господарстві або реалізації). Товарність сільськогосподарського виробництва прямо пов'язується з виробництвом продукції як товару, тобто кінцевою метою такої діяльності є відчуження сільськогосподарської продукції власного виробництва. У цьому й полягає основна відмінність між сільськогосподарськими виробником і товаровиробником. При цьому, кожен сільськогосподарський товаровиробник є одночасно й виробником продукції сільського господарства. І навпаки сільськогосподарський виробник не завжди є товаровиробником.

Сільськогосподарська діяльність, перед усім, охоплює відносини з виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції. Відповідно суб'єктами аграрних правовідносин, насамперед, виступають особи, що займаються сільськогосподарською виробничою діяльністю – суб'єкти аграрного господарювання.

Суб'єктів аграрного господарювання можна класифікувати за різними критеріями, зокрема за порядком створення, спеціальною правоздатністю та функціями, способом утворення (заснування) та формування статутного фонду, формою власності, кількістю працюючих та обсягом валового доходу від реалізації продукції, організаційно-правовою формою тощо.

Так, залежно від порядку створення суб'єкти аграрного господарювання поділяються на тих, що займаються діяльністю без створення юридичної особи і суб'єкти зі статусом юридичної особи (напр.,

сільськогосподарські кооперативи). При цьому, фермерське господарство, може бути зареєстроване як юридична особа, так і без статусу юридичної особи організовується на основі діяльності фізичної особи – підприємця.

Критерії за якими суб'єктів господарювання, в тому числі і аграрного господарювання можна поділити на види закріплені в ст. 63 Господарського кодексу України.

В сільському господарстві можуть діяти сільськогосподарські підприємства таких видів, як приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи); комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади; державне підприємство, що діє на основі державної власності; підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності) тощо.

Найбільш повно відображає специфіку суб'єктів аграрного господарювання класифікація в основі якої такий критерій як організаційно-правова форма, оскільки враховує особливості нормативно-правового регулювання, способу утворення, форми власності на землю та майно тощо. Відповідно за організаційно-правовою формою виділяють таких суб'єктів аграрного господарювання: фермерські господарства, особисті селянські господарства, сільськогосподарські кооперативи, колективні сільськогосподарські підприємства, господарські товариства, акціонерні товариства тощо.

Крім суб'єктів аграрного господарювання, які безпосередньо займаються сільськогосподарською виробничою діяльністю, суб'єкти аграрних правовідносин здійснюють організаційно-управлінські функції в сільському господарстві, а також виконують роботи чи надають послуги, пов'язані з сільськогосподарською діяльністю.

Організаційно-управлінські функції в сфері агропромислового комплексу України притаманні органам державної влади та органам місцевого самоврядування. Ефективність діяльності даних органів залежить від повноти закріплення у законодавстві їх функцій і повноважень. В залежності від того чи повноваження є основними або ж додатковими, органи управління сільським господарством поділять на: органи загальної компетенції (напр., Кабінет Міністрів України) та органи спеціальної компетенції (напр., Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України).

До суб'єктів аграрних правовідносин, які займаються діяльністю пов'язаною із сільськогосподарською, відносяться юридичні особи, фізичні особи-підприємці, що забезпечують сільськогосподарський виробничий процес. При цьому, таких суб'єктів в залежності від предмету діяльності класифікують на: суб'єктів аграрних правовідносин, предметом діяльності яких є надання послуг сільськогосподарським виробникам та товаровиробникам, зокрема фінансово-кредитних, страхових, комерційних, посередницьких тощо; суб'єктів аграрних правовідносин, предметом діяльності яких є виконання робіт, зокрема з

агрохімічного, меліоративного, гідромеліоративного, технічного та іншого забезпечення діяльності сільськогосподарських виробників і товаровиробників.

Таким чином, в залежності від мети та функцій суб'єктів аграрних правовідносин поділяють на:

- суб'єктів аграрного господарювання, які безпосередньо займаються сільськогосподарською виробничою діяльністю,

- суб'єктів аграрних правовідносин, які здійснюють організаційно-управлінські функції в сільському господарстві,

- суб'єктів аграрних правовідносин, які виконують роботи чи надають послуги, пов'язані з сільськогосподарською діяльністю.

3.2. Суб'єкти аграрних відносин, що займаються сільськогосподарською виробничою діяльністю

В умовах ринкової економіки суб'єкти аграрних відносин, що займаються сільськогосподарською виробничою діяльністю можуть бути засновані на будь-якій формі власності і самостійно вибирати організаційно-правову форму.

До суб'єктів аграрних відносин, що займаються сільськогосподарською виробничою діяльністю належить сільськогосподарське підприємство. Слід зауважити, що для сільськогосподарських підприємств будуть притаманні, як загальні ознаки підприємств, так і спеціальні, що виражаються у особливостях сфери діяльності – сільському господарстві.

Так, загальними ознаками, що характерні для підприємства є самостійність господарювання; створення компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами; мета – задоволення суспільних та особистих потреб; систематичне здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності.

Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків та може мати печатки, не має у своєму складі інших юридичних осіб. Ст. 63 Господарського кодексу України закріплено різновиди та організаційні форми підприємств.

Поняття «сільськогосподарське підприємство» в чинному законодавстві визначено в Законі України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років» та Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України». Сільськогосподарське підприємство, згідно Закону України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років» – юридична особа, основним видом діяльності якої є вирощування та переробка сільськогосподарської продукції, виручка від реалізації якої становить не менше 50 відсотків загальної суми виручки. Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» сільськогосподарське підприємство, визначається, як юридична особа, що є сільськогосподарським товаровиробником.

При цьому, основною сферою діяльності сільськогосподарських підприємств є виробництво,

переробка і реалізація сільськогосподарської продукції; крім основного виду діяльності – сільськогосподарської, одним з додаткових напрямів є соціальна діяльність; основним засобом виробництва є земля; діяльність працівників носить еколого-трудоий характер; наявність окрім трудових та соціальних процесів, ще і суто біологічних, пов'язаних з галузями рослинництва і тваринництва тощо.

До спеціальних суб'єктів аграрних відносин, що займаються сільськогосподарською виробничою діяльністю і правовий статус, яких регламентується відповідними законами України, належать фермерське господарство, особисте селянське господарство, колективне сільськогосподарське підприємство, сільськогосподарський кооператив.

Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону.

Особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання

сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Колективне сільськогосподарське підприємство є добровільним об'єднанням громадян у самостійне підприємство для спільного виробництва сільськогосподарської продукції та товарів і діє на засадах підприємництва та самоврядування.

Сільськогосподарський кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції і добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб.

Сільськогосподарське кооперативне об'єднання – юридична особа, утворена сільськогосподарськими кооперативами, що добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб.

3.3. Суб'єкти аграрних відносин, що займаються діяльністю пов'язаною з сільськогосподарським виробництвом

Сільськогосподарська діяльність є основною для всіх суб'єктів аграрного господарювання. При цьому, для забезпечення належного та безперебійного процесу

виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, суб'єкти аграрного господарювання, особливо ті для яких це форма підприємницької діяльності, вступають у зовнішні аграрні правовідносини. Тому активними учасниками аграрних відносин, а відповідно і суб'єктами виступають фізичні та юридичні особи, які забезпечують сільськогосподарський виробничий процес. При цьому, таких суб'єктів в залежності від предмету діяльності класифікують на: суб'єктів аграрних правовідносин, предметом діяльності яких є надання послуг сільськогосподарським виробникам та товаровиробникам, зокрема фінансово-кредитних, страхових, комерційних, посередницьких тощо; суб'єктів аграрних правовідносин, предметом діяльності яких є виконання робіт, зокрема з агрохімічного, меліоративного, гідромеліоративного, технічного та іншого забезпечення діяльності сільськогосподарських виробників і товаровиробників.

Сьогодні сферу аграрного виробництва не можливо уявити без відносин, що виникають у зв'язку із наданням фінансово-кредитних та страхових послуг сільськогосподарським товаровиробникам та виробникам.

Для сільськогосподарських виробників та товаровиробників характерні правомочності фінансового характеру, зокрема право розпоряджатися власними коштами, випускати та купувати цінні папери, об'єднувати частину своїх коштів з коштами інших підприємств, організацій і господарств, самостійно вибирати установи банку та страхові організації, право одержувати у фінансово-кредитних установах довгострокові та

короткострокові кредити на підставі укладеного договору, відкривати на свій вибір у будь-якій установі банку рахунки. Реалізуючи ці права, суб'єкти аграрного господарювання вступають у відносини з фінансовими установами щодо зберігання коштів на рахунках в банках, управління цими коштами, одержання і своєчасного повернення кредитів, врегулювання відносин з інвесторами і використання одержаних сум на капіталовкладення та інші потреби.

До основних учасників аграрно-фінансових відносин, що здійснюють на договірних умовах кредитно-розрахункове, касове та інше обслуговування суб'єктів аграрного господарювання шляхом виконання операцій і наданням послуг належать банки та кредитні спілки. Зокрема, кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Відповідно до ч. 1 ст. 21 Закону України «Про кредитні спілки», отримувати кредити від імені членів кредитної спілки можуть фермерські господарства та приватні підприємства, які знаходяться у їх власності.

Фінансовими установами, що є учасниками аграрних відносин, а саме відносин у сфері страхування сільськогосподарської продукції є страхові компанії. Загальні вимоги до страховиків, які мають право здійснювати страхову діяльність на території України встановлені Законом України «Про страхування». Однак,

право страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою мають страховики, що відповідають не лише загальним вимогам, а й отримали ліцензію на здійснення відповідного виду страхування та є членами Аграрного страхового пулу. Саме участь страховиків у Аграрному страховому пулі є умовою для здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Аграрний страховий пул є єдиним об'єднанням страховиків, зі статусом юридичної особи.

Однак фінансові установи (банки, кредитні спілки, страхові компанії) є загальними суб'єктами, що надають свої послуги як в сфері сільськогосподарської, так і інших видів діяльності.

Особливими суб'єктами, що забезпечують саме сільськогосподарську виробничу діяльність є сільськогосподарська дорадча служба, оптові ринки сільськогосподарської продукції, аграрна біржа тощо.

Так, сільськогосподарська дорадча служба – юридична особа незалежно від її організаційно-правової форми та форми власності, структурний підрозділ аграрного навчального закладу, науково-дослідної установи, які внесені до Реєстру дорадчих служб, здійснюють дорадчу діяльність, у складі яких працює не менше трьох дорадників, які пройшли реєстрацію відповідно до законодавства і внесені до Реєстру дорадників.

Сільськогосподарська дорадча діяльність – сукупність дій та заходів, спрямованих на задоволення потреб особистих селянських та фермерських господарств, господарських товариств, інших сільськогосподарських

підприємств усіх форм власності і господарювання, а також сільського населення у підвищенні рівня знань та вдосконаленні практичних навичок прибуткового ведення господарства.

Основними завданнями сільськогосподарської дорадчої діяльності є: підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок прибуткового ведення господарства суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільського населення в умовах ринкової економіки; надання суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільському населенню дорадчих послуг з питань економіки, технологій, управління, маркетингу, обліку, податків, права, екології тощо; сприяння розвитку несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості, у тому числі сільського зеленого туризму, зайнятості сільського населення тощо.

Відносини в сфері сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні, регулює Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність».

Сфера діяльності оптових ринків визначена Законом України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції». Оптовий ринок сільськогосподарської продукції – юридична особа, предметом діяльності якої є надання послуг, що забезпечують здійснення оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією, і якій в установленому законом порядку надано статус оптового ринку сільськогосподарської продукції. Основними напрямками діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції зокрема є: створення

операторам оптових ринків сільськогосподарської продукції належних умов для купівлі-продажу сільськогосподарської продукції; надання можливості для виходу на ринок сільськогосподарської продукції всім постачальникам і споживачам такої продукції; забезпечення концентрації сільськогосподарської продукції у визначеному місці; сприяння вітчизняним виробникам сільськогосподарської продукції в одержанні прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції; сприяння операторам оптових ринків сільськогосподарської продукції у підготовці сільськогосподарської продукції до купівлі та продажу тощо.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 18, № 19 – 20, № 21 – 22. Ст.144.
2. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019, № 19. Ст.74.
3. Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011, № 13 – 14, № 15 – 16, № 17. Ст.112.
4. Положення Про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.09. 2019 р. № 838. *Офіційний вісник України*. 2019 р., № 74. Ст. 2588.

5. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06. 2004 р. № 1877-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004, № 49. Ст.527.
6. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755 – IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 31 – 32. Ст. 263.
7. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14.02. 1992 р. № 2114-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992, № 20 . Ст.27.
8. Про кредитні спілки: Закон України від 20.12.2001 р. № 2908-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2002, № 15. Ст. 101.
9. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: Закон України від 25.06.2009 р. № 1561-VІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2009, № 51. Ст.755.
10. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 29. Ст.232.
11. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції: Закон України від 9.02. 2012 р. № 4391-VІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2012, № 41. Ст.491.
12. Про сільськогосподарський перепис: Закон України від 23.09.2008 р. № 575-VІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2009, № 9. Ст.115.
13. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 17.06.2004 р. № 1807-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004, № 38. Ст.470.

14. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21.07. 2020 р. № 819-IX. *Офіційний вісник України*. 2020, № 67. Ст. 2150.
15. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років: Закон України від 18.01.2001 р. № 2238-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 11. С. 52.
16. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 45. Ст.363.
17. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07. 2001 р. № 2664-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002, № 1. Ст. 1.
18. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, №№ 40 – 44. Ст.356.
19. Аграрне право: підручник / за ред. В. П. Жушмана та А. М. Статівки. Х. : Право, 2010. 296 с.
20. Аграрне право України: підручник / за загальною редакцією В. М. Єрмоленка. К. : Юрінком Інтер, 2010. 608 с.
21. Марич Х. М. Види суб'єктів аграрного права. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави»*. Львів.27.05.2015. С. 229 – 231.
22. Уркевич В. Ю. Аграрні правовідносини в Україні : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора

юрисд. наук : спец.12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». Х., 2007. 34 с.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Правосуб'єктність суб'єктів аграрного господарювання.
2. Сільськогосподарські підприємства як суб'єкти аграрних відносин, їх види.
3. Загальна характеристика правового статусу об'єднань сільськогосподарських підприємств.
4. Громадяни, як суб'єкти аграрних відносин.
5. Суб'єкти аграрних правовідносин, які надають послуги, пов'язані з сільськогосподарською виробничою діяльністю.

ДОДАТКОВІ ПИТАННЯ

1. Дайте визначення поняття «суб'єкт аграрного права».
2. Які ознаки характерні для суб'єктів аграрного права?
3. Які є класифікації суб'єктів аграрного права?
4. Які види суб'єктів аграрного господарювання передбачено аграрним законодавством?
5. Як співвідносяться поняття «суб'єкт аграрного права» і «суб'єкт аграрного господарювання»?
6. Дайте визначення поняття «сільськогосподарський товаровиробник».
7. Дайте визначення поняття «колективне сільськогосподарське підприємство».
8. Назвіть суб'єктів аграрного права, що наділені організаційно-управлінськими повноваженнями.

9. Назвіть суб'єктів аграрного права, що надають послуги сільськогосподарським виробникам.

10. До якої групи суб'єктів аграрного права належить сільськогосподарська дорадча служба?

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ

1. Учасник аграрних відносин, що є носієм прав та обов'язків – це:

- а) суб'єкт аграрного господарювання;
- б) суб'єкт підприємницької діяльності в сільському господарстві;
- в) суб'єкт аграрного права;
- г) сільськогосподарський товаровиробник.

2. Законодавчою базою для створення сільськогосподарського підприємства є:

- а) Господарський кодекс України;
- б) Аграрний кодекс України;
- в) Господарський кодекс України та Аграрний кодекс України;
- г) Закон України «Про власність».

3. Поняття «сільськогосподарський товаровиробник» не закріплене в:

- а) Податковому кодексі України;
- б) Господарському кодексі України;
- в) Законі України «Про сільськогосподарський перепис»;
- г) Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України».

4. Суб'єкти аграрного права за критерієм «форма власності», поділяються на такі види:

- а) державні, комунальні і приватні;
- б) державні і приватні;
- в) державні і особисті;
- г) загальні і спеціальні.

5. Серед суб'єктів аграрного права за критерієм «організаційно-правова форма», виділяють такі:

- а) приватні і орендні;
- б) загальнодержавні і місцеві;
- в) загальні і спеціальні;
- г) сільськогосподарські кооперативи.

6. До суб'єктів аграрного господарювання не відноситься:

- а) особисте селянське господарство;
- б) фермерське господарство;
- в) селянське фермерське господарство;
- г) сільськогосподарське підприємство.

7. Майно державного сільськогосподарського підприємства належить йому на:

- а) праві приватної власності;
- б) праві повного господарського відання;
- в) право оперативного управління;
- г) право комунальної власності.

8. До суб'єктів аграрного права, що займаються діяльністю пов'язаною з сільськогосподарською виробничою діяльністю не належить:

- а) аграрна біржа;
- б) сільськогосподарська дорадча служба;
- в) аграрний фонд;
- г) сільськогосподарська колегія.

9. До суб'єктів аграрного права, що надають послуги сільськогосподарським виробникам належать:

- а) ремонтні бригади;
- б) страхові компанії;
- в) спеціально уповноважені органи державної влади;
- г) територіальні громади.

10. До суб'єктів аграрного права, що виконують організаційно-управлінські функції в сфері сільського господарства належать:

- а) особисті селянські господарства;
- б) банківські установи;
- в) спеціально уповноважені органи державної влади;
- г) громадські формування.

Розділ 4

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

- 4.1. Поняття та порядок створення фермерського господарства*
- 4.2. Земельні правовідносини у фермерському господарстві*
- 4.3. Майнові правовідносини у фермерському господарстві*
- 4.4. Правове регулювання господарської діяльності фермерського господарства*
- 4.5. Підстави та порядок припинення фермерського господарства*

4.1. Поняття та порядок створення фермерського господарства

Першими правовими актами, що стали правовою підставою для практичного виникнення фермерських господарств, були: Закон Української РСР «Про економічну самостійність Української РСР» від 3 серпня 1990 року, яким було затверджено індивідуальну (особисту трудову і приватну трудову діяльність), Земельний кодекс України від 18 грудня 1990 року, за яким земля надавалась громадянам у довічне успадковуване володіння для ведення селянського (фермерського) господарства.

Безпосередньо правовою підставою для створення фермерських господарств став прийнятий Верховною Радою України спеціальний Закон України «Про селянське (фермерське) господарство» від 20 грудня 1991 р. Це спричинило офіційне визнання правового становища

селянського (фермерського) господарства як нового суб'єкта аграрних відносин.

22 червня 1993 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін і доповнень до закону України «Про селянське (фермерське) господарство», яким вводилась нова редакція цього закону.

Згодом, як загальне, так і галузеве та спеціальне фермерське законодавство почало розвиватися активніше, що сприяло практичному становленню фермерських господарств.

Прийняття у 1996 році Конституції України створило нові правові засади розвитку індивідуальної підприємницької діяльності громадян України щодо використання земель, зокрема для створення селянських (фермерських) господарств, на засадах приватної власності. Особливо слід відмітити важливість статей 14, 41 та 42 Конституції.

Наступним кроком до розвитку фермерських господарств були прийняті новий Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року та Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року, який вступив в силу з 29 липня 2003 року.

Витоками для підготовки фермерського руху були підрядні, орендні та індивідуальні форми організації праці на селі. Становлення фермерства в Україні припадає на 1989 – 1990 роки.

Базовими нормативними актами, що встановлюють статус і регулюють діяльність фермерських господарств, є ГК України (ст. 114), ЗК України, а також спеціальний акт

законодавства – Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р.

Перше офіційне визначення поняття «селянське (фермерське) господарство» було надано в Законі України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» від 22 червня 1993 року.

Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року також дає визначення поняття господарства у статті 1, а саме: фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону.

Виходячи з цього визначення, можна виділити основні специфічні ознаки поняття фермерського господарства України. Проаналізуємо їх, оскільки від того, як законодавець врегулював поняття фермерського господарства, залежить його конкретний правовий статус.

Ознаки фермерського господарства можуть бути сформульовані наступним чином:

1. Це окремий самостійно господарюючий аграрний суб'єкт. Як такий, він відрізняється від усіх інших аграрних суб'єктів: колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, особистих селянських господарств громадян.

Неповторність фермерських господарств полягає в тому, що:

- землі для ведення фермерського господарства можуть надаватися на праві приватної власності;

- членами його можуть бути лише родичі, хоча законодавець передбачив можливість створення такого господарства і однією особою;

- в товарному виробництві сільськогосподарської продукції;

- можливості займатися її переробкою та реалізацією;

- майно господарства належить йому на праві власності, якщо інше не передбачено договором між його членами;

- в особливостях правового статусу.

Аналізуючи норми Закону України «Про фермерське господарство» у редакції Закону України від 31 березня 2016 року № 1067-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» приходимо до висновків, що в Україні фермерське господарство може функціонувати у двох видах господарських формувань – як юридична особа та фізична особа-підприємець.

Отже, фермерське господарство є незалежним, повністю самостійним формуванням.

2. Фермерське господарство – це своєрідна форма підприємництва.

На це також вказує законодавець в частині першій статті 114 Господарського кодексу України, а саме:

«фермерське господарство є формою підприємництва громадян з метою виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції».

Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності лише громадян України.

На відміну від складу суб'єктів підприємницької діяльності, фермерське господарство, як таке, може бути реалізоване лише в особі громадянина України.

3. Фермерське господарство як форма ведення господарювання на землі, не може створюватися примусово, в адміністративному порядку. Створенню такого господарства повинно передувати вільне волевиявлення його майбутніх членів. У пункті 2 статті 4 Закону України «Про фермерське господарство» вказано, що при створенні фермерського господарства одним із членів сім'ї, інші члени сім'ї, а також родичі можуть стати членами такого господарства після внесення змін до його статуту, чим гарантується право громадян України на добровільне створення таких господарств. І говорячи про таке право, потрібно підкреслити, що це право громадян України, і ніякий тиск, жодне адміністрування з приводу створення фермерського господарства неприпустимі.

З цією ознакою пов'язано і питання про те, що фермерські господарства для їх створення не потребують будь-якого державного чи іншого дозволу. Вони створюються не дозвільним, а явочно-нормативним порядком.

4. Змістом діяльності фермерського господарства є виробництво, переробка та реалізація товарної сільськогосподарської продукції, що дає господарству

можливість отримувати певні прибутки від її реалізації. Але в фермерському Законі не вказано, яку кількість виробленої продукції треба для того, щоб вважати її товарною продукцією. Така продукція перш за все призначена для продажу, а не для особистого споживання членів господарства. Необхідно підкреслити, що товарність – це ще й масштаби вирощеної продукції. Мається на увазі така кількість і об'єм сільськогосподарської продукції, після продажу якої окупляться затрати на її виробництво, буде отримано дохід, за рахунок якого розширюватиметься виробництво і залишатиметься чистий прибуток. Отже, фермерським є таке виробництво сільськогосподарської продукції, при якому ця продукція стає товаром.

Аналіз подальших норм Закону дає можливість додати до вищевказаних ознак ще й наступні:

а) Відносини в фермерському господарстві носять членський характер. Законодавець чітко обмежує коло суб'єктів такого господарства, маючи на увазі, що членами фермерського господарства можуть бути лише особи, пов'язані родинними стосунками, а не будь-якими іншими.

Відповідно до цього слід розмежувати членство в фермерському господарстві від членства в інших структурах сільськогосподарського виробництва.

Необхідно зазначити, що в статті 27 Закону України «Про фермерське господарство» передбачено положення про те, що трудові відносини у фермерському господарстві базуються на основі праці членів цього господарства та тільки у разі виробничої потреби воно може залучати до

роботи в ньому інших громадян за трудовим договором (контрактом);

б) Фермерське господарство – це сімейно-трудове об'єднання, з чітко визначеним складом його учасників.

Згідно пункту 1 статті 3 Закону України «Про фермерське господарство» членами господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, які досягли 14-річного віку, та інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства.

Зокрема, до членів сім'ї та родичів голови фермерського господарства відносяться дружина (чоловік), батьки, діти, баба, дід, прабаба, прадід, внуки, правнуки, мачуха, вітчим, падчерка, пасинок, рідні та двоюрідні брати та сестри, дядько, тітка, племінники як голови фермерського господарства, так і його дружини (її чоловіка), а також особи, які перебувають у родинних стосунках першого ступеня споріднення з усіма вищезазначеними членами сім'ї та родичами (батьки такої особи та батьки чоловіка або дружини, її чоловік або дружина, діти як такої особи, так і її чоловіка або дружини, у тому числі усиновлені ними діти.

в) фермерське господарство – це суб'єкт сільськогосподарського землевикористання.

Термін «землевикористання», на відміну від «землекористування», має в земельних відносинах більш широкий зміст; він відображає землеробство як трудовий процес з використання природних властивостей родючості земель всіма суб'єктами аграрних відносин, тобто, якщо сказати коротко, землевикористання – це трудовий процес з використання земель; він є унікальним і специфічним.

г) Трудові відносини членів фермерського господарства базуються на основі праці його членів. Тобто члени фермерського господарства не беруть участі в господарському виробництві, не перебувають у трудових відносинах з будь-якими підприємствами, установами та організаціями, оскільки відповідно до частини 1 статті 27 фермерського закону трудові відносини у такому господарстві базуються на основі праці його членів. Це зокрема, означає, що для створення та діяльності фермерського господарства особа, яка є членом колективного сільськогосподарського підприємства, повинна вийти з нього, а та, що працює в радгоспі, звільнитись з роботи в ньому.

Проаналізовані законодавчі і наукові ознаки поняття фермерського господарства дають можливість дати визначення цього поняття.

Отже, фермерське господарство в Україні – це суб'єкт аграрної підприємницької діяльності, що діє як юридична особа або сімейна ферма, без набуття статусу юридичної особи та являє родинно-трудове об'єднання громадян України з метою отримання прибутку для вироблення товарної сільськогосподарської продукції.

Відповідно до статті 5 Закону України «Про фермерське господарство», право на створення фермерського господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку та виявив бажання створити фермерське господарство.

Фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами

України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону.

Фермерське господарство має найменування та може мати печатки.

Членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства, визнають і дотримуються положень установчого документа фермерського господарства.

Відповідно до вказаного Закону, до членів сім'ї та родичів голови фермерського господарства відносяться дружина (чоловік), батьки, діти, баба, дід, прабаба, прадід, внуки, правнуки, мачуха, вітчим, падчерка, пасинок, рідні та двоюрідні брати та сестри, дядько, тітка, племінники як голови фермерського господарства, так і його дружини (її чоловіка), а також особи, які перебувають у родинних стосунках першого ступеня споріднення з усіма вищезазначеними членами сім'ї та родичами (батьки такої особи та батьки чоловіка або дружини, її чоловік або дружина, діти як такої особи, так і її чоловіка або дружини, у тому числі усиновлені ними діти).

Зауважуємо, що членами фермерського господарства не можуть бути особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом).

Створенню будь-якого господарського формування передуює вільне волевиявлення його майбутніх членів. У пункті 2 статті 4 Закону України «Про фермерське господарство» вказано, що при створенні фермерського господарства одним із членів сім'ї, інші члени сім'ї, а також

родичі можуть стати членами такого господарства після внесення змін до його статуту, чим гарантується право громадян України на добровільне створення таких господарств.

Фермерське господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа-підприємець.

Фермерське господарство діє на основі установчого документа (для юридичної особи – статуту, а для господарства без статусу юридичної особи – договору (декларації) про створення фермерського господарства).

В установчому документі зазначаються найменування господарства, його місцезнаходження, адреса, предмет і мета діяльності, порядок формування майна (складеного капіталу), органи управління, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до господарства та виходу з нього та інші положення, що не суперечать законодавству України.

Положення установчих документів повинні відображати конкретні особливості господарства.

Фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, має статус сімейного фермерського господарства, за умови що в його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України.

Фермерське господарство без статусу юридичної особи організовується на основі діяльності фізичної особи-підприємця і має статус сімейного фермерського господарства, за умови використання праці членів такого

господарства, якими є виключно фізична особа-підприємець та члени її сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України.

Сімейне фермерське господарство без статусу юридичної особи організується фізичною особою самостійно або спільно з членами її сім'ї на підставі договору (декларації) про створення сімейного фермерського господарства.

Договір про створення сімейного фермерського господарства укладається фізичною особою спільно з членами її сім'ї в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню за місцем розташування майна та земельних ділянок фермерського господарства.

Декларація про створення сімейного фермерського господарства (у разі одноосібного ведення такого господарства) складається фізичною особою самостійно в письмовій формі.

Головою сімейного фермерського господарства без статусу юридичної особи є член сім'ї, визначений договором (декларацією) про створення сімейного фермерського господарства, який реєструється як фізична особа-підприємець.

Після укладання (складання) договору (декларації) про створення сімейного фермерського господарства голова сімейного фермерського господарства має зареєструватися як фізична особа-підприємець або зареєструвати зміни до відомостей про фізичну особу-підприємця в порядку, встановленому законом.

Відповідно до статті 8 фермерського закону, фермерське господарство підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому чинним законодавством України.

Порядок державної реєстрації всіх суб'єктів аграрного господарювання визначається Цивільним та Господарським кодексами, а також Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності полягає в обов'язковій юридичній дії здійснюваній при їх створенні з метою їх легалізації, тобто надання суб'єктам формально-юридичних ознак суб'єкта права.

4.2. Земельні правовідносини у фермерському господарстві

Для фермерських господарств, як і для інших суб'єктів сільськогосподарської діяльності, землі виступають головним засобом виробництва, основою його функціонування.

Правові умови і порядок надання земельних ділянок регламентовано на законодавчому рівні; вони складають базовий комплекс правових норм при врегулюванні цих відносин в галузевих і локальних нормативних актах.

Правовий режим земель у фермерському господарстві доцільно в першу чергу аналізувати через їхній склад.

Правовою основою щодо визначення складу земель фермерського господарства є ст. 12 Закону України «Про

фермерське господарство» та ст. 31 Земельного кодексу України.

Землі фермерського господарства можуть складатися із:

а) земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі;

б) земельних ділянок, що належать громадянам – членам фермерського господарства на праві приватної власності;

в) земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди.

Однак, члени фермерського господарства мають право на одержання безоплатно у власність із земель державної і комунальної власності земельних ділянок у розмірі земельної частки (паю).

Зокрема, членам фермерських господарств передаються безоплатно у приватну власність із раніше наданих їм у користування земельні ділянки у розмірі земельної частки (паю) члена сільськогосподарського підприємства, розташованого на території відповідної ради. Земельні ділянки, на яких розташовані житлові будинки, господарські будівлі та споруди фермерського господарства, передаються безоплатно у приватну власність у рахунок земельної частки (паю).

Громадяни та юридичні особи, в тому числі фермерські господарства, набувають права власності та права користування земельними ділянками із земель державної або комунальної власності за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в

межах їх повноважень, визначених Земельним кодексом України або за результатами аукціону.

Також фермерські господарства мають право набувати у власність земельні ділянки на підставі міни, ренти, дарування, успадкування та інших цивільно-правових угод.

У статті 132 Земельного кодексу України закріплено вимоги до змісту всіх договорів про перехід права власності на земельну ділянку. Закріплені у ній умови можна визначити як істотні, тобто такі, що необхідні та достатні для того, щоб конкретний договір вважався укладеним, а отже, здатним породжувати виникнення у сторін прав та обов'язків.

Договір купівлі-продажу земельної ділянки, як і інші правочини про перехід права власності на земельну ділянку повинні містити:

1. назву сторін (прізвище, ім'я та по батькові громадянина, назва юридичної особи);
2. вид правочину – договір купівлі-продажу;
3. предмет договору (земельна ділянка з визначенням місця розташування, площі, цільового призначення, складу угідь, правового режиму тощо);
4. документ, що підтверджує право власності на земельну ділянку;
5. відомості про відсутність заборон на відчуження земельної ділянки;
6. відомості про відсутність або наявність обмежень щодо використання земельної ділянки за цільовим призначенням (застава, оренда, сервітути тощо);

7. договірну ціну, тобто вартість майна, яке відчужується;
8. права та обов'язки сторін;
9. кадастровий номер земельної ділянки;
10. момент переходу права власності на земельну ділянку.

Важливе значення мають розміри земельних ділянок, які можуть надаватися громадянам України для ведення фермерського господарства. За великим рахунком вони впливають на подальшим режим їх використання, умови використання тощо.

Згідно із ст. 121 ЗК України для ведення фермерського господарства громадянам України надаються безоплатно із земель державної або комунальної власності земельні ділянки в розмірі земельної частки (паю), визначеної для членів сільськогосподарських підприємств, розташованих на території сільської, селищної, міської ради, де знаходиться фермерське господарство. Якщо на території сільської, селищної, міської ради розташовано декілька сільськогосподарських підприємств, розмір земельної частки (паю) визначається як середній по цих підприємствах. У разі відсутності сільськогосподарських підприємств на території відповідної ради розмір земельної частки (паю) визначається як середній по району.

Істотний вплив на правовий режим земель фермерського господарства має те, що на цих земельних ділянках громадянам, що створили фермерське господарство, дозволено облаштувати постійне місце проживання в тій частині земельної ділянки, з якої

забезпечується зручний доступ до всіх виробничих об'єктів господарства. Якщо постійне місце проживання членів фермерського господарства знаходиться за межами населених пунктів, то вони мають право на створення відокремленої фермерської садиби, якій надається поштова адреса.

Власність на землю є не тільки гарантом стабільності фермерського господарства, а й основою його життєдіяльності і мобільності при швидкій зміні економічних, політичних і соціальних факторів.

Однак, на теперішній час, більшість фермерських господарств – орендують земельні ділянки. Відповідно до статті 93 Земельного кодексу України, строк оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення фермерського господарства не може бути меншим як 7 років та не більшим 50 років.

Однак, у випадку, коли фермерські господарства беруть в оренду земельні ділянки сільськогосподарського призначення, які є земельними ділянками меліорованих земель і на яких проводиться гідротехнічна меліорація, то тоді строк оренди не може бути меншим як 10 років. А до договору оренди землі включається зобов'язання орендаря здійснювати інвестиції у розвиток та модернізацію відповідних меліоративних систем і об'єктів інженерної інфраструктури та сприяти їх належній експлуатації.

Відповідно до статті 15 Закону «Про оренду землі», істотними умовами договору оренди землі є:

об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки);

строк дії договору оренди;

орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, форм платежу, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату;

За згодою сторін у договорі оренди землі можуть зазначатися інші умови.

Право оренди земельної ділянки у фермерського господарства виникає з моменту державної реєстрації такого права оренди.

Зміст правового режиму земель фермерського господарства розкривається також через сукупність земельних прав та обов'язків фермерського господарства та його членів.

Зокрема, фермерське господарство та його члени відповідно до ст. 14 Закону мають право:

а) продавати або іншим способом відчужувати земельну ділянку, передавати її в оренду, заставу, спадщину;

б) самостійно господарювати на землі;

в) власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену сільськогосподарську продукцію;

г) на відшкодування збитків;

г) споруджувати житлові будинки, господарські будівлі та споруди тощо;

Фермерські господарства, у власності яких є земельні ділянки, надані їм для ведення фермерського господарства зобов'язані:

а) забезпечувати використання земельних ділянок за їх цільовим призначенням;

б) додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля;

в) сплачувати податки та збори;

г) не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів;

г) не допускати зниження родючості ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі;

д) надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів;

е) дотримуватися правил добросусідства та встановлених обмежень у використанні земель і земельних сервітутів;

ж) зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем тощо.

Отримання земельної ділянки для ведення фермерського господарства є першим необхідним юридичним фактором для створення та подальшого функціонування такого типу господарства, яке є специфічним суб'єктом аграрного підприємництва.

Юридичні особи-власники об'єктів (газо-, нафтопроводів, ліній електропередач, зв'язку тощо), що проходять через земельні ділянки фермерських господарств, мають право доступу до таких об'єктів на підставі угоди, укладеної з відповідним фермерським господарством, відповідно до затвердженої документації із землеустрою або встановленого земельного сервітуту.

Фермерське господарство має право споруджувати жилі будинки, господарські будівлі та споруди на

належних йому, його членам на праві власності земельних ділянках відповідно до затверджених документації із землеустрою та містобудівної документації у встановленому законом порядку.

Будівництво на орендованій земельній ділянці жилих будинків, господарських будівель та споруд фермерське господарство-орендар погоджує з орендодавцем.

4.3. Майнові правовідносини у фермерському господарстві

Майнові відносини у фермерському господарстві регулюються Законом України «Про фермерське господарство», деталізуються у його Статуті, а також, у тій частині в якій вони не врегульовані зазначеними нормативно-правовими актами, Цивільним кодексом України, іншими актами законодавства.

Майнові відносини є визначальними в діяльності фермерських господарств.

Особливість правового режиму майна фермерських господарств полягає передусім в тому, що він ґрунтується на поєднанні майнових відносин із земельними. Джерелом набуття майна в цих господарствах є здебільшого діяльність у сільському господарстві.

Правові норми закріпили режим майна фермерського господарства як такого, що належить йому на праві власності. Це означає, що саме фермерське господарство як юридична особа здійснює володіння, користування та розпорядження належним йому,

відокремленим від майна членів фермерського господарства, майном. Зазначені правомочності щодо майна фермерського господарства здійснюються відповідно до Статуту фермерського господарства, якщо інше не передбачено угодою між членами фермерського господарства та законом (ст. 20 Закону).

У власності фермерського господарства може перебувати будь-яке майно, в тому числі земельні ділянки, житлові будинки, господарські будівлі і споруди, засоби виробництва тощо, яке необхідне для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, продуктивна і робоча худоба, насадження на земельній ділянці, в тому числі сільськогосподарська техніка, вироблена продукція, транспортні засоби, грошові кошти, а також інше майно споживчого і виробничого призначення.

При цьому кількість і вартість майна, що може бути у власності не обмежується, крім випадків, передбачених законом. Основний перелік майна, що входить до складу майна фермерського господарства (складеного капіталу), що може бути у власності фермерського господарства, передбачено в статті 19 Закону про нього.

Майно фермерського господарства належить йому на праві власності. Спільна сумісна власність є переважним різновидом власності у фермерських господарствах.

Стаття 89 Земельного кодексу України визначає, що земельна ділянка може належати на праві спільної сумісної власності лише громадянам. У спільній сумісній власності перебувають земельні ділянки подружжя та членів фермерського господарства, якщо інше не передбачено

угодою між ними. Розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності, здійснюється за згодою всіх співвласників. У разі вчинення одним із співвласників правочину щодо розпорядження спільним майном вважається, що він вчинений за згодою всіх співвласників.

Вважаємо, що майнові відносини в фермерських господарствах можуть будуватися як на засадах спільної сумісної власності, так і спільної часткової власності.

Згідно статті 24 Закону України «Про фермерське господарство» фермерське господарство як юридична особа діє на умовах самоокупності та вправі самостійно розпоряджатися виробленою продукцією, укладати (нарівні з іншими аграрними суб'єктами), так і використовуючи надані їм у цій сфері пільги.

Також законодавцем надано право громадянам, що створили фермерське господарство відповідно до статті 5 фермерського закону, на облаштування житла в тій частині наданої для ведення фермерського господарства земельної ділянки, з якої забезпечується зручний доступ до всіх виробничих об'єктів господарства. А у випадку знаходження житла за межами населених пунктів – право на створення відокремленої фермерської садиби, якій надається поштова адреса.

Відокремленою фермерською садибою є земельна ділянка разом з розташованими на ній житловим будинком, господарсько-побутовими будівлями, наземними і підземними комунікаціями, багаторічними насадженнями, яка знаходиться за межами населеного пункту.

У процесі господарської діяльності фермерське господарство може набувати право власності на майно на підставі цивільних правочинів, зокрема, за договорами купівлі-продажу, дарування, міни тощо, в порядку спадкування та в інший спосіб, не заборонений законом.

У разі припинення членства або ліквідації фермерського господарства як юридичної особи члени фермерського господарства мають право на отримання частки майна фермерського господарства. Розмір частки та порядок її отримання визначаються Статутом фермерського господарства.

Майнові спори між фермерським господарством та його членами вирішуються судом.

Фермерське господарство несе відповідальність за своїми зобов'язаннями у межах майна, яке є власністю фермерського господарства. За порушення кредитно-розрахункової і податкової дисципліни, санітарних і ветеринарних норм, правил, вимог щодо якості продукції та інших нормативно-правових актів, що регулюють здійснення господарської діяльності відповідає голова фермерського господарства.

Фермерське господарство як цілісний майновий комплекс включає майно, передане до складеного капіталу, не розподілений прибуток, майнові та інші зобов'язання. За рішенням членів фермерського господарства фермерське господарство як цілісний майновий комплекс може бути відчужене на підставі цивільно-правових угод громадянам України, які мають право на створення фермерського господарства, або юридичним особам

України для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Громадяни, які придбали майно фермерського господарства як цілісного майнового комплексу на підставі цивільно-правової угоди, подають у встановленому порядку новий Статут фермерського господарства на державну реєстрацію.

Згідно статті 23 Закону України «Про фермерське господарство» успадкування фермерського господарства (цілісного майнового комплексу або його частини) здійснюється відповідно закону, тобто за законом або за заповітом.

4.4. Правове регулювання господарської діяльності фермерського господарства

Як суб'єкт підприємницької діяльності, фермерське господарство займається господарською діяльністю самостійно.

Сферу аграрних господарських відносин у фермерських господарствах становлять виробничо-господарську, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини.

Основною умовою здійснення виробничо-господарської діяльності фермерського господарства є його державна реєстрація відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та господарських формувань».

Відповідно до статті 58 Господарського кодексу України діяльність незареєстрованого суб'єкта

господарювання, який підлягає державній реєстрації (в даному випадку фермерського господарства), забороняється.

Головне в діяльності фермерського господарства – виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції з метою одержання прибутку та розширення виробництва.

Як аграрний господарюючий суб'єкт фермерське господарство має спеціальну правоздатність.

Цивільна правоздатність фермерського господарства зумовлена низкою факторів, в тому числі аграрною суттю такого господарства як суб'єкта правових відносин та особливостями його правового статусу.

На самостійність фермерського господарства, зокрема, вказує пункт 2 статті 24 Закону України «Про фермерське господарство»: «фермерське господарство самостійно визначає напрями своєї діяльності, спеціалізацію, організує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, на власний розсуд та ризик підбирає партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, у тому числі іноземних».

Виробничо-економічні відносини фермерського господарства з іншими юридичними особами і окремими громадянами будуються на основі договорів.

Фермерське господарство, як аграрний виробник, має право вступати в договірні відносини з будь-якими державними, приватними та комерційними установами та організаціями. Спори, які виникають при укладенні таких

договорів, підлягають розгляду у судовому порядку згідно чинного законодавства.

Втручання в його господарську діяльність з боку державних, громадських та інших органів не допускається. Державні органи здійснюють контроль за діяльністю господарства тільки відповідно до своєї компетенції, яка встановлена чинним законодавством.

Тобто, фермерське господарство або фермер, повністю автономно, без будь-якої директиви зверху вирішує питання організації діяльності господарства, вибір партнерів і установалення договірних зв'язків, розподіл прибутків, матеріально-технічне і фінансове забезпечення.

Також фермерське господарство або фермер здійснюють свою діяльність без будь-яких обмежень у межах дозволеного законодавством України.

Фермерське господарство може не лише виробляти (вирощувати, виготовляти), а й переробляти сільськогосподарську сировину в готову сільськогосподарську продукцію, тобто вести агропромислове виробництво.

Що стосується реалізації сільськогосподарської продукції, то законодавець наділяє господарство широкою самостійністю в укладанні договорів зі споживачами. Фермерське господарство має право реалізовувати (продавати, міняти, заставляти майно під отримані кредити) майно, свою сировину та продукцію на свій власний розсуд.

Фермерські господарства, відповідно до статті 26 вищевказаного закону, разом з іншими сільськогосподарськими товаровиробниками мають право

створювати сільськогосподарські кооперативи, кооперативні банки, спілки, інші об'єднання, а також бути засновниками (учасниками) господарських товариств.

Сільськогосподарські кооперативи за участю фермерських господарств утворюються відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», який був прийнятий 21 липня 2020 року.

Фермерський кооператив – це добровільне об'єднання фермерів, які на пайових засадах спільно займаються певним видом господарської діяльності. Фермерських кооперативи можуть бути двох видів: прибуткові та не прибуткові.

4.5. Підстави та порядок припинення фермерського господарства

Підставами для припинення діяльності фермерського господарства є: реорганізація; ліквідація; визнання неплатоспроможним (банкрутом); відсутність усіх членів фермерського господарства або спадкоємців, які бажають продовжити діяльність господарства.

Реорганізація та ліквідація – способи припинення юридичних осіб. При реорганізації завжди присутній правонаступник, до якого переходять права та обов'язки фермерського господарства, що реорганізується.

Реорганізація фермерського господарства відбувається за рішенням вищого органу управління – загальних зборів членів господарства та може здійснюватися у формі приєднання, злиття, поділу, виділення та перетворення.

Рішення про ліквідацію фермерського господарства приймається також членами фермерського господарства (у разі добровільної ліквідації) та судом (у разі примусової ліквідації). Рішення про добровільну ліквідацію може бути прийнято у будь-який час і з будь-яких мотивів.

Примусова ліквідація здійснюється за рішенням суду з підстав, передбачених законом. Підставами примусової ліквідації, зокрема, можуть бути:

визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути;

оголошення юридичної особи банкрутом;

провадження юридичною особою діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом;

неподання упродовж року органам державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону тощо.

У ч. 1 ст. 36 Закону України «Про фермерське господарство» зазначається, що рішення про припинення діяльності фермерського господарства у разі банкрутства фермерського господарства приймається відповідно до закону.

Суб'єкти аграрного господарювання ліквідується: за рішенням його учасників або органу, уповноваженого на це установчими документами юридичної особи, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами; у разі визнання його в

установленому порядку банкрутом, крім випадків передбачених чинним законодавством; за рішенням суду про визнання ним недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом.

Якщо вартість майна сільськогосподарського підприємства є недостатньою для задоволення вимог кредиторів, юридична особа ліквідується в порядку, встановленому Кодексом України з питань банкрутства.

Особливості банкрутства сільськогосподарських товаровиробників передбачено Кодексом України з питань банкрутства. Цим Кодексом України з процедур банкрутства встановлено умови та порядок відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом та застосування ліквідаційної процедури з метою повного або часткового задоволення вимог кредиторів.

Справи про банкрутство розглядаються господарськими судами за місцезнаходженням боржника – юридичної особи, фізичної особи або фізичної особи-підприємця.

У розділі VII Кодексу України з питань банкрутства встановлено особливості провадження у справах про банкрутство окремих категорій боржників.

Особливості банкрутства фермерських господарств присвячено статтю 95 Кодексу України з питань банкрутства.

Підставою для визнання фермерського господарства банкрутом є його неспроможність задовольнити протягом

шести місяців після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями та/або виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування, повернення невикористаних коштів Фонду соціального страхування України.

Заява голови фермерського господарства про відкриття провадження у справі про банкрутство подається до господарського суду за наявності письмової згоди всіх членів фермерського господарства.

Заява підписується головою фермерського господарства.

До заяви голови фермерського господарства про відкриття провадження у справі про банкрутство додаються документи, що містять відомості про: склад і вартість майна фермерського господарства; склад і вартість майна, що належить членам фермерського господарства на праві власності; а також розмір доходів, які можуть бути одержані фермерським господарством після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт.

Зазначені документи додаються головою фермерського господарства до відзиву на подану кредитором заяву про відкриття провадження у справі про банкрутство.

Головою фермерського господарства у двомісячний строк з дня прийняття господарським судом заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство

фермерського господарства може бути подано до господарського суду план відновлення платоспроможності фермерського господарства.

У разі якщо здійснення заходів, передбачених планом відновлення платоспроможності фермерського господарства, дасть змогу фермерському господарству, зокрема за рахунок доходів, які можуть бути одержані після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт, погасити вимоги за грошовими зобов'язаннями, господарським судом вводиться процедура розпорядження майном фермерського господарства.

Про введення процедури розпорядження майном фермерського господарства господарський суд постановляє ухвалу.

Процедура розпорядження майном фермерського господарства вводиться на строк закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт з урахуванням часу, необхідного для реалізації вирощеної (виробленої та переробленої) сільськогосподарської продукції. Зазначений строк не може перевищувати 15 місяців.

Для проведення процедури розпорядження майном фермерського господарства господарський суд призначає розпорядника майна в порядку, встановленому цим Кодексом.

Процедура розпорядження майном фермерського господарства може бути достроково припинена господарським судом за заявою розпорядника майна чи будь-кого із кредиторів у разі: невиконання заходів, передбачених планом відновлення платоспроможності

фермерського господарства; а також наявності інших обставин, які свідчать про неможливість відновлення платоспроможності фермерського господарства.

Після дострокового припинення процедури розпорядження майном фермерського господарства господарський суд визнає фермерське господарство банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру.

У разі визнання господарським судом фермерського господарства банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури до складу ліквідаційної маси фермерського господарства включаються нерухоме майно, яке перебуває у спільній власності членів фермерського господарства, у тому числі насадження, господарські та інші будівлі, меліоративні та інші споруди, продуктивна і робоча худоба, птиця, сільськогосподарська та інша техніка і обладнання, транспортні засоби, інвентар, та інше майно, набуте для фермерського господарства на загальні кошти його членів, а також право оренди земельної ділянки та інші майнові права, які належать фермерському господарству і мають грошову оцінку.

У разі банкрутства фермерського господарства земельна ділянка, надана фермерському господарству в тимчасове користування, у тому числі на умовах оренди, використовується відповідно до Земельного кодексу України.

Майно, що належить голові та членам фермерського господарства на праві приватної власності, а також інше майно, щодо якого доведено, що воно набуто на доходи, які не є у спільній власності членів фермерського

господарства, не включається до складу ліквідаційної маси.

Нерухоме майно, а також майнові права щодо нерухомого майна, які включаються до складу ліквідаційної маси фермерського господарства, можуть бути продані лише на аукціоні, обов'язковими умовами якого є збереження цільового призначення сільськогосподарських об'єктів, що продаються.

Така вимога є логічним продовженням застосування правила цільового і раціонального використання майна сільськогосподарського призначення.

Важливою відмінністю є також те, що господарський суд направляє копію постанови про визнання фермерського господарства банкрутом не лише до органу, який здійснив його державну реєстрацію, а й до органу місцевого самоврядування за місцезнаходженням фермерського господарства.

З дня прийняття постанови про визнання фермерського господарства банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури діяльність фермерського господарства припиняється.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 18, № 19-20, № 21-22. Ст.144.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002, № 3-4. Ст.27.

3. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019, № 19. Ст.74.
4. Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011, № 13-14, № 15-16, № 17. Ст.112.
5. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21.07. 2020 р. № 819-IX. *Офіційний вісник України*. 2020, № 67. Ст. 2150.
6. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 45. Ст.363.
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, №№ 40-44. Ст.356.
8. Аграрне право України : навчальний посібник / за ред. М. В. Єрмоленка. К. : Юрінком Інтер, 2010. 245 с.
9. Благута Р. І., Долинська М. С, Туркот О. А. Проблематика становлення інституту банкрутства фермерських господарств. Соціально-правові студії. 2019. Випуск 2 (4). С. 73 – 81.
10. Гаєцька-Колотило Я. З., Ільків Н. В. Аграрне право України : навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 548 с.
11. Долинська М. С. До питання розширення кола суб'єктів агровиробництва в Україні. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: збірник тез регіональної науково-практичної конференції. 15 грудня 2017 року. Л: ЛьвДУВС. 2017. С.160–163.
12. Долинська М. С. Види фермерських господарств по законодавству України та Білорусі. Розвиток аграрного,

земельного та екологічного права на зламі тисячолітьбматеріали Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 120-річчю Національного університету біоресурсів і природокористування України 18-19 травня 2018 р. К.,2018. С. 14 – 18.

13. Долинська М. С. Створення фермерських господарств в нотаріальному процесі України. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції, 17-18 травня 2013 р. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. С. 296 – 299.

14. Долинська М. С. Фермерські господарства України: землекористування, порядок створення, діяльності та припинення діяльності. Х.: Страйд, 2005. 264 с.

15. Долинська М.С. Новели законодавства щодо створення фермерських господарств України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки. 2017. Випуск 865. С. 392 – 397.

16. Долинська М.С. До питання створення сімейних фермерських господарств без створення юридичної особи в Україні. *Юридическая наука в условиях евроинтеграции Украины и Молдовы: современные ориентиры правового регулирования*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 24 – 25 марта 2017 г. г. Кишенев, Молдова. 2017. С. 191 – 194.

17. Долинська М. С. Порівняльний аналіз права на створення фермерського господарства по законодавству Білорусі, Молдови та України. Міжнародна науково-практична конференція «Концепція розвитку правової

держави в Молдові та Україні в умовах євроінтеграційних процесів», 2 – 3 листопада 2018 року. м. Кишинів. Молдова. С. 150 – 153.

18. Долинская Мария. Сравнительный анализ прекращения деятельности фермерских хозяйств по законодательству Украины и Молдовы. *Международный научно-практический правовой журнал «Legea si Viata»*. 2018. № 8/2 (320). С. 31–34.

19. Долинська М. С. Особливості трудової правосуб'єктності фермерських господарств України. «Проблеми реалізації прав громадян у сфері праці та соціального забезпечення» тези доп. та наук. повідомл. учасників ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 жовт. 2019 р.) Харків: Право, 2019. С. 46 – 50.

20. Долинська М. С., Смолин Г. В., Туркот О. А., Гамалюк Б. М, Хомко Л. В. Господарське право. Особлива частина: підручник / за ред. Г. В. Смолина. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 536 с. С. 214 – 298.

21. Жушман В.П., Корнієнко В.М., Корнієнко Г.С. Аграрне право: Підручник / за ред. В.П. Жушмана та А.М. Статівки. Х., 2010. 296 с.

22. Корнієнко В. М., Корнієнко Г. С., Кульчій І. М. Аграрне право : посіб. для підгот. до іспиту / за заг. ред. А. М. Статівки. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2018. 202 с.

23. Костур О. Д. Фермерське господарство як організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва в Україні та державах СНД: порівняльно-правовий аналіз. *Актуальні проблеми*

- вдосконалення чинного законодавства України. 2014. Вип. 35. С. 171 – 183.
24. Лушпаєв С. О. Розвиток законодавства України про сімейне фермерське господарство. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 204 – 207.
25. Саламін О. С. Актуальні проблеми становлення фермерських господарств. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З Гжицького*. Серія: Економічні науки. 2017. Т. 19, № 76. С. 91 – 95.
26. Сьюва І. С. Правове регулювання державної підтримки фермерських господарств з відокремленими фермерськими садибами в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Право. 2013. Вип. 182(20). С. 73 – 77.
27. Уркевич В. Ю. Правові аспекти створення та функціонування сімейних фермерських господарств. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Право. 2016. Вип. 243. С. 67 – 75.
28. Хрипко С. І. Правовий механізм забезпечення державної підтримки фермерських господарств України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 9. С. 137 – 144.

ТЕМИ РЕФЕРАТИВ

1. Джерела правового регулювання аграрного підприємництва фермерських господарств України.

2. Правовий статус сімейного фермерського господарства без статусу юридичної особи.
3. Статут фермерського господарства.
4. Правовий статус фермерського господарства як юридичної особи.
5. Договір про створення сімейного фермерського господарства.

ДОДАТКОВІ ПИТАННЯ

1. Чим відрізняється фермерське господарство від сільськогосподарських кооперативів?
2. Чим відрізняється фермерське господарство від особистих селянських господарств?
3. Які умови та порядок створення фермерського господарства як юридичної особи?
4. Порядок створення сімейного фермерського господарства без статусу юридичної особи.
5. Чи можна продати земельну ділянку із цільовим використанням для ведення фермерського господарства чи товарного сільськогосподарського виробництва, власником якої є голова фермерського господарства?
6. У якому порядку здійснюється державна реєстрація фермерського господарства?
7. Який статус Асоціації фермерів та приватних землевласників України?
8. Як регламентується та організовується праця членів фермерського господарства?
9. Яка відмінність сімейного фермерського господарства від фермерського господарства?
10. Правовий статус Асоціації фермерів та приватних землевласників України.

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ

1. Право на створення фермерського господарства має:

- а) громадянин України, який досяг 18-річного віку, пройшов професійний відбір на право створення фермерського господарства;
- б) дієздатний громадянин України, який пройшов професійний відбір на право створення фермерського господарства;
- в) дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку;
- г) обмежений у дієздатності, проте повнолітній громадянин України.

2. Земельні ділянки фермерського господарства як юридичної особи, належать:

- а) членам фермерського на праві спільної сумісної власності;
- б) фермерському господарству на праві приватної власності як юридичній особі;
- в) членам фермерського на праві спільної часткової власності;
- г) фермерському господарству на праві постійного користування.

3. Чи може фермерське господарство бути створеним 1 особою:

- а) так;
- б) ні, оскільки фермерське господарство вважається об'єднанням громадян;
- в) ні, оскільки фермерське господарство є юридичною особою;
- г) ні, оскільки ведення фермерське господарство не є доцільним і рентабельним.

4. Мінімальний вік члена фермерського господарства може становити:

- а) 14 років;
- б) 15 років;
- в) 16 років;
- г) 18 років;

5. Норма безоплатної приватизації земель для ведення фермерського господарства складає:

- а) не більше 2 га;
- б) не більше 50 га;
- в) не більше 100 га;
- г) у розмірі земельної частки (паю) члена сільськогосподарського підприємства.

6. Чи має право фермерське господарство споруджувати житлові будинки, господарські будівлі та споруди на належних йому, його членам на праві власності земельних ділянках:

- а) ні;
- б) так;
- в) лише у трудонедостатніх регіонах;
- г) лише у межах населених пунктів.

7. Чи враховується ознака «професійної придатності» у випадку створення фермерського господарства як юридичної особи:

- а) так, разом із заявою про набуття прав на земельну ділянку подаються документи про наявність відповідної освіти чи кваліфікації;
- б) ні, оскільки професійний відбір як етап створення фермерське господарство скасовано;
- в) ні, оскільки ведення фермерського господарства не вимагає спеціальних знань;

г) ні, оскільки це суперечить чинному законодавству.

8. Хто представляє інтереси фермерських господарств:

- а) будь-яка фізична особа;
- б) адвокат;
- в) голова фермерського господарства;
- г) голова фермерського господарства або уповноважена ним усно особа.

9. Землі фермерського господарства можуть складатися із:

- а) земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі;
- б) земельних ділянок, що належать громадянам – членам фермерського господарства на праві приватної власності;
- в) земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди;
- г) усі перелічені категорії земель.

10. Вкажіть, чи необхідна згода членів фермерського господарства у разі подання його головою заяви про порушення справи про банкрутство до господарського суду:

- а) так, у письмовій формі;
- б) лише у випадку, передбаченому Статутом;
- в) ні, голова фермерського господарства одноосібно здійснює управління фермерським господарством;
- г) ні, якщо це передбачено статутом фермерського господарства.

Розділ 5
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ ТА
ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

5.1. Поняття та основні види сільськогосподарських кооперативів

5.2. Порядок створення сільськогосподарських кооперативів

5.3. Земельні та майнові правовідносини у сільськогосподарських кооперативах

5.4. Правові підстави і порядок припинення сільськогосподарських кооперативів

5.5. Поняття та ознаки особистих селянських господарств

5.6. Правовий режим земель та майна, які використовуються для ведення особистого селянського господарства

5.1. Поняття та основні види
сільськогосподарських кооперативів

Відповідно до статті 114¹ Господарського кодексу України, для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб фізичні та/або юридичні особи, які є виробниками сільськогосподарської продукції, можуть у порядку, встановленому законом, утворювати сільськогосподарські кооперативи, а сільськогосподарські кооперативи – сільськогосподарські кооперативні об'єднання.

Відносини, пов'язані із створенням та діяльністю сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських кооперативних об'єднань, регулюються Господарським кодексом України, Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію», а також іншими законами.

Згідно із Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію», від 21 липня 2020 р. сільськогосподарський кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції і добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб.

Крім сільськогосподарського кооперативу, законодавець надає визначення поняття сільськогосподарського кооперативного об'єднання – як юридичної особи, що утворена сільськогосподарськими кооперативами, що добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб, а також сільськогосподарської кооперації – як системи сільськогосподарських кооперативів та сільськогосподарських кооперативних об'єднань.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» основними цілями сільськогосподарської кооперації є: підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробників

сільськогосподарської продукції у сферах виробництва, переробки, заготівлі, закупівлі, зберігання, збуту, продажу сільськогосподарської продукції, забезпечення засобами виробництва і матеріально-технічними ресурсами; задоволення економічних, соціальних та інших потреб виробників сільськогосподарської продукції на основі поєднання їхніх особистих та колективних інтересів, поділу між ними ризиків, витрат і доходів, розвитку їх самоорганізації, самоврядування та самоконтролю, захист їхніх інтересів; розвиток інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції; створення умов для зниження витрат виробників сільськогосподарської продукції при придбанні необхідних ресурсів, здійсненні виробничої та/або іншої господарської діяльності; збільшення доходів виробників сільськогосподарської продукції.

У статті 5 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» законодавець визнає два основні види сільськогосподарських кооперативів: з метою одержання прибутку або без мети одержання прибутку.

Сільськогосподарський кооператив, що здійснює діяльність без мети одержання прибутку, є неприбутковою організацією у разі, якщо його діяльність відповідає сукупності таких ознак:

1) кооператив не здійснює виробництва сільськогосподарської продукції і надає послуги виключно своїм членам;

2) кооператив не набуває права власності на сільськогосподарську продукцію, вироблену, вирощену,

відгодовану, виловлену або зібрану (заготовлену) його членами – виробниками сільськогосподарської продукції. При цьому власниками сільськогосподарської продукції, що заготовлюється, переробляється, постачається, збувається (продається) таким кооперативом, є його члени;

3) кооператив повинен відповідати вимогам, які встановлені підпунктом 133.4.1 пункту 133.4 статті 133 Податкового кодексу України для неприбуткових організацій.

Сільськогосподарський кооператив, що здійснює діяльність з метою одержання прибутку, може надавати послуги, здійснювати операції, зокрема із закупівлі сільськогосподарської продукції, постачання засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів, з особами, які не є членами або асоційованими членами сільськогосподарського кооперативу, за умови що сумарна вартість таких послуг та операцій не перевищує 20 відсотків виручки кооперативу за рік.

При цьому, виручка, отримана сільськогосподарським кооперативом у результаті реалізації іншим особам сільськогосподарської продукції, виробленої, вирощеної, відгодованої, виловленої або зібраної (заготовленої) його членами – виробниками сільськогосподарської продукції, або отримана в результаті її переробки, не враховується при розрахунку сумарної вартості послуг та операцій з особами, які не є членами або асоційованими членами сільськогосподарського кооперативу, що визначається для отримання прибутку.

Статутом сільськогосподарського кооперативу, що здійснює діяльність з метою одержання прибутку, може бути передбачена обов'язкова трудова участь у діяльності сільськогосподарського кооперативу його членів – фізичних осіб.

Слід наголосити на тому, що законодавцем зобов'язано сільськогосподарські виробничі кооперативи, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи та утворені відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17 липня 1997 року кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, зареєстровані на день набрання чинності Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» (15 листопада 2020 року), підлягають перереєстрації у сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські кооперативні об'єднання відповідно протягом трьох років, тобто до 15 листопада 2023 року.

А сільськогосподарські виробничі кооперативи, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи та утворені відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, зареєстровані на 15 листопада 2020 року, зберігають всі права та обов'язки, які вони мали відповідно до законів України «Про кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17 липня 1997 року на день набрання чинності вказаного Закону (15 листопада 2020 року), до моменту їх перереєстрації, але не більше трьох років.

Положення статутів таких кооперативів та об'єднань, що не відповідають Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 року. є чинними в частині, що відповідає законодавству, чинному до дня набрання чинності вказаним Законом, до моменту перереєстрації таких кооперативів та об'єднань, але не більше трьох років.

У разі ліквідації сільськогосподарського виробничого кооперативу його майно та кошти, що залишилися після задоволення вимог кредиторів, здійснення виплат на паї, кооперативних виплат, оплати праці, розрахунків із сільськогосподарським кооперативним об'єднанням, членом якого він є (крім майна та коштів неподільного фонду), розподіляються між членами кооперативу у порядку, визначеному статутом відповідного сільськогосподарського кооперативу. Майно та кошти неподільного фонду сільськогосподарського виробничого кооперативу не підлягають поділу між його членами і передаються за рішенням загальних зборів такого кооперативу сільськогосподарському кооперативу, сільськогосподарському кооперативному об'єднанню, утвореному або перереєстрованому відповідно до вимог цього Закону (для зарахування до фонду розвитку такого кооперативу, кооперативного об'єднання), а в разі неприйняття такого рішення зараховуються відповідно до закону до державного або місцевого бюджету.

У разі ліквідації сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу його майно та кошти після задоволення вимог кредиторів, здійснення кооперативних виплат членам такого кооперативу, оплати праці,

розрахунків із сільськогосподарським кооперативним об'єднанням, членом якого він є, передаються за рішенням загальних зборів такого кооперативу іншому сільськогосподарському кооперативу (сільськогосподарському кооперативному об'єднанню), утвореному або перереєстрованому відповідно до вимог цього Закону (для зарахування до фонду розвитку такого кооперативу, кооперативного об'єднання), а в разі неприйняття такого рішення зараховуються відповідно до закону до державного або місцевого бюджету.

До запровадження купівлі-продажу або відчуження в інший спосіб земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених у натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства, а також земельних часток (паїв) майновий пай, внесений особою – членом сільськогосподарського виробничого кооперативу або сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, що ліквідується, у формі земельної ділянки, повертається цій особі виключно у формі тієї земельної ділянки, яка була внесена як майновий пай, у натурі (на місцевості).

Після запровадження купівлі-продажу або відчуження в інший спосіб земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених у натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства, а також земельних часток (паїв) повернення майнового паю, внесеного особою – членом сільськогосподарського виробничого кооперативу або

сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, що ліквідується, у формі земельної ділянки здійснюється відповідно до вимог та в порядку, передбачених статутом сільськогосподарського кооперативу.

5.2. Порядок створення сільськогосподарських кооперативів

Сільськогосподарський кооператив утворюється за рішенням установчих зборів його засновників.

Також сільськогосподарський кооператив може бути утворений шляхом реорганізації (злиття, поділу, виділу) іншого сільськогосподарського кооперативу.

Сільськогосподарський кооператив повинен бути утворений не менш як трьома засновниками.

Засновниками сільськогосподарського кооперативу можуть тільки його члени.

Законодавець встановлює, що членом сільськогосподарського кооперативу може бути виробник сільськогосподарської продукції – юридична або фізична особа, яка досягла 16-річного віку.

Юридична особа діє у сільськогосподарському кооперативі через свого уповноваженого представника.

Рішення установчих зборів про утворення сільськогосподарського кооперативу оформлюється протоколом, який має містити відомості про:

- 1) дату та місце проведення установчих зборів;
- 2) кількість осіб, які брали участь в установчих зборах;

3) утворення сільськогосподарського кооперативу із зазначенням виду (видів) діяльності сільськогосподарського кооперативу, а також про здійснення діяльності з метою одержання прибутку чи без мети одержання прибутку;

4) найменування та скорочене найменування (за наявності) сільськогосподарського кооперативу;

5) розміри та порядок внесення засновниками вступного внеску та вкладу;

6) затвердження статуту сільськогосподарського кооперативу або про здійснення кооперативом діяльності на підставі модельного статуту;

7) затвердження правил внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського кооперативу;

8) утворення (обрання) органів управління сільськогосподарського кооперативу відповідно до затвердженого статуту або модельного статуту;

9) визначення особи чи осіб, які мають право представляти сільськогосподарський кооператив у здійсненні реєстраційних дій.

Протокол установчих зборів підписується головою та секретарем установчих зборів. Невід'ємною частиною протоколу установчих зборів сільськогосподарського кооперативу є реєстр осіб, які брали участь в установчих зборах, в якому обов'язково зазначаються відомості про: фізичних осіб – прізвище, ім'я та по батькові особи, дата народження, а для іноземців та осіб без громадянства – також дані національного паспорта або документа, що його замінює. Дані про особу засвідчуються її особистим підписом; юридичних осіб –

повне найменування, ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, місцезнаходження, прізвище, ім'я та по батькові особи, уповноваженої брати участь в установчих зборах, що засвідчуються підписом особи, уповноваженої брати участь в установчих зборах.

Юридична особа бере участь в утворенні сільськогосподарського кооперативу через свого керівника або іншого уповноваженого представника, який діє на підставі довіреності на вчинення дій щодо утворення сільськогосподарського кооперативу.

Лише у сільськогосподарському кооперативі що здійснює діяльність з метою одержання прибутку може бути передбачено асоційоване членство.

Асоційованим членом такого сільськогосподарського кооперативу може бути будь-яка юридична або фізична особа, яка не є членом такого сільськогосподарського кооперативу та внесла вклад у порядку та розмірах, визначених відповідно до статуту такого кооперативу.

Такий асоційований член сільськогосподарського кооперативу має право лише дорадчого голосу на загальних зборах такого кооперативу.

Асоційований член сільськогосподарського кооперативу одержує дивіденди у порядку та розмірах, визначених відповідно до статуту такого кооперативу. У разі ліквідації сільськогосподарського кооперативу асоційований член такого кооперативу має переважне порівняно з членами кооперативу право на повернення частки.

Однак, асоційований член сільськогосподарського кооперативу не зобов'язаний брати участь у господарській та/або іншій діяльності сільськогосподарського кооперативу.

Членство в сільськогосподарському кооперативі припиняється у разі:

- 1) добровільного виходу на підставі поданої заяви;
- 2) несплати внесків та вкладу у порядку та розмірах, визначених відповідно до статуту сільськогосподарського кооперативу;
- 3) припинення участі в господарській діяльності сільськогосподарського кооперативу протягом шести місяців поспіль, якщо більший строк не встановлено статутом сільськогосподарського кооперативу;
- 4) смерті члена кооперативу – фізичної особи, визнання її померлою або безвісно відсутньою;
- 5) ліквідації члена кооперативу – юридичної особи;
- 6) припинення діяльності сільськогосподарського кооперативу.

Сільськогосподарський кооператив підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Після державної реєстрації сільськогосподарського кооперативу його засновники вносять вступний внесок та вклад, після чого набувають статусу члена сільськогосподарського кооперативу, прав та обов'язків, установлених цим Законом та статутом сільськогосподарського кооперативу для його членів.

5.3. Земельні та майнові правовідносини у сільськогосподарських кооперативах

Відповідно до статті 20 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» джерелами формування майна сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського кооперативного об'єднання є:

вступні внески та вклади (у тому числі додаткові вклади);

членські та цільові внески його членів;

кошти, що надходять від провадження господарської діяльності кооперативу, кооперативного об'єднання;

кошти, що надходять від провадження господарської діяльності створених кооперативом підприємств, установ, організацій, сільськогосподарських кооперативних об'єднань, учасником яких він є;

кошти, отримані як державна фінансова підтримка згідно із Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України»;

грошові та майнові пожертвування, благодійні внески, гранти, гуманітарна допомога, безоплатна технічна допомога юридичних і фізичних осіб, у тому числі іноземних;

інші надходження, не заборонені законодавством.

Сільськогосподарський кооператив є лише власником грошових та майнових внесків його членів, доходів, одержаних від провадження передбаченої статутом господарської та іншої діяльності, а також іншого

майна, придбаного на підставах, не заборонених законом, в тому числі земельних ділянок.

Земельні ділянки кооперативу поділяються на:

1) земельні ділянки, які придбані кооперативом у власність,

2) земельні ділянки, надані йому в користування.

Право власності на земельну ділянку та право користування земельною ділянкою набуваються сільськогосподарським кооперативом відповідно до Земельного кодексу України і зберігаються за ним у разі входження до складу сільськогосподарського кооперативного об'єднання.

Відповідно до статті 28 Земельного кодексу України, сільськогосподарський кооператив набуває право власності на землю цих підприємств може набуватися шляхом внесення до статутного капіталу земельних ділянок їх засновників та придбання земельних ділянок за договорами купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами. Реалізація права власності на землю зазначеними сільськогосподарськими підприємствами здійснюється відповідно до закону.

Підстави набуття прав на земельні ділянки: а) внесення земельних ділянок, як земельний пайовий внесок засновниками і членами кооперативу у пайовий фонд кооперативу; б) придбання земельних ділянок кооперативом у власність на підставі договорів купівлі-продажу, дарування, міни, прийняття спадщини тощо; в) оренди земельних ділянок у громадян, юридичних осіб, держави, територіальних громад тощо.

Оскільки сільськогосподарський кооператив є юридичною особою, то відповідно до статті 82 Земельного кодексу України, він (заснований громадянами України або юридичними особами України) може набувати у власність земельні ділянки для здійснення підприємницької діяльності у разі:

а) придбання за договором купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами;

б) внесення земельних ділянок її засновниками до статутного капіталу;

в) прийняття спадщини;

г) виникнення інших підстав, передбачених законом.

Володіння, користування та розпорядження майном сільськогосподарського кооперативу здійснюються органами управління такого кооперативу відповідно до їхньої компетенції, визначеної статутом.

Для забезпечення статутної діяльності сільськогосподарський кооператив згідно з статтею 21 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» у порядку, передбаченому статутом, формує:

статутний капітал,

фонд розвитку,

резервний фонд.

Статутний капітал сільськогосподарського кооперативу формується з вкладів і додаткових вкладів членів сільськогосподарського кооперативу, а для сільськогосподарського кооперативу, що діє з метою одержання прибутку, – також із вкладів і додаткових вкладів асоційованих членів такого кооперативу.

Фонд розвитку створюється для розвитку відповідного сільськогосподарського кооперативу та сільськогосподарської кооперації, зокрема для розвитку виробництва, переробки, зберігання сільськогосподарської продукції, здійснення проведення навчання та підвищення кваліфікації членів кооперативу, виховної та просвітницької роботи у громадах, інших заходів, що сприяють розвитку сільськогосподарського кооперативу та сільськогосподарської кооперації.

Фонд розвитку формується за рахунок вступних, членських (за наявності) внесків та відрахувань від фінансового результату (прибутку) сільськогосподарського кооперативу, що залишається після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, передбачених законом, а також за рахунок інших не заборонених законом надходжень.

Резервний фонд створюється для відшкодування шкоди, заподіяної надзвичайними ситуаціями, та/або для компенсації можливих втрат (збитків) сільськогосподарського кооперативу.

Законодавець надав право сільськогосподарському кооперативу для забезпечення його статутної діяльності прийняти рішення про створення за рахунок цільових внесків членів кооперативу та інших не заборонених законом надходжень спеціального фонду, що використовується за рішенням органів управління сільськогосподарського кооперативу для реалізації цілей, визначених рішенням про створення спеціального фонду. Цільовий внесок, зарахований до спеціального фонду, може бути повернуто члену сільськогосподарського

кооперативу у разі виходу, виключення члена відповідного кооперативу або ліквідації кооперативу, якщо таке повернення передбачено статутом цього кооперативу.

Частка кожного члена сільськогосподарського кооперативу формується за рахунок його вкладу та додаткових вкладів у разі їх внесення.

У разі якщо до сільськогосподарського кооперативу передається право користування майном (майнове право) як вклад (додатковий вклад), його розмір визначається платою за користування, обрахованою за весь строк, на який передано право користування майном.

Передача права користування земельною ділянкою як вкладу (додаткового вкладу) здійснюється відповідно до Земельного кодексу України.

У разі виходу, виключення з сільськогосподарського кооперативу фізична чи юридична особа має право на повернення своєї частки натурою, грошовими коштами або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу (за винятком м випадку, передбаченого абзацу 2 частини 6 ст. 22 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»).

Право власності членів сільськогосподарського кооперативу – фізичних осіб на свою загальну частку успадковується відповідно до закону.

У разі виходу, виключення члена сільськогосподарського кооперативу чи ліквідації такого кооперативу поворотний цільовий внесок повертається члену кооперативу виключно у розмірі, не більшому за розмір, у якому внесено відповідний внесок.

Дохід сільськогосподарського кооперативу формується з надходжень у грошовій, матеріальній та нематеріальній формах від господарської та іншої діяльності кооперативу, а також інших не заборонених законодавством джерел.

Фінансовий результат (прибуток) сільськогосподарського кооперативу визначається відповідно до вимог Податкового кодексу України шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності кооперативу відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень Податкового кодексу України.

Фінансовий результат (прибуток) сільськогосподарського кооперативу, що залишається після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, передбачених законом, розподіляється загальними зборами сільськогосподарського кооперативу за результатами його діяльності за рік у порядку, передбаченому статутом, у вигляді відрахувань до фондів кооперативу, а для сільськогосподарського кооперативу, що діє з метою одержання прибутку, – також після сплати патронажних дивідендів членам кооперативу та дивідендів членам і асоційованим членам кооперативу та здійснення відрахувань на інші цілі, не заборонені законодавством. Загальні збори сільськогосподарського кооперативу, а якщо це передбачено статутом, – правління можуть прийняти рішення про виключення фінансового результату

(прибутку), що залишається після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, передбачених законом, чи його частини з розподілу між членами кооперативу.

У разі якщо сільськогосподарський кооператив діє без мети одержання прибутку, членам такого кооперативу за рішенням загальних зборів сільськогосподарського кооперативу може повертатися частина попередньо надлишково сплаченої вартості наданих таким кооперативом послуг у порядку, визначеному Правилами внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського кооперативу.

У сільськогосподарському кооперативі, що діє без мети одержання прибутку, дивіденди та патронажні дивіденди не виплачуються.

5.4. Правові підстави і порядок припинення сільськогосподарських кооперативів

Припинення діяльності сільськогосподарських кооперативів здійснюється у формі його реорганізації або ліквідації.

Кооператив може реорганізуватися (шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення) в підприємства інших форм господарювання за рішенням загальних зборів такого кооперативу порядку, визначеному законом та статутом.

Сільськогосподарський кооператив, що діє без мети одержання прибутку, може бути реорганізований виключно у сільськогосподарський кооператив, що діє без мети одержання прибутку, або у сільськогосподарське

кооперативне об'єднання, що діє без мети одержання прибутку.

З моменту реорганізації сільськогосподарського кооперативу його права та обов'язки переходять до правонаступників.

У разі ліквідації сільськогосподарського кооперативу, що діє з метою одержання прибутку, його майно та кошти, що залишилися після задоволення вимог кредиторів сільськогосподарського кооперативу, здійснення виплат дивідендів та патронажних дивідендів членам кооперативу, оплати праці, розрахунків із сільськогосподарським кооперативним об'єднанням, членом якого він є (крім майна та коштів фонду розвитку), розподіляються між членами кооперативу у порядку, визначеному статутом такого кооперативу. Майно та кошти фонду розвитку сільськогосподарського кооперативу, що діє з метою одержання прибутку, не підлягають поділу між його членами і передаються за рішенням загальних зборів такого кооперативу іншому сільськогосподарському кооперативу, сільськогосподарському кооперативному об'єднанню (для зарахування до фонду розвитку такого кооперативу, кооперативного об'єднання), а в разі неприйняття такого рішення зараховуються відповідно до закону до державного або місцевого бюджету.

У разі ліквідації сільськогосподарського кооперативу, що діє без мети одержання прибутку, його майно та кошти після задоволення вимог кредиторів сільськогосподарського кооперативу, здійснення виплати членам такого кооперативу частини попередньо

надлишково сплаченої вартості послуг, наданих їм кооперативом, оплати праці, розрахунків із сільськогосподарським кооперативним об'єднанням, членом якого він є, передаються за рішенням загальних зборів такого кооперативу іншому сільськогосподарському кооперативу (сільськогосподарському кооперативному об'єднанню), що діє без мети одержання прибутку, або іншому сільськогосподарському кооперативу, сільськогосподарському кооперативному об'єднанню, що діє з метою одержання прибутку (для зарахування до фонду розвитку такого кооперативу, кооперативного об'єднання), а в разі неприйняття такого рішення зараховуються відповідно до закону до державного або місцевого бюджету. Поворотні цільові внески, зараховані до спеціального фонду сільськогосподарського кооперативу, підлягають поверненню членам такого кооперативу у порядку, встановленому Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію».

У разі якщо вартості майна сільськогосподарського кооперативу, щодо якого прийнято рішення про ліквідацію, недостатньо для задоволення вимог кредиторів, ліквідатор (ліквідаційна комісія) зобов'язаний звернутися до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство такого сільськогосподарського кооперативу відповідно до законодавства.

Припинення сільськогосподарського кооперативу як юридичної особи здійснюється у порядку, визначеному «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

5.5. Поняття та ознаки особистих селянських господарств

Особисте селянське господарство як первинна форма організації виробництва сільськогосподарської продукції особистою працею членів сільської сім'ї і як форма її реалізації, є в цьому процесі джерелом додаткових (а подекуди й єдиних) доходів, котрі забезпечують повне задоволення матеріальних, житлових, культурно-побутових потреб громадян.

Правовою основою створення та діяльності особистих селянських господарств в Україні є Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 р., відповідно до якого особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Сучасному особистому селянському господарству притаманні наступні ознаки:

по-перше, це – форма виробництва, яка ґрунтується на рівноправних формах власності на землю, на приватній власності громадян, а також на їхній особистій праці та

праці членів їхніх сімей, тобто має виключно трудовий характер;

по-друге, це – сукупність майна, що має вартісне вираження, ціну й належить громадянам на праві спільної сумісної власності;

по-третє, особисте селянське господарство доповнює суспільне виробництво, має щодо нього підсобний характер, є додатковим (а не основним) джерелом прибутків;

по-четверте, воно має, в основному, споживчий характер;

по-п'яте, його можна на взаємовигідних засадах використовувати для збільшення виробництва товарної маси продуктів харчування та сировини рослинного й тваринного походження.

Кваліфікаційні ознаки особистих селянських господарств стосуються можливості членства та видів здійснення виробничо-господарської діяльності. Членами особистих селянських господарств можуть бути громадяни України, що мешкають на селі і досягли 18-річного віку або з моменту укладання шлюбу.

Члени особистого селянського господарства здійснюють діяльність на власний розсуд. Вони є особами, які забезпечують себе роботою самостійно та належать до зайнятого населення за умови, що робота в цьому господарстві для них є основною.

Зазначимо, що особисті селянські господарства не є суб'єктами аграрної підприємницької діяльності, а відповідна форма діяльності є способом організації праці

на селі з обов'язковим використанням земельної ділянки, наданої у власність або переданої в оренду.

Водночас, як свідчать вищенаведені статистичні показники, основними виробниками овочів, плодів та картоплі в Україні є саме особисті селянські господарства.

Особисті селянські господарства не підлягають державній реєстрації, але відповідно до ст. 4 Закону України «Про особисте селянське господарство» вони підлягають обліку в сільських, селищних радах за місцем розташування земельної ділянки згідно з Інструкцією з ведення погосподарського обліку в сільських, селищних та міських радах.

Члени особистого селянського господарства здійснюють діяльність на свій розсуд і ризик у межах встановленого правового господарського порядку, дотримуючись вимог Закону «Про особисте селянське господарство», законів України, інших нормативно-правових актів

Змістом діяльності ОСГ є виробництво, переробка і споживання сільськогосподарської продукції, реалізація її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму. Слід також підкреслити, що продаж виробленої в особистому селянському господарстві продукції рослинництва, худоби, кролів, нутрій, птиці (як у живому вигляді, так і продукції їх забою в сирому вигляді та у вигляді первинної обробки), продукції власного бджільництва не декларується та не оподатковується, що є позитивом у розвитку особистих селянських господарств.

5.6. Правовий режим земель та майна, які використовуються для ведення особистого селянського господарства

Земельні відносини в особистих селянських господарствах вперше було врегульовано Земельним Кодексом України 2001 р.

Згідно із ст. 121 Земельного кодексу України для ведення особистого селянського господарства громадянам України безоплатно у власність із земель державної або комунальної власності можуть надаватись земельні ділянки розміром не більше 2,0 гектара.

Правовий режим земель особистого селянського господарства включає різні засоби формування загального масиву земель, призначених для ведення сільськогосподарського виробництва цією формою господарювання.

Так, ст. 5 Закону України «Про особисте селянське господарство» визначає, що для ведення особистого селянського господарства використовують земельні ділянки розміром не більше 2 гектарів, передані фізичним особам у власність або оренду.

Однак, громадяни України, які реалізували своє право на безоплатну приватизацію земельної ділянки для ведення особистого підсобного господарства в розмірі менше 2 гектарів, мають право на збільшення земельної ділянки в межах норм, встановлених ст. 121 ЗК України для ведення особистого селянського господарства.

Розмір земельної ділянки особистого селянського господарства може бути збільшений у разі отримання в

натурі (на місцевості) земельної частки (паю) та її спадкування членами особистого селянського господарства відповідно до закону.

Земельні ділянки особистого селянського господарства можуть бути власністю однієї особи, спільною сумісною власністю подружжя та спільною частковою власністю членів особистого селянського господарства.

Земельні ділянки особистого селянського господарства можуть використовуватися для ведення особистого селянського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства.

Членам особистого селянського господарства земельні частки (паї) можуть виділятися в натурі (на місцевості) єдиним масивом у спільну часткову власність та спільну сумісну власність (подружжя) відповідно до закону.

У разі виходу з особистого селянського господарства кожен його член має право на виділення належної йому земельної ділянки в натурі (на місцевості).

До майна, яке використовується для ведення особистого селянського господарства, належать жилі будинки, господарські будівлі та споруди, сільськогосподарська техніка, інвентар та обладнання, транспортні засоби, сільськогосподарські та свійські тварини і птиця, бджолосім'ї, багаторічні насадження, вироблена сільськогосподарська продукція, продукти її переробки та інше майно, набуте у власність членами господарства в установленому законодавством порядку.

Майно, яке використовується для ведення особистого селянського господарства, може бути власністю однієї особи, спільною частковою або спільною сумісною власністю його членів. Звернення стягнення на майно члена особистого селянського господарства допускається лише на підставі рішення суду.

Розпорядження майном особистого селянського господарства здійснюється за згодою всіх членів такого господарства.

Підставами припинення права власності на майно особистого селянського господарства є загальні підстави, які встановлено у статті 346 Цивільного кодексу України.

Члени особистого селянського господарства мають право:

- самостійно господарювати на землі;

- передавати земельні ділянки особистого селянського господарства

- фізичним або юридичним особам в оренду відповідно до закону;

- укладати особисто або через уповноважену особу будь-які угоди, що не суперечать законодавству. Уповноваженою особою може бути дієздатний член особистого селянського господарства, який досяг 18 років;

- реалізовувати надлишки виробленої продукції на ринках, а також заготівельним, переробним підприємствам та організаціям, іншим юридичним і фізичним особам;

- самостійно здійснювати матеріально-технічне забезпечення власного виробництва;

- відкривати рахунки в установах банків та отримувати кредити в установленому законодавством порядку;

- бути членами кредитної спілки та користуватися її послугами;

- отримувати в установленому законом порядку трудову пенсію, а також інші види соціальної державної допомоги та субсидії;

- надавати послуги з використанням майна особистого селянського господарства;

- використовувати в установленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові насадження, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі відповідно до закону;

- на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом;

- вільно розпоряджатися належним майном, виробленою сільськогосподарською продукцією та продуктами її переробки;

- отримувати дорадчі послуги;

- брати участь у конкурсах сільськогосподарських виробників для отримання бюджетної підтримки відповідно до загальнодержавних і регіональних програм;

- об'єднуватися на добровільних засадах у виробничі товариства, асоціації, спілки з метою координації своєї діяльності, надання взаємодопомоги та захисту спільних інтересів тощо відповідно до законодавства України;

- проводити в установленому законом порядку зовнішньоекономічну діяльність.

До обов'язків членів особистого селянського господарства належить:

- дотримуватися вимог земельного законодавства та законодавства про охорону довкілля;

- забезпечувати використання земельної ділянки за цільовим призначенням;

- підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі;

- не порушувати права власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів;

- дотримуватися правил добросусідства та обмежень, пов'язаних із встановленням земельних сервітутів та охоронних зон;

- своєчасно сплачувати земельний податок або орендну плату;

- дотримуватися діючих нормативів щодо якості продукції, санітарних, екологічних та інших вимог відповідно до законодавства;

- надавати сільським, селищним, міським радам необхідні дані щодо їх обліку.

Законом можуть бути встановлені також інші права та обов'язки членів особистого селянського господарства.

Ведення особистого селянського господарства припиняється у разі: рішення членів господарства про припинення його діяльності; якщо не залишилося жодного члена господарства або спадкоємця, який бажає продовжити його ведення; припинення прав на земельну ділянку згідно із ЗК України.

У разі припинення ведення особистого селянського господарства відповідна рада за місцем розташування земельної ділянки, наданої для цих цілей, вилучає його з обліку особистих селянських господарств.

Спори щодо ведення особистого селянського господарства можуть вирішуватись органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади в межах їхніх повноважень або судом.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 18, № 19-20, № 21-22. Ст.144.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002, № 3-4. Ст.27.
3. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019, № 19. Ст.74.
4. Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011, № 13-14, № 15-16, № 17. Ст.112.
5. Про затвердження Порядку обліку особистих селянських господарств сільськими, селищними та міськими радами : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 14.04.2017 р. № 572. *Офіційний вісник України*. 2017, № 42. Ст.1313.
6. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 29. Ст.232.

7. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21.07. 2020 р. № 819-IX. *Офіційний вісник України*. 2020, № 67. Ст. 2150.
8. Про сільськогосподарський перепис: Закон України від 23.09.2008 р. № 575-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009, № 9. Ст.115.
9. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 45. Ст.363.
10. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, №№ 40-44. Ст.356.
11. Аграрне право України : навчальний посібник / за ред. М. В. Єрмоленка. К.: Юрінком Інтер, 2010. 245 с.
12. Гаєцька-Колотило Я. З., Ільків Н. В. Аграрне право України : навчальний посібник. Львів: ЛьВДУВС, 2015. 548 с.
13. Гаєцька-Колотило Я. З. Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук... спец. 12.00.06 / Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2003. 22 с.
14. Гаєцька-Колотило Я. З. Про перспективи законодавчого регулювання садівницьких товариств в Україні. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 17-18 травня 2013 р.). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. С. 139 – 142.

15. Долинська М. С. Сільськогосподарські кооперативи в нотаріальному процесі України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки. 2016. Випуск 850. С. 385 – 391.
16. Долинська М. С., Смолин Г. В., Туркот О. А., Гамалюк Б. М, Хомко Л. В. Господарське право. Особлива частина: підручник / за ред. Г. В. Смолина. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 536 с. С. 214 – 298.
17. Жушман В. П., Корнієнко В. М., Корнієнко Г. С. Аграрне право : підручник / за ред. В. П. Жушмана та А. М. Статівки. Х., 2010. 296 с.
18. Кальченко С. В. Сучасні перспективи розвитку особистих селянських господарств. *Економіка та управління АПК*. 2015. № 1. С. 68 – 71.
19. Коваленко Т. О. Правовий режим майна для ведення особистого селянського господарства. *Законодавство України. Науково-практичні коментарі*. 2003. № 10. С. 97–105.
20. Корнієнко В. М., Корнієнко Г. С., Кульчій І. М. Аграрне право : посіб. для підгот. до іспиту / за заг. ред. А. М. Статівки. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2018. 202 с.
21. Кучерява К.Я. Удосконалення нормативно-правової бази регулювання процесів кооперації в аграрному секторі. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. Серія: Державне управління. 2017. № 2. С. 68 – 73.
22. Лебідь В. І. Правове становище особистих селянських господарств в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук. спец. 12.00.06. К., 2002. 18 с.

23. Мельник Л. Ю. Стан і перспективи трансформації особистих селянських господарств у агробізнесові господарства. *Агросвіт*. 2016. № 8. С. 9 – 14.
24. Прокопа І. В. Інтеграція товарних селянських господарств у ринкову систему функціонування аграрного сектору: загальні засади та першочергові кроки. *Економіка АПК*. 2013. № 10. С. 16 – 23.
25. Рунчева Н. В. Оцінка корпоративного розвитку аграрного виробництва в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2013. № 1. С. 27 – 30.
26. Сисак І. П. Законодавче визначення «сільськогосподарський кооператив». *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 17-18 травня 2013 р.). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. С. 340 – 343.
27. Сухаревська Д. Д. Значення та розвиток обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів для підвищення ефективності функціонування фермерських господарств. *Агросвіт*. 2013. № 1. С. 45 – 49.
28. Уркевич В. Ю. Розвиток законодавства України про особисті селянські господарства. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 115. С. 77 – 83.
29. Шульга О. А. Роль особистих селянських господарств у розвитку аграрної економіки України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 18: Економіка і Право. 2015. Вип. 27. С. 97 – 103.

30. Шульський М. Г. Ефективність ведення аграрного виробництва різними організаційно-правовими формами господарювання. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2014. Т. 16, № 3(5). С. 228 – 234.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Види сільськогосподарських кооперативних формувань в Україні.
2. Правовий статус сільськогосподарських кооперативів.
3. Значення та роль особистих селянських господарств у розвитку аграрного виробництва.
4. Історія розвитку сільськогосподарських кооперативів на території України.
5. Правовий статус особистих селянських господарств в Україні.

ДОДАТКОВІ ПИТАННЯ

1. Чим відрізняються сільськогосподарські кооперативи від фермерських господарств?
2. Правовий режим пайового та інших фондів сільськогосподарських кооперативів.
3. Чим відрізняється особисте селянське господарство від сімейного фермерського господарства?
4. Яка відмінність між сільськогосподарським кооперативом та господарським товариством?

5. Які є особливості банкрутства сільськогосподарського кооперативу в Україні?
6. Дайте визначення понять «член сільськогосподарського кооперативу», «асоційований член сільськогосподарського кооперативу».
7. Що є спільного та відмінного між колективними сільськогосподарськими підприємствами та сільськогосподарськими кооперативами?
8. Чим відрізняється статут сільськогосподарського кооперативу від інших локальних актів сільськогосподарського кооперативу ?
9. Вступні та пайові внески сільськогосподарських кооперативів: спільне та особливе.
10. Назвіть основні типи сільськогосподарських кооперативів.

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ

1. До ознак особистого селянського господарства можна віднести:
 - а) особисте селянське господарство є юридичною особою;
 - б) особисте селянське господарство – це господарська діяльність без створення юридичної особи;
 - в) діяльність, пов’язана з веденням особистого селянського господарства, є підприємницькою;
 - г) веденням особистого селянського господарства можуть займатися тільки громадяни України.

2. Мінімальна кількість членів сільськогосподарського кооперативу не може бути меншою, ніж:

- а) 3 особи;
- б) 5 юридичних осіб;
- в) 3 фізичні особи і 1 юридична особа;
- г) 1 фізична особа і 4 юридичні особи.

3. Особисте селянське господарство вважається:

- а) формою підприємницької діяльності громадян України;
- б) має винятково похідний, підсобний характер;
- в) самостійною організаційно-правовою формою господарювання;
- г) господарським товариством.

4. Які сільськогосподарські підприємства належать до суб'єктів аграрного господарювання кооперативного типу:

- а) фермерські господарства;
- б) сільськогосподарські кооперативи;
- в) спілки селян;
- г) колективні сільськогосподарські підприємства;
- д) орендні підприємства.

5. Членом сільськогосподарського виробничого кооперативу може бути особа, яка досягла:

- а) 14-річного віку;
- б) 18-річного віку;
- в) 16-річного віку;
- г) 21-річного віку.

6. Члени особистих селянських господарств є особами, які забезпечують себе роботою самостійно і відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» належать до:

- а) категорії безробітних, що підлягають реєстрації в центрі зайнятості;
- б) зайнятого населення за умови, що робота в цьому господарстві для них є основною;
- в) фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності;
- г) сільськогосподарських товаровиробників.

7. Членство в с/г кооперативі може бути таких видів:

- а) тимчасове (на визначений у Статуті строк);
- б) асоційоване;
- в) привілейоване;
- г) уповноважене.

8. Метою діяльності, пов'язаної з веденням особистого селянського господарства, є:

- а) отримання прибутку;
- б) задоволення особистих потреб у сільськогосподарській продукції;
- в) задоволення державних потреб у товарній аграрній продукції;
- г) обслуговування членів ОСГ.

9. Назвіть типи сільськогосподарських кооперативних формувань:

- а) сільськогосподарський кооператив;
- б) сільськогосподарське кооперативне об'єднання;
- в) сільськогосподарська кооперація;

г) всі вище перелічені суб'єкти.

10. Підставами припинення ведення особистого селянського господарства є:

а) ліквідація;

б) реорганізація;

в) припинення прав на земельну ділянку згідно із Земельним кодексом України;

г) рішення суду.

Розділ 6

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ ВИРОБНИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

6.1. Поняття та особливості договорів в сфері сільського господарства

6.2. Види договірних зобов'язань в сфері сільського господарства

6.3. Особливості окремих договорів в сфері сільського господарства

6.4. Договір контрактації сільськогосподарської продукції

6.1. Поняття та особливості договорів в сфері сільського господарства

Договірні відносини сільськогосподарських виробників регулюються нормами Конституції України, нормами аграрного законодавства України, а також нормами, які є в актах інших галузей національного законодавства України, зокрема цивільного, господарського, земельного тощо.

Поняття договору закріплене в цивільному законодавстві, а саме у Цивільному кодексі України. Так, згідно ч. 1. ст. 626, договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Цивільно-правовим договорам властиві такі ознаки: 1. у ньому виявляється воля не однієї особи (сторони), а двох чи кількох, причому волевиявлення учасників за своїм змістом повинно збігатися і відповідати одне одному; 2. договір – це спільна дія осіб, яка спрямована на досягнення певних

цивільно-правових наслідків: набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Цивільно-правовим договорам, на думку А. Статівки, характерні: свобода в межах дозволеного; юридична рівність сторін; не обтяженість державно-плановими завданнями і нарядами; свобода сторін у виборі того договору, який оптимально забезпечує реалізацію їх взаємних інтересів; широка ініціатива договірних партнерів у визначенні умов договору, своїх прав і обов'язків за договором тощо. Цивільно-правові договори в умовах розвитку ринкових відносин забезпечують їх суб'єктам юридичну можливість раціонально поєднувати і реалізовувати свої інтереси.

Ці характеристики цивільно-правових договорів, певною мірою, проявляються і у договірних відносинах за участю суб'єктів аграрного господарювання, а саме як принципи, які мають важливе значення, особливо у зв'язку з формуванням ринкової економіки в аграрному секторі, коли суб'єкти договору одержали юридичну свободу в установленні оптимальних відносин між собою. Наділення аграрних суб'єктів свободою господарської діяльності сприяє розвитку існуючих та виникненню нових договірних відносин, в тому числі і в агропромисловому комплексі, укріпленню тенденції розширення сфери застосування договору як основної правової форми обороту сільськогосподарської продукції, виконання робіт і надання послуг в умовах вільних ринкових відносин. Це, у свою чергу, супроводжується звуженням планово адміністративного впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання в агропромисловому комплексі та

розширенням договірної свободи. Суб'єкти аграрного господарювання вправі самостійно вступати в договірні зобов'язання та обирати партнерів.

Так, сторони в договорі на основі юридичної рівності мають право здійснювати свою правосуб'єктність незалежно ні від кого в межах договірної свободи. При цьому, важливим є поєднання інтересів договірних суб'єктів та інших осіб, що обумовлює необхідність урахування інтересів кожного суб'єкта за наявності правової та економічної можливості. Реалізація інтересів у їх оптимальному поєднанні залежить від багатьох чинників об'єктивного і суб'єктивного порядку, ціноутворення на продукцію, проведення робіт, надання послуг, рівня еквівалентності в договорах, природно-кліматичних та інших чинників. Тому суб'єкти договірних відносин як в процесі укладення договорів, так і в період їх виконання повинні всебічно усвідомлювати взаємні інтереси і робити все для того, щоб ці інтереси оптимально задовольнялися. Задоволенню взаємних інтересів договірних суб'єктів сприяє правильне визначення змісту договору, який включає в себе його умови, права і обов'язки сторін. Сприятливість визначення сторонами змісту договору полягає в тому, щоб договірні партнери з урахуванням взаємних інтересів і специфіки аграрного виробництва встановили оптимальні (найбільш вигідні й сприятливі) умови договору: предмет договору, оптимальність цін, терміни виконання зобов'язань, що приймаються, заходи взаємного співробітництва між сторонами, найбільш дієві заходи майнового впливу на сторону, яка допуски випадки неналежного виконання

прийнятих зобов'язань, заходи економічною стимулювання сторін до найкращого виконання зобов'язань, які вони беруть на себе. Самостійність договірної свободи, особливо проявляється у тому, що сторони самі визначають, які санкції вони можуть застосувати щодо сторони, яка допустила порушення договірних зобов'язань. Сторони мають право не встановлювати санкції, якщо між ними існують нормальні партнерські відносини і вони довіряють одна одній. Такий підхід створює передумови для подальшого функціонування ділових відносин між договірними суб'єктами. Сторони повинні бути зацікавлені у здійсненні взаємних ініціативних дій на всіх стадіях існування договірних відносин. Сприятливість мусить утворюватися самими сторонами без натиску однієї сторони на іншу. При цьому пріоритетність прав і обов'язків договірних суб'єктів, що визначаються самими сторонами, найбільш раціонально забезпечує реалізацію їх інтересів у порівнянні з правами і обов'язками, встановленими в правових приписах щодо договірних форм. Пріоритетність прав і обов'язків договірних суб'єктів означає першочерговість урахування прав і обов'язків, установлених самими сторонами при укладенні та виконанні договорів, стосовно прав і обов'язків, що визначаються в нормативному порядку для договірних зобов'язань. Ініціатива договірних суб'єктів мусить проявлятися з метою пошуків найкращих варіантів використання відповідних видів договорів, оптимальності визначення їх змісту тощо.

На думку А. Статівки, договір у системі агропромислового комплексу в умовах ринкових відносин

являє собою угоду двох і більше сторін, спрямовану на встановлення, зміну, припинення їх прав і обов'язків, заснованих на взаємному вільному волевиявленні, як правило, не обтяжених адміністративними актами, або на правових приписах з метою забезпечення ефективного розвитку аграрного виробництва та реалізації взаємних інтересів. Даному договору притаманні такі риси: а) взаємний вільний прояв волі, як правило, не обтяженої адміністративними актами; б) оптимальне забезпечення розвитку аграрного виробництва кожного товаровиробника; в) забезпечення реалізації інтересів сторін за договором; г) визначення договору виражає характер ринкових відносин з участю аграрних товаровиробників. Він виконує функції виявлення потреб договірних суб'єктів, а разом з тим певною мірою й потреб держави; забезпечення створення основи для планування окремих виробництв на державному, регіональному чи колективному рівні.

Отже, договір в сфері сільського господарства – це домовленість двох або більше сторін спрямованих на набуття, зміну чи припинення їх прав і обов'язків щодо забезпечення розвитку і обслуговування сільськогосподарського виробництва з метою підвищення його ефективності і реалізації взаємних інтересів сторін.

Для аграрно-правових договорів характерні такі основні ознаки: волевиявлення та спільна дія двох чи кількох осіб, спрямовані на набуття, зміну або припинення прав та обов'язків; ці права і обов'язки сторін у договорі визначаються специфікою сільськогосподарського виробництва.

Виробничо-господарська діяльність аграрних суб'єктів – це передбачена чинним законодавством України та установчими документами діяльність з виробництва сільськогосподарської продукції (переважно продукції – рослинництва і тваринництва) та з її переробки і реалізації. Головна особливість виробничих аграрних відносин полягає в тому, що вони ґрунтуються на відповідних природних об'єктах (земля, водні об'єкти та ін.), які розвиваються за своїми законами, і певною мірою залежать від природно-кліматичних умов (місцевих природних умов, структури сільськогосподарських угідь, якості ґрунтів тощо). Крім того, виробництво сільськогосподарської продукції зв'язане з живими організмами (рослинництво, тваринництво, штучне запліднення худоби, птиці, штучне відтворення риби у водоймах тощо), що впливає на кінцеві результати діяльності. Таким чином, сільськогосподарському виробництву притаманні такі особливі ознаки, як: використання землі (земельних ділянок) в якості основного та незамінного засобу виробництва; органічний зв'язок сільськогосподарського виробничого процесу з природно-кліматичними факторами; високий ступінь нормального виробничого ризику; залежність результатів праці від біологічних, фізіологічних процесів в рослинництві та тваринництві; сезонний характер праці; можливість визначення результатів праці після закінчення виробничого циклу тощо.

6.2. Види договірних зобов'язань в сфері сільського господарства

Систематизація договорів в агропромисловому комплексі здійснюється за різними критеріями: цільовою спрямованістю (метою), юридичною природою, способом створення предмета зобов'язання, юридичною можливістю реалізації інтересів договірних партнерів тощо.

Загальна класифікація включає дві групи договорів: цивільно-правові договори та аграрно-правові договори. Цивільно-правові договори – це договори між суб'єктами в сфері аграрного виробництва, які регулюються цивільним правом. В умовах ринку підвищуються роль і значення власне цивільно-правових договорів, тому не виключається можливість їх використання в сфері сільського господарства. До таких договорів можна віднести: договір купівлі-продажу, договір позики та інші. При визначенні умов даних договорів у момент їх укладення важливо враховувати специфіку аграрного виробництва.

Аграрно-правові договори – це договори, в яких істотно відображена специфіка сільськогосподарського виробництва (договори аграрно-хімічного обслуговування, меліоративного обслуговування інші).

Крім того виділяють змішані та комплексні договори. Поняття змішаного договору закріплене в ч. 2 ст. 628 Цивільного кодексу України: сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів – змішаний договір. До відносин сторін у

змішаному договору застосовуються у відповідних частинах положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті змішаного договору. Тобто змішані договори – це договори в яких поєднуються елементи різних договорів в межах однієї галузі права, комплексні – об'єднують елементи різногалузевих договорів.

Також відповідно до ст. 626 Цивільного кодексу України, договори поділяють на односторонні та двосторонні (за розподілом прав та обов'язків між сторонами). Договір є одностороннім, якщо одна сторона бере на себе обов'язок перед другою стороною вчинити певні дії або утриматися від них, а друга сторона наділяється лише правом вимоги, без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони. Договір є двостороннім, якщо правами та обов'язками наділені обидві сторони договору. Багатосторонні договори – укладаються більш як двома сторонами.

Беручи за основу класифікації правовий наслідок (мету) договорів, Луць В. В. виділяє такі групи договорів, які застосовуються у підприємницькій діяльності: 1. договори про передачу майна у власність, повне господарське відання або оперативне управління (купівля-продаж, поставка, контракція, постачання енергетичних ресурсів тощо); 2. договори про передачу майна у тимчасове користування (лізинг, оренда, прокат тощо); 3. договори про виконання робіт (підряд, договори на виконання проектних робіт тощо); 4. договори про надання послуг (транспортні договори, зберігання, кредитний

договір, страхування ризиків тощо); 5. договори про передачу результатів інтелектуальної діяльності (ліцензійні договори, договори на передачу науково-технічної продукції тощо); 6. договори про сумісну діяльність (установчий договір, угоди про науково-технічне співробітництво).

За критерієм цільового спрямування договори в агропромисловому комплексі поділяються на: 1. договори метою яких є створення в процесі виробничого співробітництва певного сільськогосподарського продукту, яких-небудь товарів, істотна зміна об'єкта аграрного виробництва; 2. договори метою, яких є реалізація виробленої продукції (товарів) і придбання матеріально-технічних засобів для забезпечення функціонування основного аграрного виробництва; 3. договори, метою яких є надання різних послуг, що сприяють нормальному здійсненню аграрного виробництва. При цьому, кожна група договорів підрозділяється на відповідні підвиди з урахуванням забезпечення оптимальної реалізації інтересів договірних суб'єктів. Під ціллю в договорах А. Статівка розуміє свідомо передбачуваний і бажаний результат, на досягнення якого спрямована практична діяльність договірних суб'єктів для реалізації ними своїх інтересів. Об'єктивною передумовою цілей і дій договірних суб'єктів виступають їх інтереси. Оскільки інтереси договірних партнерів є різними, то їх цілі та дії в процесі виконання договорів характеризуються різноманітністю.

Всі класифікації маючи в своїй основі різні критерії, заслуговують на увагу. Однак, найоптимальнішою є

класифікація за сукупністю критеріїв (економічним змістом та юридичними ознаками), згідно якої можна виділити такі основні групи договорів в сфері сільського господарства:

- договори щодо реалізації сільськогосподарської продукції (контрактація, купівля-продаж тощо);

- договори про передачу майна в користування (лізинг, оренда тощо);

- договори про виконання робіт (підрядні договори), особливо виробничо-технічного обслуговування (з ремонтних робіт, із здійснення технічного обслуговування) аграрних суб'єктів;

- договори про надання послуг сільськогосподарським товаровиробникам (кредитний договір, транспортні договори, страхування ризиків, зберігання тощо);

- договори про спільну діяльність, засновницькі договори.

6.3. Особливості окремих договорів в сфері сільського господарства

Для сільського господарства земля (земельні ділянки) є основним та незамінним засобом виробництва. При цьому, до складу земель, які використовуються в процесі сільськогосподарської виробничої діяльності, суб'єктом господарювання відносяться в земельні ділянки, що використовуються на умовах оренди. Договірні відносини щодо оренди земельних ділянок регулюються Законом України «Про оренду землі». До цих відносин також

застосовуються норми Земельного кодексу України та Цивільного кодексу України.

Оренда землі – це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності .

Договір оренди землі – це договір, за яким орендодавець зобов'язаний за плату передати орендареві земельну ділянку у володіння і користування на певний строк, а орендар зобов'язаний використовувати земельну ділянку відповідно до умов договору та вимог земельного законодавства.

Договір оренди землі укладається у письмовій формі і за бажанням однієї із сторін може бути посвідчений нотаріально. Власник земельної ділянки може встановити вимогу нотаріального посвідчення договору оренди землі та скасувати таку вимогу. Встановлення (скасування) вимоги є одностороннім правочином, що підлягає нотаріальному посвідченню. Така вимога є обтяженням речових прав на земельну ділянку та підлягає державній реєстрації в порядку, визначеному законом.

Істотними умовами даного договору є: об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки); дата укладення та строк дії договору оренди; орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, способу та умов розрахунків, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату. За згодою сторін у договорі оренди землі можуть зазначатися інші умови.

Строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може перевищувати 50 років. Дата закінчення дії договору оренди обчислюється від дати його укладення. Право оренди земельної ділянки виникає з моменту державної реєстрації такого права.

При передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може бути меншим як 7 років.

При передачі в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які є земельними ділянками меліорованих земель і на яких проводиться гідротехнічна меліорація, строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може бути меншим як 10 років. До договору оренди землі включається зобов'язання орендаря здійснювати інвестиції у розвиток та модернізацію відповідних меліоративних систем і об'єктів інженерної інфраструктури та сприяти їх належній експлуатації.

За договором оренди земельних ділянок орендодавець зобов'язаний: передати в користування земельну ділянку, яка повинна відповідати умовам договору оренди; не вчиняти дій, що перешкоджають б орендареві користуватися орендованою ділянкою; відшкодувати орендарю капітальні витрати, пов'язані з

поліпшенням стану об'єкта оренди, яке проводилося орендарем за згодою орендодавця тощо.

Водночас орендодавець має право вимагати від орендаря використання орендованої землі за цільовим призначенням; дотримання екологічної безпеки землекористування та збереження родючості ґрунтів, додержання норм і правил; дотримання режиму водоохоронних зон, прибережних захисних смуг, зон санітарної охорони, санітарно-захисних зон, зон особливого режиму використання земель та територій, які особливо охороняються; своєчасного внесення орендної плати.

Права орендодавця є водночас обов'язками орендаря. Так, обов'язком орендаря є своєчасне внесення ним орендної плати; приступати до використання земельної ділянки в строки, встановлені договором оренди землі, але не раніше державної реєстрації відповідного права оренди; виконувати встановлені щодо об'єкта оренди обмеження (обтяження) в обсязі, передбаченому законом або договором оренди землі тощо.

Крім обов'язків, орендар за договором оренди земельної ділянки наділений і певними правами: самостійно визначати напрями своєї господарської діяльності, виходячи із призначення земельної ділянки та умов договору; одержувати продукцію і доходи; здійснювати за письмовою згодою орендодавця будівництво водогосподарських споруд та меліоративних систем тощо.

Договір оренди може бути розірваний за згодою сторін. На вимогу однієї із сторін договір оренди може

бути достроково розірваний за рішенням суду в порядку, встановленому законом.

Поряд з питаннями набуття землі для зайняття сільськогосподарською виробничою діяльністю, особливе місце займають питання матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва та організації використання технічних засобів сільськогосподарськими виробниками. Адже належне матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарської виробничої діяльності впливає на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Суб'єкт аграрного господарювання має право набуття відповідного майна на підставі цивільно-правових угод. Господарські ж відносини, пов'язані з передачею майна у платне тимчасове володіння і користування для здійснення сільськогосподарської діяльності, оформляються, крім договору оренди ще і договором лізингу. Саме лізинг, як форма інвестицій в агропромисловий комплекс, є одним із шляхів вирішення проблеми матеріально-технічного забезпечення для сільськогосподарського виробника.

Поняття лізингу та договору лізингу визначено в Законі України «Про фінансовий лізинг». Так, лізинг – це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу. За договором лізингу лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі). В ст. 806. Цивільного кодексу України за

договором лізингу одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і було набуто ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем (прямий лізинг), або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов (непрямий лізинг), на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі).

Предметом договору лізингу (відповідно і до кодексу, і до закону) може бути неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками, віднесена відповідно до законодавства до основних фондів.

Договір лізингу має бути укладений у письмовій формі. Істотними умовами договору лізингу є: предмет лізингу, строк лізингу, розмір лізингових платежів, інші умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Строк лізингу визначається сторонами договору лізингу. Лізингові платежі можуть включати: суму, яка відшкодовує частину вартості предмета лізингу; платіж як винагороду лізингодавцю за отримане у лізинг майно; компенсацію відсотків за кредитом; інші витрати лізингодавця, що безпосередньо пов'язані з виконанням договору лізингу.

Лізингодавець має право: інвестувати на придбання предмета лізингу як власні, так і залучені та позичкові кошти; здійснювати перевірки дотримання лізингоодержувачем умов користування предметом

лізингу та його утримання; вимагати розірвання договору та повернення предмета; вимагати від лізингоодержувача відшкодування збитків тощо.

Лізингодавець зобов'язаний: у передбачені договором строки надати лізингоодержувачу предмет лізингу у стані, що відповідає його призначенню та умовам договору; попередити лізингоодержувача про відомі йому особливі властивості та недоліки предмета лізингу, що можуть становити небезпеку для життя, здоров'я, майна лізингоодержувача чи інших осіб або призводити до пошкодження самого предмета лізингу під час користування ним; відповідно до умов договору своєчасно та у повному обсязі виконувати зобов'язання щодо утримання предмета лізингу тощо.

Лізингоодержувач має право: обирати предмет лізингу та продавця або встановити специфікацію предмета лізингу і доручити вибір лізингодавцю; відмовитися від прийняття предмета лізингу, який не відповідає його призначенню та/або умовам договору, специфікаціям тощо.

Лізингоодержувач зобов'язаний: прийняти предмет лізингу та користуватися ним відповідно до його призначення та умов договору; відповідно до умов договору своєчасно та у повному обсязі виконувати зобов'язання щодо утримання предмета лізингу, підтримувати його у справному стані; своєчасно сплачувати лізингові платежі; надавати лізингодавцеві доступ до предмета лізингу і забезпечувати можливість здійснення перевірки умов його використання та утримання; письмово повідомляти лізингодавця, а в

гарантійний строк і продавця предмета, про всі випадки виявлення несправностей предмета лізингу, його поломок або збоїв у роботі тощо.

Ремонт і технічне обслуговування предмета договору лізингу здійснюються продавцем (постачальником) на підставі договору між лізингоодержувачем та продавцем (постачальником).

Лізингоодержувач має право відмовитися від договору лізингу в односторонньому порядку, письмово повідомивши про це лізингодавця, у разі якщо прострочення передачі предмета лізингу становить більше 30 днів, за умови, що договором лізингу не передбачено іншого строку. Лізингоодержувач має право вимагати відшкодування збитків, у тому числі повернення платежів, що були сплачені лізингодавцю до такої відмови. Лізингодавець має право відмовитися від договору лізингу та вимагати повернення предмета лізингу від лізингоодержувача у безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса, якщо лізингоодержувач не сплатив лізинговий платіж частково або у повному обсязі та прострочення сплати становить більше 30 днів.

Сільськогосподарське виробництво є специфічним видом діяльності, яке відрізняється від інших сфер господарювання наявністю та особливостями ризиків, носіями яких є сільськогосподарські рослини і тварини, а також залежністю кінцевого результату від природно-кліматичних факторів. Тому дієвим інструментом, що допомагає мінімізувати вплив комплексу ризиків сільськогосподарським виробникам є страхування.

Так, за договором страхування одна сторона зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору (ст. 979 Цивільного кодексу України).

В Законі України «Про страхування», договір страхування визначається як письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору.

Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», передбачено можливість укладання відповідного договору. Договір страхування (стандартний договір страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою від сільськогосподарських виробничих ризиків) – договір страхування, що укладається між страховиком і страхувальником – сільськогосподарським товаровиробником із страхування сільськогосподарської продукції на умовах, встановлених законом.

Типові договори страхування розробляються для кожного страхового продукту та/або для окремої культури

і погоджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну аграрну політику та Національним банком України. А у рамках програми державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції страхові компанії використовують тільки стандартні договори страхування.

Договір страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою укладається між страхувальником та страховиком відповідно до вимог стандартного страхового продукту. Факт укладення договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою підтверджується в письмовій формі згідно з договором страхування, який страховик надає страхувальнику.

Страховик має право при укладенні договору страхування обстежувати об'єкт страхування для встановлення вартості майна, що підлягає страхуванню, і ступеня ризику. Страховик має право контролювати дотримання страхувальником агротехнічних правил та інших умов, встановлених договором.

Страховики, які здійснюють страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, зобов'язані вести персоніфікований (індивідуальний) облік договорів страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

У договорі страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, крім умов, встановлених загальним законодавством (Законом України «Про страхування»), обов'язково зазначаються: кадастровий номер і площа земельних ділянок, зайнятих

застрахованими культурами, або координати глобальної системи позиціонування – при страхуванні урожаю; вид, порода, санітарно-ветеринарний стан, ідентифікаційний номер (якщо присвоєний) тварини – при страхуванні сільськогосподарських тварин; вид, класифікація, умови розведення та показники вилову водних біоресурсів – при страхуванні живих водних ресурсів; кількість бджолосімей у вуликах, їх продуктивність, умови їх розведення – при страхуванні у бджільництві; прогнозований обсяг продукції (врожайність) в натурі та ціни, що використовуються для розрахунку страхової вартості вирощеної продукції; рівень страхового покриття; основні агротехнічні і технологічні заходи, які страхувальник зобов'язується виконати; порядок визначення розміру страхового відшкодування.

Відповідальність страховика за договором страхування починається з дня внесення страхового внеску, але не раніше дати, встановленої в договорі.

Термін дії договору страхування сільськогосподарської продукції закінчується в день завершення збирання врожаю і вивезення його з поля. Термін дії договору страхування сільськогосподарських тварин, птиці, кролів, хутрових звірів, бджолосімей, водних біоресурсів і тваринницької продукції закінчується в день закінчення строку, на який був укладений договір страхування, або в день загибелі (втрати, вимушеного забою, вимушеного знищення, травматичного пошкодження або захворювання) застрахованих сільськогосподарських тварин, птиці, кролів, хутрових звірів, бджолосімей, водних біоресурсів і тваринницької

продукції. Якщо в період страхування настав страховий випадок, страхувальник зобов'язаний повідомити про це страховика, а також про збір урожаю, забій тварин, вилов водних біоресурсів, збирання продукції бджільництва або отримання іншої продукції тваринництва не пізніше ніж за 10 днів до дня передбачуваного початку цих робіт.

Договір страхування, на підставі якого проводиться часткова виплата страхового відшкодування, дійсний до закінчення встановленого в ньому терміну в межах різниці між страховою сумою і виплаченим страховим відшкодуванням.

Дія договору страхування припиняється за згодою сторін, а також у випадках, передбачених договором страхування відповідно до вимог Закону України «Про страхування».

Особливим договором, характерним для агропромислового комплексу, є договір складського зберігання зерна. Адже розвиток ринку зерна як пріоритетного сектора економіки агропромислового комплексу України є складовою політики держави.

Договір складського зберігання зерна є публічним договором, який регулюється Законом України «Про зерно та ринок зерна в Україні». Типовий договір складського зберігання зерна затверджено Постановою Кабінету Міністрів України.

Поняття договору складського зберігання визначене у ч.1 ст. 957 Цивільного кодексу України. Так, за договором складського зберігання товарний склад зобов'язується за плату зберігати товар, переданий йому поклажодавцем, і повернути цей товар у схоронності.

За договором складського зберігання зерна зерновий склад зобов'язується за плату зберігати зерно, що передане йому суб'єктом ринку зерна.

Договір складського зберігання зерна укладається в письмовій формі, що підтверджується видачею власнику зерна складського документа. Зерно, прийняте на зберігання за простим або подвійним складським свідоцтвом, не може бути відчужене без правомірної передачі простого або подвійного складського свідоцтва. Якщо договір складського зберігання зерна передбачає, що зерновий склад має право розпоряджатися ним (або його частиною), то відносини сторін базуються на правилах про позику. Порядок повернення зерна обумовлюється окремо в договорі його зберігання.

Щодо строку складського зберігання зерна, то зерновий склад зобов'язаний зберігати зерно протягом строку, встановленого у договорі складського зберігання зерна. Якщо строк зберігання зерна договором складського зберігання зерна не встановлений і не може бути визначений виходячи з його умов, зерновий склад зобов'язаний зберігати зерно до подання покладавцем вимоги про його повернення. Якщо строк зберігання зерна визначено моментом пред'явлення власником зерна вимоги про його повернення, зерновий склад має право зі спливом звичайного за цих обставин строку зберігання вимагати від власника зерна забрати це зерно в розумний строк. Зерновий склад зобов'язаний за першою вимогою володільця складського документа повернути зерно, навіть якщо передбачений договором складського зберігання строк його зберігання ще не закінчився. У цьому разі

володілець складського документа зобов'язаний відшкодувати зерновому складу витрати, спричинені достроковим припиненням зобов'язання, якщо інше не передбачено договором складського зберігання.

Плата за зберігання зерна, строки її внесення встановлюються договором складського зберігання зерна. Якщо зберігання зерна припинилося достроково не з вини зернового складу, то він має право на пропорційну частину плати. Якщо поклажодавець після закінчення строку дії договору складського зберігання зерна не забрав зерно назад, він зобов'язаний внести плату за весь фактичний час його зберігання. Договором складського зберігання зерна може бути передбачено безоплатне зберігання зерна.

Витрати, які сторони не могли передбачити при укладенні договору складського зберігання зерна (надзвичайні витрати), відшкодовуються понад плату, яка належить зерновому складу, якщо інше не передбачено договором складського зберігання зерна. При безоплатному зберіганні власник зерна зобов'язаний відшкодувати зерновому складу здійснені ним витрати на зберігання зерна, якщо інше не встановлено договором.

Збитки, завдані поклажодавцеві втратою, нестачею чи пошкодженням зерна, відшкодовуються зерновим складом: за втрату та нестачу зерна – у розмірі вартості втраченого або такого, що його не вистачає, зерна; за пошкодження зерна – у розмірі суми, на яку знизилася його вартість. У разі, коли внаслідок пошкодження якості зерна змінилася настільки, що воно не може бути використано за первісним призначенням, поклажодавець

має право відмовитися від нього і зажадати від зернового складу відшкодування вартості цього зерна.

6.4. Договір контрактації сільськогосподарської продукції

Правове регулювання відносин закупівлі сільськогосподарської продукції в різні історичні періоди здійснювалось як загальними, так і спеціальними нормами. З переходом України до ринкової економіки зменшився адміністративний вплив держави на відносини, в тому числі договірні. В умовах ринку, виробництво продукції здійснюється не заради виконання планів, а задля можливої реалізації цієї продукції і отримання прибутків сільськогосподарськими виробниками.

Сьогодні договірні відносини контрактації сільськогосподарської продукції регулюються нормами Цивільного та Господарського кодексів України. Для цивільного законодавства відносно нове нормативне визначення поняття договору контрактації сільськогосподарської продукції, що закріплене у ст. 713 Цивільного кодексу України від 16. 01. 2003 р., у Цивільному кодексі УРСР від 18. 07. 1963 р. поняття цього договору не було. Цивільний кодекс УРСР лише розглядав договір контрактації сільськогосподарської продукції як правову форму державної закупки сільськогосподарської продукції у колгоспів і радгоспів та на відміну від нині чинного Цивільного кодексу України, визначав зміст даного договору.

На законодавчому рівні не закріплено положення про предмет договору контрактації сільськогосподарської продукції. Поряд з предметом, нормативно визначити треба і об'єкт даного договору, оскільки це ті характеристики, за допомогою яких договір контрактації можна відмежувати від суміжних договорів – купівлі-продажу та поставки. Так, предметом правового регулювання є суспільні відносини, що виникають між суб'єктами – виробником сільськогосподарської продукції та заготівельником (контрактантом). За цивільним законодавством, виробник зобов'язаний виробити сільськогосподарську продукцію обумовленого виду, категорії, сорту, найменування тощо та передати її заготівельнику (контрактанту). Заготівельник зобов'язаний прийняти таку продукцію та оплатити її. Згідно вимог господарського законодавства, контрактант зобов'язується ще й сприяти виробникові у виробництві зазначеної продукції, виробник же зобов'язаний передати вироблену ним продукцію контрактанту. Однак, обов'язок контрактанта надавати допомогу в організації виробництва сільськогосподарської продукції не може бути складовою предмету договору контрактації сільськогосподарської продукції, оскільки процес виробництва (виращування) знаходиться за межами договірних відносин. Контрактант не зацікавлений в самому виробничому процесі, а лише у кінцевому результаті виробництва – сільськогосподарській продукції, хоча виробник для того, щоб отримати визначену у договорі сільськогосподарську продукцію, за кількісними та якісними показниками має дотримуватись

спеціальних виробничих технологій, способів вирощування тощо.

Об'єктом договору контрактації є сільськогосподарська продукція, яку виробник має передати контрактанту. При цьому, обов'язковою умовою, що визначена як цивільним, так і господарським законодавством є безпосереднє виробництво сільськогосподарської продукції стороною договору. Лише сільськогосподарська продукція, вироблена (вирощена) самим виробником, може реалізовуватись за договором контрактації, а реалізації закупленої виробником сільськогосподарської продукції – не допускається.

Об'єктом договору контрактації може бути сільськогосподарська продукція, як у сирому вигляді, так і така, що пройшла первинну обробку для кращого збереження або підвищення якості. Укладаючи договір контрактації, сторони можуть передбачити потребу в первинній переробці сільськогосподарської продукції у господарстві виробника його силами і засобами.

Ще однією особливістю реалізації сільськогосподарської продукції за договором контрактації, яка стосується об'єкта є те, що така продукція має бути вироблена (вирощена) у майбутньому, тобто на момент укладання даного договору у виробника такої продукції немає. Це спеціальна ознака, яка відмежовує договірні відносини контрактації від суміжних, адже наявність продукції на момент укладання договору, дає можливість такі відносини оформити за договором поставки або купівлі-продажу.

Таким чином, на законодавчому рівні необхідно уточнити, що предметом договору контрактації є відносини щодо реалізації сільськогосподарської продукції та відповідні дії сторін, при цьому об'єктом даного договору є вироблена (вирощена) у майбутньому стороною договору (виробником) сільськогосподарська продукція, як у сирому вигляді, так і така, що пройшла первинну обробку.

Договір контрактації обумовлює взаємні зобов'язання сторін і є правовою основою забезпечення їх належного виконання. Договірні зобов'язання сторін, а саме обов'язок виробника своєчасно передати визначену договором продукцію контрактанту та обов'язок контрактанта своєчасно прийняти продукцію і оплатити за ціною встановленою у договорі, в свою чергу вказують на такі істотні умови договору, як строк, місце здавання-приймання та ціна сільськогосподарської продукції.

Відповідно до чинного законодавства України, строком договору є час, протягом якого сторони можуть здійснити свої права і виконати свої обов'язки відповідно до договору. Враховуючи специфіку сільськогосподарської виробничої діяльності, яка пов'язана з природно-кліматичними факторами, сезонністю, сторони погоджуючи строк виконання договору контрактації сільськогосподарської продукції, повинні брати за основу не календарний, а так званий «урожайний» рік, що краще відображає особливість сільськогосподарського виробництва із властивими лише йому строками виробничого циклу.

Поряд зі строком, істотною умовою договору контракції сільськогосподарської продукції є місце її здавання-приймання. Так, сільськогосподарська продукція може прийматись:

контрактантом безпосередньо у господарстві виробника, як за місцем вироблення або зберігання сільськогосподарської продукції, або ж просто за місцем перебування виробника;

контрактантом на власних приймальних пунктах;

третіми особами – одержувачами, на яких вкаже контрактант, на їх пунктах приймання.

Також можливі і різні способи доставки сільськогосподарської продукції до місця здавання-приймання – як силами і за рахунок виробника, так і контрактанта, чи визначеного ним одержувача, або ж з залученням транспортних організацій.

За загальним правилом, контрактант зобов'язаний прийняти від виробника всю пред'явлену ним продукцію на умовах, передбачених у договорі. При цьому, положення Господарського кодексу України про те, що у договорах контракції повинна передбачатись кількість продукції, яку контрактант приймає безпосередньо у виробника, не лише не вирішує питання щодо місця здавання-приймання продукції, а й обмежує свободу сторін, особливо контрактанта. Тому, щоб уникнути непорозумінь, місце здавання-приймання сільськогосподарської продукції та умови її транспортування мають бути істотними умовами договору контракції сільськогосподарської продукції. А якщо продукція передається окремими частинами, сторони в

договорі можуть погодити різні місця здавання-приймання та способи транспортування для кожної партії продукції, що закуповується. Відповідно слід уточнити і загальне правило, а саме – контрактант, якщо інше не передбачено умовами договору, не має права відмовитись від прийняття сільськогосподарської продукції, якщо вона відповідає умовам договору контрактації та у встановлений договором строк поставлена йому (тобто, поставлена за місцем його перебування), не допускаючи простою транспортних засобів.

Ціна сільськогосподарської продукції, ще одна істотна умова договору контрактації. При укладенні договорів контрактації сільськогосподарської продукції, як правило, використовуються орієнтовні стартові закупівельні ціни. Такі ціни індексуються в зв'язку з інфляційними процесами відповідно до встановленого порядку, що обов'язково обумовлюється договором контрактації сільськогосподарської продукції. Розрахунки також можуть здійснюватись, як шляхом попередньої оплати, так і після оплати, можуть мати місце і авансові платежі, тому сторони повинні у договорі обумовити ціну та порядок оплати такої продукції. У договорі контрактації сторони можуть обумовити і цінові знижки чи надбавки при виявленні нижчої чи вищої якості продукції. Так, у договорі можна передбачити зобов'язання виробника зробити цінову знижку за нижчу якість продукції, якщо контрактант бажає залишити таку продукцію у себе. Або ж контрактант зобов'язується зробити цінову надбавку на продукцію вищої якості, ніж передбачено у договорі, за умови, що контрактант бажає залишити продукцію такої

якості у себе. Крім того, у договорі контрактації можуть бути передбачені обов'язки контрактанта, який здійснює переробку сільськогосподарської продукції, повертати виробникові продукти або відходи від переробки продукції з оплатою за цінами, визначеним договором контрактації.

Загальні правила відповідальності за договором контрактації закріплені в Господарському кодексі України. За невиконання чи неналежне виконання сторонами своїх договірних зобов'язань, настає майнова відповідальність, у вигляді неустойки і відшкодування збитків, яка також повинна обумовлюватись у договорі контрактації сільськогосподарської продукції. Так, у разі невиконання умов договору щодо асортименту, кількості, якості сільськогосподарської продукції, строків здавання, виробники сплачують контрактантам неустойку, розмір якої встановлюється у договорі у відсотковому відношенні до вартості недопоставленої продукції за цінами, обумовленим у договорі, з врахуванням їх індексації у зв'язку з інфляцією, крім випадків недопоставки продукції у наслідок стихійного лиха. За невиконання договірних зобов'язань з приймання продукції контрактант сплачує виробникові сільськогосподарської продукції штраф та відшкодовує завдані збитки. Однак, з метою захисту своїх інтересів, сторони враховуючи особливості сільськогосподарської продукції (нестандартна продукція, продукція, що швидко псується, попит на ринку тощо), у договорі контрактації повинні передбачити і інші умови відповідальності.

Також, в Господарському кодексі України зазначено, що у договорах контрактації повинні

передбачатися, зокрема види продукції, гранично допустимий вміст у продукції шкідливих речовин, загальна сума договору, порядок і умови доставки, строки здавання-приймання продукції, відповідальність сторін у разі невиконання ними умов договору, інші умови, передбачені Типовим договором контрактації сільськогосподарської продукції, затвердженим у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Включення ж Господарським кодексом України, обов'язку контрактанта щодо подання допомоги в організації виробництва сільськогосподарської продукції до змісту договору контрактації, не відповідає умовам сьогодення. Адже такий обов'язок, що є характерним для держави – надання з бюджету кредитів, субсидій, дотацій, допомоги у придбанні сільськогосподарської техніки, пального та інших енергоносіїв, мінеральних добрив, хімічних засобів захисту рослин, спеціальні консультації тощо, на практиці в більшій мірі є неможливим, в зв'язку з відсутністю коштів.

Порівняно з нормами Цивільного кодексу України, норми Господарського кодексу України в сфері контрактації сільськогосподарської продукції, мають більш вузьке застосування, адже вже в ч. 1 ст. 272 Господарського кодексу України визначено, що державна закупка сільськогосподарської продукції здійснюється за договорами контрактації, які укладаються на основі державних замовлень на поставку державі сільськогосподарської продукції.

Сьогодні закупівля сільськогосподарської продукції через виконання державного замовлення не є пріоритетним

напрямок реалізації такої продукції для сільськогосподарських виробників. Відповідно з розширенням свободи вибору партнерів у господарських зв'язках і визначення змісту договірних зобов'язань, правомочності держави, щодо укладення та визначення умов договору контрактації сільськогосподарської продукції, переходять до сільськогосподарських виробників і їх контрагентів. Адже функціонування ринкового механізму можливе за умови, що сільськогосподарські виробники маючи свободу господарської діяльності, беруть вільну участь у процесі укладення договорів контрактації сільськогосподарської продукції, самостійно обирають контрагентів за договорами, і тим самим забезпечують найбільш оптимальну реалізацію власних інтересів.

Договір контрактації сільськогосподарської продукції – це самостійний вид договору, якому притаманні спеціальні юридичні ознаки та окрема правова регламентація, що обумовлено особливостями виробництва, збереження, транспортування і реалізації сільськогосподарської продукції.

В Україні законодавство, що регулює договірні відносини контрактації сільськогосподарської продукції потребує вдосконалення на рівні спеціального нормативно-правового акту – майбутнього Аграрного кодексу України, в якому, поряд з поняттям договору контрактації сільськогосподарської продукції, необхідно включити норми, які б визначали його предмет та об'єкт, істотні умови договору. До істотних умов договору контрактації сільськогосподарської продукції слід відносити такі, як:

асортимент, кількість та якість сільськогосподарської продукції; строк та місце здавання-приймання сільськогосподарської продукції; порядок і умови доставки до місця здавання-приймання, в тому числі вимоги до тари (упаковки); ціна і порядок оплати сільськогосподарської продукції; відповідальність сторін за невиконання чи неналежне виконання договору. Саме такі ознаки допомагають визначити правову природу договору контрактації сільськогосподарської продукції і уникнути його підміни суміжними договорами, які не враховують специфіки аграрних правовідносин та необхідність захисту інтересів сільськогосподарських виробників.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 18, № 19 – 20, № 21 – 22. Ст.144.
2. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019, № 19. Ст.74.
3. Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011, № 13 – 14, № 15 – 16, № 17. Ст.112.
4. Положення про Аграрний фонд: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.09.2016 р. № 627. *Офіційний вісник України*. 2016 р., № 75. Ст. 2508.
5. Положення Про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.09. 2019 р. № 838. *Офіційний вісник України*. 2019 р., № 74. Ст. 2588.

6. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06. 2004 р. № 1877-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004, № 49. Ст.527.
7. Про затвердження Порядку випуску бланків складських документів на зерно, їх передачі та продажу зерновим складам та типового договору складського зберігання зерна від 11.04. 2003 р. № 510. *Офіційний вісник України*. 2003, № 16. Ст. 706.
8. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 4.07. 2002 р. № 37-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002, № 35. Ст. 258.
9. Про страхування: Закон України від 7.03. 1996 р. № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. Ст. 78.
10. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. № 161-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1998, № 46 – 47. Ст. 280.
11. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 29. Ст.232.
12. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції: Закон України від 9.02. 2012 р. № 4391-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012, № 41. Ст.491.
13. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21.07. 2020 р. № 819-IX. *Офіційний вісник України*. 2020, № 67. Ст. 2150.
14. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 45. Ст.363.

15. Про фінансовий лізин: Закон України від 16.12. 1997 р. № 723/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998, № 16. Ст. 68.
16. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, №№ 40 – 44. Ст.356.
17. Луць В. В. *Контракти у підприємницькій діяльності*. К. : Юрінком Інтер, 1999.120 с.
18. Марич Х. М. Договір контрактації сільськогосподарської продукції. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 3 (241). С. 87 – 92.
19. Марич Х. М. Поняття, особливості та види договорів в агропромисловому комплексі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Видавництво Львівської політехніки. 2015. № 813. С. 324 – 330.
20. Статівка А. М. Договори в системі агропромислового комплексу України в умовах ринкових відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; агарне право; екологічне право; природоресурсне право». Х.: Національна юридична академія ім. Я. Мудрого, 1998. 32 с.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Правове регулювання договірних відносин у агропромисловому комплексі.
2. Договірні відносини з реалізації сільськогосподарської продукції: загальна характеристика.
3. Договори, що забезпечують виробництво сільськогосподарської продукції.

4. Специфіка договору оренди землі в сільському господарстві.
5. Договір страхування в сільському господарстві.

ДОДАТКОВІ ПИТАННЯ

1. Що таке аграрно-правовий договір?
2. Які ознаки притаманні аграрно-правовому договору?
3. Які є види аграрно-правових договорів?
4. Які особливості договорів оренди майна в сільському господарстві?
5. Що таке договір фінансового лізингу?
6. Які особливості договорів купівлі-продажу, поставки, міни, комісії щодо сільськогосподарської продукції?
7. Хто є сторонами договору складського зберігання зерна?
8. Що є предметом договору страхування сільськогосподарської продукції?
9. Чим відрізняється договір контракції сільськогосподарської продукції від договору купівлі-продажу сільськогосподарської продукції?
10. Що є істотними умовами договору контракції сільськогосподарської продукції?

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ

1. За загальною класифікацією в системі АПК, виділяють такі види договорів:
 - а) реалізації сільськогосподарської продукції і матеріально-технічного забезпечення та обслуговування сільськогосподарської діяльності;
 - б) цивільні і аграрні;

- в) контрактації, концесії, комісії;
- г) змішані.

2. Законодавчою базою для укладення аграрно-правових договорів є:

- а) Господарський кодекс України;
- б) Цивільний кодекс України Аграрний кодекс України;
- в) Господарський кодекс України та Цивільний кодекс України;
- г) Аграрний кодекс України.

3. Укладати договори в сфері сільського господарства не має права:

- а) господарське товариство;
- б) фермерське господарство;
- в) селянське фермерське господарство;
- г) сільськогосподарське підприємство.

4. Строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може перевищувати:

- а) 25 років;
- б) 50 років;
- в) 75 років;
- г) 100 років.

5. При передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського

господарства строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може бути меншим як:

- а) 5 років;
- б) 7 років;
- в) 10 років;
- г) 15 років.

6. Договір складського зберігання зерна укладається в:

- а) усній формі;
- б) письмовій формі, що підтверджується видачею власнику зерна складського документа;
- в) письмовій формі, що підлягає нотаріальному посвідченню;
- г) письмовій формі, що підлягає державній реєстрації.

7. Типові договори страхування розробляються для кожного страхового продукту та/або для окремої культури і погоджуються:

- а) Кабінетом Міністрів України;
- б) Кабінетом Міністрів України та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну аграрну політику;
- в) центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну аграрну політику;
- г) центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну аграрну політику та Національним банком України.

8. Державна закупка сільськогосподарської продукції здійснюється за договорами:

- а) міни;
- б) контракції;
- в) поставки;
- г) роздрібної купівлі-продажу.

9. За договором контракції сільськогосподарської продукції, контрактант зобов'язується:

- а) передати вироблену продукцію;
- б) прийняти і оплатити вироблену продукцію;
- в) сприяти виробникові у виробництві продукції, прийняти і оплатити її;
- г) оплатити продукцію.

10. Об'єктом договору контракції є:

- а) наявна на момент укладання договору сільськогосподарська продукція;
- б) вироблена виробником у майбутньому сільськогосподарська продукція;
- в) закуплена виробником сільськогосподарська продукція;
- г) позичена виробником сільськогосподарська продукція.

Розділ 7

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

7.1. Поняття та види юридичної відповідальності за порушення аграрного законодавства

7.2. Дисциплінарна відповідальність працівників сільськогосподарських організацій

7.3. Майнова відповідальність за порушення аграрного законодавства

7.4. Адміністративно-правова відповідальність за порушення у сфері аграрних правовідносин

7.5. Кримінальна відповідальність за порушення у сфері аграрних правовідносин

7.1. Поняття та види юридичної відповідальності за порушення аграрного законодавства

В аграрному праві юридична відповідальність є комплексним правовим інститутом, що охоплює систему різногалузевих норм, які закріплюють види та порядок застосування заходів за порушення аграрного законодавства

Юридична відповідальність за аграрні правопорушення поділяється на ряд видів переважно за галузевою ознакою: адміністративно-правову, кримінально-правову, майнову, дисциплінарну, матеріальну.

Суб'єктами відповідальності за порушення аграрного законодавства є посадові особи органів

державної влади та місцевого самоврядування, особи, які здійснюють підприємницьку діяльність в сільському господарстві, займаються веденням особистого селянського господарства, посадові особи і працівники сільськогосподарських організацій.

Підставою юридичної відповідальності є правопорушення.

Правопорушення – це протиправне винне діяння (дія, бездіяльність), які посягають на встановлений законом правопорядок. Структурно правопорушення виражається у його складі: суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона.

Об'єкт правопорушення – це ті суспільні відносини, які охоплюються нормами права і на які посягає правопорушення. Такими об'єктами правопорушень в аграрній сфері можуть бути відносини власності на землі сільськогосподарського призначення, майно сільськогосподарських організацій; відносини в сфері забезпечення безпеки та якості сільськогосподарської продукції та ін.

Вчиняти правопорушення в аграрній сфері можуть юридичні особи, посадові особи, фізичні особи, зокрема, іноземці.

Для об'єктивної сторони аграрного правопорушення характерна наявність трьох елементів:

- а) протиправність поведінки;
- б) спричинення чи реальна загроза спричинення шкоди чи порушення інших законних прав і інтересів суб'єктів аграрного права;

в) причинний зв'язок між протиправною поведінкою і спричиненою шкодою.

Для суб'єктивної сторони аграрного правопорушення характерною є вина правопорушника.

Аграрні правопорушення залежно від ступеня їх суспільної небезпечності можна поділити на злочини і проступки. Злочинами у галузі аграрного правопорядку вважаються діяння, закріплені як такі у КК України. Інші неправомірні дії, що порушують земельний правопорядок, визнаються проступками, які підрозділяють на цивільно-правові, дисциплінарні та адміністративні.

Все більшого поширення набуває підхід, за якого до вищезгаданого переліку додають фінансову, господарсько-правову відповідальність.

У зв'язку із тим, що аграрні правопорушення є підставою того чи іншого виду юридичної відповідальності, важливою класифікацією аграрних правопорушень є поділ їх на галузеві види, в залежності від того, в яких галузях законодавства містяться правові норми, які регулюють заходи відповідальності за правопорушення в аграрній сфері: адміністративні аграрні правопорушення; злочини в аграрній сфері; майнові аграрні правопорушення; дисциплінарні аграрні правопорушення тощо.

Аграрні правопорушення можна класифікувати й за іншими критеріями, наприклад, за суб'єктивним складом: вчинювані підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами, громадянами; за ступенем суспільної небезпеки: делікти, проступки тощо.

Особливістю аграрного права є те, що перелік тих чи інших видів правопорушень міститься у різних нормативно-правових актах.

7.2. Дисциплінарна відповідальність працівників сільськогосподарських організацій

Дисциплінарною є відповідальність, яка застосовується у порядку підпорядкування по службі працівників підприємств, установ, організацій за вчинення проступків, пов'язаних із трудовою діяльністю, якщо ці проступки на кваліфікуються як адміністративні правопорушення або злочини.

Дисциплінарна відповідальність настає тоді, коли вона передбачена у нормативно-правових актах – Кодексі законів про працю, статутах, положеннях про дисципліну, правилах внутрішнього розпорядку тощо.

В чинному законодавстві не існує вичерпного переліку дисциплінарних проступків, вони визначаються характером і змістом виробництва. У локальних нормативно-правових актах сільськогосподарських організацій можуть передбачатися конкретні професійні обов'язки і заходи впливу за їх невиконання.

Загалом, працівники зобов'язані працювати чесно і сумлінно, своєчасно і точно виконувати розпорядження власника або уповноваженого ним органу, додержувати трудової і технологічної дисципліни, вимог нормативних актів про охорону праці, дбайливо ставитися до майна власника, з яким укладено трудовий договір.

За порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення:

- 1) догана;
- 2) звільнення.

Законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій працівників й інші дисциплінарні стягнення.

Як загальне правило, дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) даного працівника.

На працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність за статутами, положеннями та іншими актами законодавства про дисципліну, дисциплінарні стягнення можуть накладатися також органами, вищестоящими щодо органів, вказаних вище.

Дисциплінарне стягнення застосовується власником або уповноваженим ним органом безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше одного місяця з дня його виявлення, не рахуючи часу звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебування його у відпустці.

Дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше шести місяців з дня вчинення проступку.

До застосування дисциплінарного стягнення власник або уповноважений ним орган повинен зажадати від порушника трудової дисципліни письмові пояснення.

За кожне порушення трудової дисципліни може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення.

При обранні виду стягнення власник або уповноважений ним орган повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненого проступку і заподіяну ним шкоду, обставини, за яких вчинено проступок, і попередню роботу працівника.

Стягнення оголошується в наказі (розпорядженні) і повідомляється працівникові під розписку. Дисциплінарне стягнення може бути оскаржене працівником у порядку, встановленому чинним законодавством.

Якщо протягом року з дня накладення дисциплінарного стягнення працівника не буде піддано новому дисциплінарному стягненню, то він вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення.

Якщо працівник не допустив нового порушення трудової дисципліни і до того ж проявив себе як сумлінний працівник, то стягнення може бути зняте до закінчення одного року.

Дисциплінарна відповідальність нерідко є більш ефективною, аніж адміністративна чи кримінальна. Проте, її потенціал в сільському господарстві повною мірою не використовується.

Важко визначити також динаміку застосування дисциплінарної відповідальності, адже статистичні спостереження з цього приводу не ведуться.

7.3. Майнова відповідальність за порушення аграрного законодавства

Під майною відповідальністю розуміють різновиди юридичної відповідальності, які передбачають компенсацію заподіяної шкоди.

До майнової відповідальності традиційно відносять цивільну відповідальність, матеріальну відповідальність за трудовим правом та відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва.

Під майною відповідальністю за порушення аграрного законодавства маються на увазі несприятливі наслідки майнового характеру. Цей вид відповідальності не треба сплутувати з матеріальною відповідальністю, яка є категорією трудового права. Вона передбачена для зайнятих трудовою діяльністю осіб, які заподіяли шкоду неналежним виконанням своїх трудових обов'язків.

Майнова відповідальність поділяється на договірну та позадоговірну або деліктну. Договірною вважається відповідальність у формі відшкодування збитків, сплати неустойки, втрати завдатку або позбавлення суб'єктивного права за невиконання або неналежне виконання зобов'язання, що виникло із договору.

Позадоговірною (деліктною) є відповідальність, що настає за вчинення протиправних дій особою щодо іншої за відсутності між ними договору або незалежно від наявних між ними договірних відносин. Така відповідальність настає за порушення обов'язку, встановленого законом або підзаконним актом, і

найчастіше виражається у формі відшкодування збитків. На вимогу особи, якій завдано шкоди, та відповідно до обставин справи майнова шкода може бути відшкодована в інший спосіб, зокрема, шкода завдана майну, може відшкодовуватись в натурі.

Майнова відповідальність за порушення аграрного, земельного тощо законодавства передбачена не лише нормами Цивільного кодексу України, а й нормами земельного та аграрного законодавства, зокрема, Земельним кодексом України. В аграрному праві, як і в земельному, доцільно говорити про особливі умови відповідальності за порушення, зокрема, земельних прав громадян та юридичних осіб. У ст. 152 Земельного кодексу України передбачено, що захист прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки здійснюється, зокрема, шляхом відшкодування заподіяних збитків. Правові підстави й порядок відшкодування збитків власникам землі й землекористувачам визначаються нормами ЗК України (зокрема, ст.97,101,146,147,152,155,156,211), а також цивільного законодавства.

Так, власникам землі та землекористувачам відшкодовуються збитки, заподіяні внаслідок:

а) вилучення (викупу) сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників для потреб, не пов'язаних із сільськогосподарським і лісогосподарським виробництвом;

б) тимчасового зайняття сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників для інших видів використання;

в) встановлення обмежень щодо використання земельних ділянок;

г) погіршення якості ґрунтового покриву та інших корисних властивостей сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників;

г) приведення сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників у непридатний для використання стан;

д) неодержання доходів за час тимчасового невикористання земельної ділянки.

Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам здійснюють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, які використовують земельні ділянки, а також органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, діяльність яких обмежує права власників і землекористувачів або погіршує якість земель, розташованих у зоні їх впливу, в тому числі внаслідок хімічного і радіоактивного забруднення території, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами і стічними водами.

Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам встановлюється постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 р № 284.

Відшкодуванню, зокрема, підлягають вартість: житлових будинків, виробничих та інших будівель і споруд, зокрема об'єктів незавершеного будівництва; плодючих та інших багаторічних насаджень; лісових та дерево-чагарникових насаджень; водних джерел,

зрошувальних і осушувальних систем, протиерозійних і протиселевих споруд; витрати на поліпшення якості земель за період використання земельних ділянок з урахуванням економічних показників, на незавершене сільськогосподарське виробництво (оранка, внесення добрив, посів, інші види робіт), на розвідувальні та проектні роботи; інші збитки власників землі та землекористувачів, в тому числі орендарів, зокрема й не одержані доходи, якщо вони обґрунтовані.

Втрати відшкодовуються тими особами (фізичними і юридичними), на користь яких здійснено вилучення чи викуп земель, встановлено обмеження землекористування, охоронні та захисні зони.

Розміри втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню, визначаються за нормативами згідно з додатком, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. № 1279 «Про розміри та Порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню» із наступними змінами.

7.4. Адміністративно-правова відповідальність за порушення у сфері аграрних правовідносин

Адміністративна відповідальність є найбільш поширеним видом юридичної відповідальності за земельні правопорушення, яка застосовується за адміністративні правопорушення.

Згідно зі ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КпАП) адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна чи необережна) дія або бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Види адміністративних стягнень встановлено в статті 24 КпАП). Вказівки на застосування адміністративної відповідальності за аграрні правопорушення містяться в багатьох актах аграрного законодавств. Але більшість таких посилань мають відсильний характер, оскільки самі не встановлюють санкцій.

Адміністративна відповідальність за порушення аграрного законодавства покладається як на посадових осіб, так й на осіб, які вчинили проступки, не пов'язані з виконанням службових обов'язків.

Кодекс України про адміністративні правопорушення містить главу 9, яка присвячена правопорушенням в сфері сільського господарства та порушення ветеринарно-санітарних вимог.

Серед них:

Потрава посівів, зіпсуття або знищення зібраного врожаю сільськогосподарських культур, пошкодження насаджень колективних сільськогосподарських підприємств, інших державних і громадських чи фермерських господарств (ст. 104);

Порушення порядку та умов ведення насінництва та розсадництва (ст.104-1);

Порушення вимог щодо виконання фітосанітарних заходів (ст. 105);

- Ввезення в Україну, вивезення з України, транзит через її територію, вивезення з карантинних зон або ввезення до них об'єктів регулювання, які не пройшли фітосанітарного контролю (ст. 106).

- Невжиття заходів щодо забезпечення охорони посівів снотворного маку чи конопель, місць їх зберігання та переробки (ст. 106-1);

- Незаконні посів та вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 106-2);

- Порушення правил щодо карантину тварин та інших ветеринарно-санітарних вимог (ст. 107);

- Порушення законодавства про племінну справу у тваринництві (ст. 107-1);

- Грубе порушення механізаторами правил технічної експлуатації сільськогосподарських машин і техніки безпеки (ст. 108).

Водночас, перелік адміністративних правопорушень в аграрній сфері не вичерпується главою 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Глава 5, яка має назву «Адміністративні правопорушення в галузі охорони праці і здоров'я населення» передбачено відповідальність за:

- порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм (ст. 42);

- виробництво, заготівлю, реалізацію сільськогосподарської продукції, що містить хімічні

препарати понад гранично допустимі рівні концентрації (ст.42-1).

А в главі 7 Кодексу про адміністративні правопорушення систематизовано правопорушення в сфері землевикористання.

Стаття 52 кодексу передбачає відповідальність за псування і забруднення сільськогосподарських та інших.

Порушення правил використання земель є правопорушенням, передбаченим ст. 53.

Крім того цією главою передбачено наступні види правопорушень та відповідальність за їх вчинення:

самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 53-1);

перекручення або приховування даних державного земельного кадастру (ст. 53-2);

зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу (ст. 53-2);

порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або не приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням (ст. 54);

самовільне відхилення від проектів землеустрою (ст. 55); знищення межових знаків (ст. 56).

За вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі адміністративні стягнення:

1) попередження;

2) штраф;

3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;

4) конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного

правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;

5) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання);

6) виправні роботи;

7) адміністративний арешт.

Найпоширенішим видом стягнень за адміністративні правопорушення в сфері сільського господарства є штраф.

Адміністративні стягнення накладаються різними органами. Стаття 213 КпАП зазначає, що справи про адміністративні правопорушення розглядаються:

1) адміністративними комісіями при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських рад;

2) виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад;

3) районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними судами (судьями), а у випадках, передбачених вказаним Кодексом, місцевими адміністративними та господарськими судами, апеляційними судами, вищими спеціалізованими судами та Верховним Судом України;

4) органами внутрішніх справ, органами державних інспекцій та іншими органами (посадовими особами), уповноваженим на це вказаним кодексом.

7.5. Кримінальна відповідальність за порушення у сфері аграрних правовідносин

Кримінальна відповідальність є найбільш суворим видом юридичної відповідальності за земельні правопорушення і має каральний характер та настає за вчинення злочину, яким визнається винне суспільне небезпечне діяння, заборонене Кримінальним кодексом України під загрозою покарання.

Особливістю кримінальної відповідальності, в тому числі кримінальної відповідальності за аграрні злочини, є те, що суспільна небезпечність діяння, його караність і кримінально-правові наслідки можуть бути визначені лише кримінальним законом.

Притягнути особу до кримінальної відповідальності можна лише за наявності вини в її діянні і настанні відповідних наслідків.

На відміну від Кодексу України про адміністративні правопорушення Кримінальний кодекс України не систематизує злочини, вчинені в аграрній сфері, в окремий розділ. Власне, останні розосереджені у різних розділах кодексу, окремі з них можуть і не мати аграрного спрямування. Так, розділ VI Кримінального кодексу «Злочини проти власності» було доповнено ст. 197-1, яка передбачає відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво.

Кримінальній відповідальності за порушення аграрного законодавства притаманні такі ознаки: виключно особистий характер, особливий порядок

притягнення особи до цього виду відповідальності, обмеженість підстав її виникнення.

Найбільше злочинів в сфері земельно-аграрних відносин передбачено у Розділі VIII «Злочини проти довкілля». Зокрема, кримінальна відповідальність настає за такі злочини, як:

- забруднення або псування земель (ст. 239),
- порушення законодавства про захист рослин (ст. 247);
- безгосподарське використання земель (ст. 254).

Об'єктом злочину економічного характеру є земля як майновий об'єкт (загальні склади – умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194); необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196) тощо.

До злочинів, що мають безпосереднє відношення до того, що вирощують аграрії на землі, належать:

- знищення або пошкодження лісових масивів (ст. 245),
- незаконна порубка лісу (ст. 246),
- порушення законодавства про захист рослин (ст. 247).

Суб'єктами відповідальності за порушення аграрного законодавства є посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, особи, які здійснюють підприємницьку діяльність в сільському господарстві, займаються веденням особистого селянського господарства, посадові особи і працівники сільськогосподарських організацій.

Особливістю аграрного права є те, що перелік тих чи інших видів правопорушень міститься у різних

нормативно-правових актах. Закон України «Про фермерське господарство» вказує на такі правопорушення, як порушення кредитно-розрахункової і податкової дисципліни, санітарних і ветеринарних норм, правил, вимог щодо якості продукції тощо.

Юридична відповідальність за аграрні правопорушення поділяється на ряд видів переважно за галузевою ознакою: адміністративно-правову, кримінально-правову, майнову, дисциплінарну.

Дисциплінарна відповідальність нерідко є більш ефективною, аніж адміністративна чи кримінальна. Проте, її потенціал в сільському господарстві повною мірою не використовується.

Майнова відповідальність за порушення аграрного, земельного тощо законодавства передбачена не лише нормами Цивільного кодексу України, а й нормами земельного та аграрного законодавства.

Адміністративна відповідальність є найбільш поширеним видом юридичної відповідальності за земельні правопорушення, яка застосовується за адміністративні правопорушення.

Особливістю кримінальної відповідальності, в тому числі кримінальної відповідальності за аграрні злочини, є те, що суспільна небезпечність діяння, його караність і кримінально-правові наслідки можуть бути визначені лише кримінальним законом.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 18, № 19 – 20, № 21 – 22. Ст.144.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002, № 3-4. Ст.27.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, №№ 40 – 44. Ст.356.
4. Аграрне право: підручник / за ред. В. П. Жушмана та А. М. Статівки. Х., 2010. 296 с.
5. Аграрне право України : навчальний посібник / за ред. М. В. Єрмоленка. К. : Юрінком Інтер, 2010. 245 с.
6. Аграрне право України: підручник / за ред. О. О. Погрібного. Істина, К., 2007. 448с.
7. Бахуринська М. М. Особливості аграрно-правової відповідальності як інституту аграрного права . *Бюлетень Міністерства юстиції України*.2014. № 4. С. 109 – 115.
8. Гавриш Н. С. Юридична відповідальність як спосіб правової охорони ґрунтів. *Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць*. Одеса. Астропринт. 2000. вип. 9. С. 249 – 252.
9. Домбровський С. Ф. Особливості дисциплінарної відповідальності працівників сільськогосподарських підприємств кооперативного типу та фермерських господарств. *Університетські наукові записки*. 2016. №3. С. 151 – 164.
10. Земко А. М. Щодо поняття «аграрно-правовий спір». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і*

природокористування України. Серія: Право. 2012. Вип. 173(3). С. 48 – 58.

11. Ковальчук Т. Г. Правові аспекти юридичних засобів охорони земель. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Юрид. науки.* 2004. вип. 61. С. 68 – 72.

12. Саркісова Т. Б. Юридична відповідальність за земельні правопорушення в контексті адаптації законодавства України до законодавства ЄС. *Порівняльно-аналітичне право.* 2014. № 3. С. 85 – 90.

13. Шведенко П. Ю. Відповідальність за порушення кредитних зобов'язань в аграрному секторі. *Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право.* 2014. Вип. 197(2). С. 108 – 112.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Аграрні правопорушення як підстави настання кримінальної відповідальності.
2. Загальні засади формування інституту аграрно-правової відповідальності.
3. Дисциплінарна відповідальність осіб, зайнятих у сільському господарстві.
4. Матеріальна відповідальність працівників сільськогосподарських підприємств.
5. Адміністративна відповідальність за порушення у сільському господарстві.

ДОДАТКОВІ ПИТАННЯ

1. Дайте визначення поняття юридичної відповідальності.
2. Які повинні бути умови для настання дисциплінарної відповідальності.
3. Які заходи стягнення можуть застосовуватися до працівника за порушення трудової дисципліни.
4. Назвіть підстави застосування матеріальної відповідальності.
5. Які види матеріальної відповідальності застосовуються до працівників і керівника сільськогосподарського підприємства.
6. Яку матеріальну відповідальність несуть працівники сільськогосподарських підприємств.
7. Назвіть види адміністративної відповідальності за правопорушення у сільському господарстві.
8. Яким є загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду.
9. Яку майнову відповідальність несуть суб'єкти аграрних відносин.
10. Назвіть злочини, що можуть вчинятися у сільському господарстві.

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ

1. Суб'єктами відповідальності за порушення аграрного законодавства є:
 - а) є посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, особи, які здійснюють підприємницьку діяльність в сільському господарстві, займаються

веденням особистого селянського господарства, посадові особи і працівники сільськогосподарських організацій;
б) фізичні і юридичні особи, підприємства, установи та організації, громадські об'єднання;
в) органи державної влади та місцевого самоврядування, центральні органи виконавчої влади, держава;
г) усі відповіді правильні.

2. Підставою юридичної відповідальності є:

- а) правопорушення;
- б) юридичний факт;
- в) наслідки;
- г) діяння.

3. Аграрне правопорушення це:

- а) суспільні відносини, які охоплюються нормами права і на які посягає правопорушення;
- б) протиправне винне діяння (дія, бездіяльність), які посягають на встановлений законом правопорядок;
- в) певні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин, прав та обов'язків;
- г) обов'язок правопорушника понести заходи державно-примусового впливу (санкції) за скоєне правопорушення.

4. Що є характерним для суб'єктивної сторони аграрного правопорушення:

- а) відповідальність;
- б) вина;
- в) одноразовість;

г) усі відповіді правильні.

5. Аграрні правопорушення, які вчиняються підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами, громадянами можна класифікувати за:

а) суб'єктним складом;

б) за ступенем суспільної небезпеки;

в) у залежності від того, в яких галузях законодавства містяться правові норми за характером діяння;

г) усі відповіді правильні.

6. Що розуміється під майновою відповідальністю:

а) відповідальність робітників і службовців за порушення трудової дисципліни, яке виражається у накладенні стягнень адміністрацією підприємства чи установи;

б) відповідальність що встановлюється державою в кримінальному законі, накладається судом на осіб, які винні у вчиненні злочину, та мають нести зобов'язання особистого, майнового чи організаційного характеру;

в) різновиди юридичної відповідальності, які передбачають компенсацію заподіяної шкоди;

г) це специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає в застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до суб'єкта правопорушення.

7. На які види поділяється матеріальна відповідальність:

а) договірну та деліктну;

- б) договірну та спеціальну;
- в) спеціальну та деліктну;
- г) договірну та бездоговірну.

8. Який один із видів стягнень може застосовуватися до працівників за порушення дисциплінарної відповідальності:

- а) догана та звільнення;
- б) штраф та звільнення;
- в) догана та штраф;
- г) громадські роботи і штраф.

9. Адміністративна відповідальність за порушення аграрного законодавства це:

- а) відповідальність, яка застосовується у порядку підпорядкування по службі працівників підприємств, установ, організацій за вчинення проступків, пов'язаних із трудовою діяльністю, якщо ці проступки не кваліфікуються як адміністративні правопорушення або злочини;
- б) відповідальність, що настає за вчинення протиправних дій особою щодо іншої за відсутності між ними договору або незалежно від наявних між ними договірних відносин;
- в) є найбільш поширеним видом юридичної відповідальності за земельні правопорушення, яка застосовується за адміністративні правопорушення;
- г) відповідальність у формі відшкодування збитків, сплати неустойки, втрати завдатку або позбавлення суб'єктивного права за невиконання або неналежне виконання зобов'язання, що виникло із договору.

10. Злочинами у галузі аграрного законодавства вважаються:

- а) діяння, закріплені в Конституції України;
- б) діяння, закріплені в Цивільному кодексі України;
- в) діяння, закріплені в Господарському кодексі України;
- г) діяння, закріплені в Кримінальному кодексі України.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 18, № 19 – 20, № 21 – 22. Ст.144.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002, № 3-4. Ст.27.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30. Ст. 141.
4. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 25 – 26. Ст.131.
5. Кодекс про адміністративні правопорушення від 7.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984, додаток до № 51. Ст.1122.
6. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019, № 19. Ст.74.
7. Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011, № 13 – 14, № 15 – 16, № 17. Ст.112.
8. Положення про Аграрний фонд: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.09.2016 р. № 627. *Офіційний вісник України*. 2016 р., № 75. Ст. 2508.
9. Положення Про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.09. 2019 р. № 838. *Офіційний вісник України*. 2019 р., № 74. Ст. 2588.
10. Про банк і банківську діяльність: Закон України від 7.12.2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 5 – 6. Ст. 30.

11. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06. 2004 р. № 1877-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004, № 49. Ст.527.
12. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755 – IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 31 – 32. Ст. 263.
13. Про затвердження Порядку випуску бланків складських документів на зерно, їх передачі та продажу зерновим складам та типового договору складського зберігання зерна від 11.04. 2003 р. № 510. *Офіційний вісник України*. 2003, № 16. Ст. 706.
14. Про затвердження Порядку обліку особистих селянських господарств сільськими, селищними та міськими радами : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 14.04.2017 р. № 572. *Офіційний вісник України*. 2017, № 42. Ст.1313.
15. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 4.07. 2002 р. № 37-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002, № 35. Ст. 258.
16. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14.02. 1992 р. № 2114-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992, № 20 . Ст.27.
17. Про кредитні спілки: Закон України від 20.12.2001 р. № 2908-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002, № 15. Ст. 101.
18. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: Закон України від 25.06.2009 р. № 1561-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009, № 51. Ст.755.

19. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. № 161-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1998, № 46 – 47. Ст. 280.
20. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 29. Ст.232.
21. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції: Закон України від 9.02. 2012 р. № 4391-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012, № 41. Ст.491.
22. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 17.06.2004 р. № 1807-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004, № 38. Ст.470.
23. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21.07. 2020 р. № 819-IX. *Офіційний вісник України*. 2020, № 67. Ст. 2150.
24. Про сільськогосподарський перепис: Закон України від 23.09.2008 р. № 575-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009, № 9. Ст.115.
25. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років: Закон України від 18.01.2001 р. № 2238-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 11. С. 52.
26. Про страхування: Закон України від 7.03. 1996 р. № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. Ст. 78.
27. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 45. Ст.363.
28. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07. 2001 р.

- № 2664-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002, № 1. Ст. 1.
29. Про фінансовий лізинг: Закон України від 16.12. 1997 р. № 723/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998, № 16. Ст. 68.
30. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, №№ 40 – 44. Ст.356.
31. Аграрне право: підручник / за ред. В. П. Жушмана та А. М. Статівки. Х., 2010. 296 с.
32. Аграрне право: посіб. для підгот. до іспиту / за заг. ред. А. М. Статівки. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2018. 202 с.
33. Аграрне право України : навчальний посібник / за ред. М. В. Єрмоленка. К. : Юрінком Інтер, 2010. 245 с.
34. Аграрне право України: підручник / за ред. О. О. Погрібного. Істина, К., 2007. 448с.
35. Багай Н. Нові правові інститути аграрного права України (наукові підходи) . *Держава і регіони: Науково-виробничий журнал. Серія: право.*2001. № 1. С. 51 – 61.
36. Багай Н. О. Кодифікація аграрного законодавства України: окремі питання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. Вип. 6 – 1(2). С. 124 – 126.
37. Бахуринська М. М. Особливості аграрно-правової відповідальності як інституту аграрного права . *Бюлетень Міністерства юстиції України*.2014. № 4. С. 109 – 115.
38. Бейкун А. Л. Чинна проблематика значення категорії «державне регулювання» з позиції необхідності забезпечення екологічно сприятливого режиму

- господарювання в аграрній сфері національної економіки. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип.2. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_32
39. Благута Р. І., Долинська М. С., Туркот О. А. Проблематика становлення інституту банкрутства фермерських господарств. *Соціально-правові студії*. 2019. Випуск 2 (4). С. 73 – 81.
40. Борисовський Д. В. Ефективність державної фінансової підтримки фермерських господарств. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2014. Вип. 149. С. 105 – 113.
41. Ващишин М. Я. До питання про критерії самостійності аграрного права як галузі права. *Право і суспільство*. 2014. № 4. С. 114 – 119.
42. Ващишин М. Я. Тенденції розвитку аграрного права як галузі права. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право*. 2014. Вип. 197(3). С. 63 – 68.
43. Вдовенко Н. М. Аграрний сектор економіки у контексті дії нормативно-правових методів регулювання. *Економіка . Управління. Інновації*. 2014. № 2. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_2_12
44. Гавриш Н. С. Юридична відповідальність як спосіб правової охорони ґрунтів. *Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць*. Одеса. Астропринт. 2000. вип. 9. С. 249 – 252.
45. Гаєцька-Колотило Я. З. Аграрне право: перспектива бути. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матеріали Всеукраїнського круглого*

столу (25 травня 2012 р.): зб. наук. праць заг. ред. проф. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. К. : Видав. Центр НУБіП України, 2012. С. 48 – 50.

46. Гаєцька-Колотило Я. З. Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук... спец. 12.00.06 / Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2003. 22 с.

47. Гаєцька-Колотило Я. З. Про перспективи законодавчого регулювання садівницьких товариств в Україні. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 17-18 травня 2013 р.)*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. С. 139 – 142.

48. Гаєцька-Колотило Я. З., Ільків Н. В. Аграрне право України : навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 548 с.

49. Гаєцька-Колотило Я., Жиравецький Т. До питання про становлення та розвиток Львівської наукової школи земельного, аграрного та екологічного права. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2014. Вип. 60. С. 240 – 247.

50. Гафурова О. Відносини соціального розвитку села як складова предмету аграрного права. *Правничий вісник Університету «Крок»*. 2010. Вип. 6(1). С. 52 – 59.

51. Домбровський С. Ф. Особливості дисциплінарної відповідальності працівників сільськогосподарських підприємств кооперативного типу та фермерських

господарств. *Університетські наукові записки*. 2016. №3. С. 151 – 164.

52. Долинська М. С. До питання розширення кола суб'єктів агровиробництва в Україні. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: збірник тез регіональної науково-практичної конференції. 15 грудня 2017 року. Л: ЛьвДУВС. 2017. С.160–163.

53. Долинська М. С. Види фермерських господарств по законодавству України та Білорусі. Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячолітьбматеріали Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 120-річчю Національного університету біоресурсів і природокористування України 18-19 травня 2018 р. К.,2018. С. 14 – 18.

54. Долинська М. С. Сільськогосподарські кооперативи в нотаріальному процесі України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки. 2016. Випуск 850. С. 385 – 391.

55. Долинська М. С. Створення фермерських господарств в нотаріальному процесі України. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції, 17-18 травня 2013 р. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. С. 296 – 299.

56. Долинська М. С. Фермерські господарства України: землекористування, порядок створення, діяльності та припинення діяльності. Х.: Страйд, 2005. 264 с.

57. Долинська М.С. Новели законодавства щодо створення фермерських господарств України. *Вісник Національного*

університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки. 2017. Випуск 865. С. 392 – 397.

58. Долинська М.С. До питання створення сімейних фермерських господарств без створення юридичної особи в Україні. *Юридическая наука в условиях евроинтеграции Украины и Молдовы: современные ориентиры правового регулирования*: материалы Международной научно-практической конференции, 24 – 25 марта 2017 г. г. Кишенев, Молдова. 2017. С. 191 – 194.

59. Долинська М. С. Порівняльний аналіз права на створення фермерського господарства по законодавству Білорусі, Молдови та України. Міжнародна науково-практична конференція «Концепція розвитку правової держави в Молдові та Україні в умовах євроінтеграційних процесів», 2 – 3 листопада 2018 року. м. Кишинів. Молдова. С. 150 – 153.

60. Долинская Мария. Сравнительный анализ прекращения деятельности фермерских хозяйств по законодательству Украины и Молдовы. *Международный научно-практический правовой журнал «Legea si Viata»*. 2018. № 8/2 (320). С. 31–34.

61. Долинська М. С. Особливості трудової правосуб'єктності фермерських господарств України. «Проблеми реалізації прав громадян у сфері праці та соціального забезпечення» тези доп. та наук. повідомл. учасників ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 жовт. 2019 р.) Харків: Право, 2019. С. 46 – 50.

62. Долинська М. С., Смолин Г. В., Туркот О. А., Гамалюк Б. М, Хомко Л. В. Господарське право. Особлива частина:

підручник / за ред. Г. В. Смолина. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 536 с. С. 214 – 298.

63. Єрмоленко В. М. Ретроспектива сучасного аграрного права. Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин: *збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 17-18 травня 2013 р.). Хмельницький університет управління та права, 2013. С. 304 – 307.

64. Єрмоленко В. М. Теоретичні проблеми аграрних правовідносин: монографія / В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, І. М. Заріцька; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ : Компринт, 2013. 668 с.

65. Земко А. М. Щодо поняття «аграрно-правовий спір». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право.* 2012. Вип. 173(3). С. 48 – 58.

66. Кальченко С. В. Сучасні перспективи розвитку особистих селянських господарств. *Економіка та управління АПК.* 2015. № 1. С. 68 – 71.

67. Коваленко Т. Аналогія в аграрному праві України: умови та межі застосування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки.* 2011. Вип. 88. С. 46 – 51.

68. Коваленко Т. Об'єктивні передумови формування аграрного права України. *Історико-правовий часопис.* 2015. № 1. С. 80 – 84.

69. Коваленко Т. О. Правовий режим майна для ведення особистого селянського господарства. *Законодавство*

України. Науково-практичні коментарі. 2003. № 10. С. 97–105.

70. Коваленко Т. Суб'єктивні передумови виникнення і становлення аграрного права України. *Історико-правовий часопис.* 2015. № 2. С. 77 – 82.

71. Ковальчук Т. Г. Правові аспекти юридичних засобів охорони земель. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Юрид. науки.* 2004. вип. 61. С. 68 – 72.

72. Користін О. Є. Основні аспекти державно-правового регулювання економічної безпеки в аграрній сфері. *Митна справа.* 2014. № 1(2.2). С. 162 – 167.

73. Корнієнко В. М. Деякі питання правового регулювання аграрного ринку України. *Форум права.* 2013. № 2. С. 248 – 252.

74. Костенко С. О. Трансформація предмету аграрного прав. *Правова держава.* 2017. Вип. 28. С. 290 – 295.

75. Костур О. Д. Фермерське господарство як організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва в Україні та державах СНД: порівняльно-правовий аналіз. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.* 2014. Вип. 35. С. 171 – 183.

76. Кожух М. С. Господарсько-правовий статус Міністерства аграрної політики та продовольства України. *Форум права.* 2012. № 4. С. 489 – 494.

77. Кравець Н. В. Щодо поняття та змісту принципу екологізації виробництва як принципу аграрного права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного*

університету. *Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1(2). С. 127 – 130.

78. Кучерява К.Я. Удосконалення нормативно-правової бази регулювання процесів кооперації в аграрному секторі. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія: Державне управління. 2017. № 2. С. 68 – 73.

79. Лебідь В. І. Правове становище особистих селянських господарств в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук. спец. 12.00.06. К., 2002. 18 с.

80. Луць В. В. *Контракти у підприємницькій діяльності*. К.: Юрінком Інтер, 1999. 120 с.

81. Лушпаєв С. О. Розвиток законодавства України про сімейне фермерське господарство. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 204 – 207.

82. Марич Х. М. Види суб'єктів аграрного права. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави»*. Львів. 27.05.2015. С. 229 – 231.

83. Марич Х. М. Договір контрактації сільськогосподарської продукції. Підприємство, господарство і право. 2016. № 3 (241). С. 87 – 92.

84. Марич Х. М. Поняття, особливості та види договорів в агропромисловому комплексі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Видавництво Львівської політехніки. 2015. № 813. С. 324 – 330.

85. Мельник Л. Ю. Стан і перспективи трансформації особистих селянських господарств у агробізнесові господарства. *Агросвіт*. 2016. № 8. С. 9 – 14.

86. Паламарчук Т. П. Організаційно-правові механізми державної аграрної політики в умовах євроінтеграції. *Інвестиції: практики та досвід*. 2015. № 18. С. 133 – 136.
87. Паламарчук Т. П. Правові основи державного управління аграрним сектором у законодавстві ЄС та України. *Інвестиції: практики та досвід*. 2015. № 19. С. 115 – 118.
88. Позняков С. П. Правове регулювання інфраструктурної підтримки економічного розвитку аграрного сектору економіки України: шляхи удосконалення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука» Серія: Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 55 – 59.
89. Покальчук М. Ю. Правове становище аграрного фонду. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право*. 2014. Вип. 197(1). С. 97 – 102.
90. Прокопа І. В. Інтеграція товарних селянських господарств у ринкову систему функціонування аграрного сектору: загальні засади та першочергові кроки. *Економіка АПК*. 2013. № 10. С. 16 – 23.
91. Рунчева Н. В. Оцінка корпоративного розвитку аграрного виробництва в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2013. № 1. С. 27 – 30.
92. Савельєва О. М. До питання перспективи розвитку аграрного права України в умовах забезпечення сталого розвитку аграрного сектору. *Право і суспільство*. 2014. № 12. С. 111 – 115.

93. Савельєва О. М. Стратегічні напрями розвитку аграрного права України. *Право і суспільство*. 2014. № 6.1(2). С. 148 – 152.
94. Савельєва О. М. Про систему принципів аграрного права України. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 116. С. 127 – 133.
95. Савельєва О. М. Щодо меж предмета правового регулювання аграрного права України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. Вип. 182(2). С. 61 – 68.
96. Саламін О. С. Актуальні проблеми становлення фермерських господарств. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З Гжицького*. Серія: Економічні науки. 2017. Т. 19, № 76. С. 91 – 95.
97. Сальман І. Ю. Напрями вдосконалення правового регулювання діяльності в аграрному секторі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 52. С. 219 – 221.
98. Самсонова Я. О. Правові засади розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва як основного напрямку державної аграрної політики України. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_2_24
99. Саркісова Т. Б. Юридична відповідальність за земельні правопорушення в контексті адаптації законодавства України до законодавства ЄС. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 3. С. 85 – 90.
100. Семчик В. І. Аграрне право як комплексна галузь права України. Аграрне право як галузь права, юридична

наука і навчальна дисципліна: *матеріали Всеукраїнського круглого столу (25 травня 2012 р.): зб. наук. праць* заг. ред. проф. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. К. Видав. Центр НУБіП України. 2012. С. 7 – 9.

101. Сисак І. П. Законодавче визначення «сільськогосподарський кооператив». *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 17-18 травня 2013 р.). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. С. 340 – 343.

102. Станіславський В. Правове регулювання діяльності аграрної біржі із забезпечення продовольчої безпеки. *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 68 – 75.

103. Статівка А. М. Про аксіологічні аспекти сучасного аграрного права. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України . Серія: Право*. 2016 . Вип. 243. С. 53 – 67.

104. Статівка А. М. Договори в системі агропромислового комплексу України в умовах ринкових відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». Х.: Національна юридична академія ім. Я. Мудрого, 1998. 32 с.

105. Сухаревська Д. Д. Значення та розвиток обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів для підвищення ефективності функціонування фермерських господарств. *Агросвіт*. 2013. № 1. С. 45 – 49.

106. Сьюйва І. С. Правове регулювання державної підтримки фермерських господарств з відокремленими

фермерськими садибами в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Право. 2013. Вип. 182(20). С. 73 – 77.

107. Уркевич В. Ю. Аграрні правовідносини в Україні : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора юрид. наук : спец.12.00.06 «Земельне право; агарне право; екологічне право; природоресурсне право». Х., 2007. 34 с.

108. Уркевич В. Аграрні правовідносини й предмет аграрного права. *Право України*. 2008. № 9. С. 76 – 80.

109. Уркевич В. Ю. Правові аспекти створення та функціонування сімейних фермерських господарств. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Право. 2016. Вип. 243. С. 67 – 75.

110. Уркевич В. Ю. Розвиток законодавства України про особисті селянські господарства. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 115. С. 77 – 83.

111. Федорович В. І. Про співвідношення земельного та аграрного права / Стан та перспективи розвитку аграрного права. *мат. Міжнар. наук.-теор. конф.*, (Київ, 26 – 27 травня 2005 р.) *під ред. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила*. К.: Магістр ХХІ сторіччя. 2005. С. 189 –193.

112. Хрипко С. І. Правовий механізм забезпечення державної підтримки фермерських господарств України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 9. С. 137 – 144.

113. Чабаненко М. М. Про метод в аграрному праві. *Право України*. 2004. № 1. С. 122 – 124.

114. Чабаненко М. М. Питання методології дослідження системи аграрного права. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2015. Вип. 213(1). С. 53 – 61.
115. Чабаненко М. М. Підгалузі аграрного права. *Юридичний вісник*. 2014. № 4. С. 181 – 185.
116. Шведенко П. Ю. Відповідальність за порушення кредитних зобов'язань в аграрному секторі. *Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право*. 2014. Вип. 197(2). С. 108 – 112.
117. Шульга О. А. Роль особистих селянських господарств у розвитку аграрної економіки України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і Право*. 2015. Вип. 27. С. 97 – 103.
118. Шульський М. Г. Ефективність ведення аграрного виробництва різними організаційно-правовими формами господарювання. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2014. Т. 16, № 3(5). С. 228 – 234.
119. Шуміло І. А. Проблеми гармонізації законодавства України про державну підтримку сільського господарства з правилами СОТ. *Стан та перспективи розвитку аграрного права. Міжнар. наук.-теор. конф., 26-27 травня 2005 р.* К.: Магістр ХХІ сторіччя. 2005. С. 291 – 293.

Наукове видання

**Долинська Марія Степанівна
Заболотна Наталія Ярославівна
Марич Христина Михайлівна**

АГРАРНЕ ПРАВО

Навчальний посібник

Підписано до друку 44.12.2042 року.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк на різнографі.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк арк. 16,87.
Зам. № 4524. Наклад 100 прим.

ПП «Пісвіт»
м. Дрогобич, вул. Мазепи, 7
Тел./факс: +38(03244) 2-23-35. Тел.: 2-23-76

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №2509 від 30.05.2006 р.

Друк: ФОП Кепешук П. М.
вул. Драгана, 19/77, м. Львів, 79049,
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія ЛВ № 60 від 30.07.2010

**Навчально-науковий Інститут права, психології та
інноваційної освіти Національного університету
«Львівська політехніка»
79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3**